

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**HZ. AİŞE’NİN TEFSİR METODU
VE
TEFSİRDEKİ YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esmâ BİÇEN

VAN– 2011

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

HZ. AİŞE’NİN TEFSİR METODU VE TEFSİRDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Esmâ BİÇEN

Danışman

Prof. Dr. Abdulbaki GÜNEŞ

VAN– 2011

DİPNOT:

Bu çalışma Y.Y.Ü., Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı tarafından 2010-SOB-YL019 nolu proje ile desteklenmiştir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu çalışma, jürimiz tarafından **TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI TEFSİR BİLİM DALI**nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan : (Danışman) **Prof. Dr. Abdalbaki GÜNEŞ**

Üye : **Doç. Dr. Ömer KARA**

Üye: : **Yrd. Doç Dr. H. Hüseyin BİRCAN**

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2011

.....

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	VI
1. GİRİŞ	1
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	1
1.3. ARAŞTIRMANIN GAYESİ VE METODU	1
1.4. SAHABE DÖNEMİNDE TEFSİR	2
2. HZ. AİŞE: HAYATI, ŞAHSİYETİ VE İLMİ KİŞİLİĞİ	4
2.1. HAYATI	4
2.1.1. DOĞUMU VE ÇOCUKLUĞU	4
2.1.2. EVLİLİĞİ VE PEYGAMBERİMİZLE HAYATI	5
2.1.3. PEYGAMBERİMİZDEN SONRAKİ HAYATI VE VEFATI	10
2.2. ŞAHSİYETİ	11
2.3. İLMİ KİŞİLİĞİ	13
3. BİR MÜFESSİR OLARAK HZ. AİŞE	16
3.1. SAHABE TEFSİRİNDE HZ. AİŞE’NİN YERİ	16
3.2. HZ. AİŞE’NİN MÜFESSİR KİMLİĞİ VE BİLGİ BİRİKİMİ	17
3.2.1. Hz. Aişe’nin Kur’ân Bilgisi	18
3.2.2. Hz. Aişe’nin Dirayet Bilgisi	19
3.2.2.1. Şiir Bilgisi	20
3.2.2.2. Fıkıh Bilgisi	21
3.2.3. Hz. Aişe’nin Rivayet Birikimi	22
3.2.3.1. Tarih Bilgisi	23
3.2.3.2. Hadis Bilgisi	23
3.2.3.3. Öteki Kitaplar ve İsrailiyat Bilgisi	25
3.2.4. Hz. Aişe’nin Ulumu’l-Kur’ân Bilgisi	26
3.2.4.1. Ğaribu’l-Kur’ân Bilgisi	26
3.2.4.2. Mübhematü’l-Kur’ân Bilgisi	27
3.2.4.3. Muhkem-Müteşâbih Bilgisi	29

II

3.2.4.4. Nasih-Mensuh Bilgisi	29
3.2.4.5. Sebeb-i Nüzul Bilgisi	30
3.2.4.6. Kıraat Bilgisi ve Hz. Aişe Mushafı	30
3.2.4.7. Mücmel-Mübeyyen; Mutlak-Mukayyed; Müşkil.....	32
3.3. Hz. Aişe'nin Hocaları, Öğrencileri ve Medine Ekolüne Etkisi.....	33
3.4. Hz. Aişe'nin Tefsir Rivayetleri	34
3.4.1. Kaynak Açısından Analizi	35
3.4.1.1. Hz. Aişe'nin Bizzat Tefsir Ettiği Âyetler.....	35
3.4.1.2. Hz. Peygamberin Tefsirini Nakli	48
3.4.2. Mahiyet Açısından Analizi.....	57
3.4.2.1. Fıkhi Görüşlerine Mesned Olan Ayetler	58
3.4.2.2. İtikadi Görüşlerine Mesned Olan Ayetler	62
3.4.2.3. Nüzulüne Sebep Olduğu Ayetler.....	64
3.4.2.4. Nüzulüne Şahid Olduğu Ayetler	67
3.4.2.5. Kendisine Nispet Edilen Uydurma Rivayetler	69
3.4.3. İçerik ve Konu Açısından Analizi	70
3.4.3.1. Ulumu'l-Kur'ânla İlgili Rivayetleri	70
3.4.3.1.1. Sebeb-i Nüzul Rivayetleri.....	71
3.4.3.1.2. Nasih-Mensuh ile İlgili Rivayetleri	73
3.4.3.1.3. Mutlak-Mukayyed ile İlgili Rivayetleri.....	74
3.4.3.1.4. Mücmel-Mübeyyen ile İlgili Rivayetleri	76
3.4.3.2. Fezail İle İlgili Rivayetleri	78
3.5. Hz. Aişenin Tefsir Açısından Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler	79
3.6. Sahabenin Tefsir Açısından Hz. Aişe'ye Yönelttiği Eleştiriler	89
4. HZ. AİŞE'NİN TEFSİR YÖNTEMİ VE ÖRNEKLERİ	92
4.1. RİVAYET TEFSİRİ VE ÖRNEKLERİ	92
4.1.1. Kur'ân'ı Kur'ânla Tefsiri ve Örnekleri	92
4.1.2. Kur'ân'ı Sünnetle Tefsiri ve Örnekleri	94
4.2. DİRÂYET TEFSİRİ VE ÖRNEKLERİ	97
4.2.1. Luğavi Tefsir	98

III

4.2.2. Fıkhi Tefsir	102
4.3. KUR'ÂN İLİMLERİYLE TEFSİRİ VE ÖRNEKLERİ	103
4.3.1. Sebeb-i Nüzul ile Tefsir	103
4.3.2. Nasih-Mensuh ile Tefsir	113
4.3.3. Kıraat Farklılıklarıyla Tefsir	116
5. SONUÇ	120
6. BİBLİYOGRAFYA	122
7. ÖZET.....	128

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerim her çağda önemli olduğunu hissettirmiş ve insanlığın dikkatini celbetmiştir. Bundan dolayıdır ki nazil olduğu günden bu yana üzerinde en çok konuşulan, tartışılan ve çalışmalar yapılan yegâne kitap olmuştur. Kur'ân-ı Kerim Asr-ı Saadet'te Peygamberimiz (s.a.s.) tarafından sahabenin anlayışına uygun olarak ve ihtiyaç kadarı açıklanmış, kendisinden sonra da sahabe ve tâbiin O'ndan öğrendiği şekliyle Kur'ân'ı açıklamaya devam etmiştir. Hiç kuşkusuz bütün bunlardan amaç Kur'ân-ı Kerim'i daha iyi anlayabilmek ve daha doğru uygulayabilmek idi. Bu yüzden sahabe devrinden itibaren Kur'ân tefsir edilmeye başlanmıştır. Bu konuda öne çıkan önemli şahsiyetlerden biri de Hz. Aîşe'dir.

Hz. Aîşe Ebubekir (r.a.) gibi bilge bir zatın evinde yaşamış, zihninin en parlak döneminde Resûlullah (s.a.s.) ile aynı ortamı paylaşmış, birçok âyetin nüzulüne şahit olmuş ve bir kısmının da inmesine sebep olmuştur. Tüm bu birikimini Resûlullah'tan (s.a.s.) sonra onun sahabesine aktarma gayreti içerisinde olmuş ve arkasında pek çok konuyla ilgili zengin bir rivâyet malzemesi bırakmıştır. Bu rivâyetlerin birçoğunun tefsirle ilgili olması, onun tefsirdeki yerini ve önemini göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Hz. Aîşe'nin rivâyetlerinin önemli bir kısmı Kur'ân âyetlerinin tefsiriyle alâkalı olmasına rağmen onun bu tefsir yönüne pek değinilmemiş; daha çok hadis ve fıkıh ilimlerinde ona vurgu yapılmış ve onun hakkındaki çalışmalar ağırlıklı olarak bu yönde olmuştur. Bu da bizim Hz. Aîşe ile ilgili çalışmaların bu eksik yönünü dikkate almamızı sağlayarak onun tefsirdeki yerini ve önemini araştırmamızı daha cazip hale getirmiştir.

İşte bundan hareketle Hz. Aîşe'yi bir müfessir olarak inceleme ihtiyacı hissettik.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır:

Giriş bölümünde çalışmamızın önemi, gayesi ve Hz. Aîşe'nin bulunduğu ortamda sahabenin tefsir bilgisi ve algısı üzerinde durmaya çalıştık.

Çalışmamızın birinci bölümünde Hz. Aîşe'nin hayatı ve şahsiyetini ele aldık. Böylece hayatı ve ilminin birbiriyle nasıl örtüştüğü, birbirini nasıl desteklediği ve şahsiyeti ile ilmi arasındaki ilişki daha açık bir şekilde görülmektedir.

İkinci bölümde bir müfessir olarak Hz. Aişe'nin bilgi birikimi, görüşleri, olaylara bakış açısı ve onları Kur'ânî olarak çözümlemesine dair örnekleri, üçüncü bölümde ise tefsir yöntemini ve onunla ilgili örnekleri incelemeye çalıştık.

Bu çalışmayı yaparken benden yardımlarını ve desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Abdülbaki GÜNEŞ Bey'e, tezimi baştan sona kadar okuyup önemli katkılarda bulunan hocam Doç. Dr. Ömer KARA'ya, bana maddi ve manevi destek veren aileme ve özellikle sevgili babama teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım.

Çalışma bizden başarı Allah'tandır.

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.s.	: aleyhisselam
b.	: ibn, bin
bkz.	: bakınız
bty.	: basım tarihi yok
byy.	: basım yeri yok
c.c.	: celle celaluhu
ev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ü. İ.F.Y.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Yayınları
r.a.	: radiyallahu anh
s.a.s.	: sallallahu aleyhi ve selem
Şrh.	: Şerh eden
Terc.	: Tercüme eden
Thk.	: Tahkik eden
v.d.	: ve diğerkleri
Yay.	: Yayınları

1. GİRİŞ

1.1 ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmamızın konusu, Hz. Aişe'nin tefsir ilmindeki yeri ve tefsire katkılarını ele alıp bu sayede Hz. Aişe'yi biraz daha tanımak ve tanıtmaktır. Araştırmamızda Hz. Aişe'nin çeşitli ilimler hakkındaki bilgisi, rivâyet birikimi, olaylara getirdiği çözümler ve Kur'ân'a bakış açısını, bu sebeple bazı Sahâbileri eleştirisini ve onlarla ayrılık noktasını incelemeye çalıştık.

1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Hz. Aişe, Sahâbe arasında Kur'ân'ı en iyi anlayan ve tefsir edenlerden biriydi. Onun Kur'ân'ı tefsir ederken kullandığı yöntem, üslûp ve tarzı günümüz tefsir çalışmalarına ışık tutacak değerdedir. Fakat şimdiye dek onun bu rivâyetlerinin değeri yeterince keşfedilememiştir. Onun daha çok hadis ve fıkıhçılık yönü ön plâna çıkarılmıştır. Onun bu öne çıkarılmayan yönünün yeterince anlaşıldığı takdirde ufuk açacağı kanaatindeyiz ve öyle umuyoruz.

1.3. ARAŞTIRMANIN GAYESİ VE METODU

Araştırmamızın gayesi Hz. Aişe'nin Kur'ân'ı nasıl anlayıp yorumladığını tespit etmek, Kur'ân'a bakışını açıklamak, Kur'ân'dan açıkladığı âyetleri tespit etmek ve Kur'ân'ı yorumlarken nasıl bir yöntem takip ettiğini incelemek bu konuda küçük de olsa bir adım atabilmektir.

Araştırmamızı yaparken Hz. Aişe'nin tefsir rivâyetlerini içeren kitaplardan faydalandık. Bu rivâyetleri toplarken Hadis kitaplarının Tefsir bölümleri, erken dönem tefsir kitaplarından faydalanarak Hz. Aişe'nin özellikle Kur'ân'la ilgili tefsir kabilinden rivâyetlerini seçip incelemeye çalıştık. Ayrıca Hz. Aişe hakkında yapılan son dönem çalışmaları da tezimiz için faydalandığımız eserlerdendir. Bunlardan özellikle, yediyüz kırk yedi rivâyetle sureleri kronolojik olarak sıralayıp Hz. Aişe'nin âyetlerle ilgili görüşlerinin belirtildiği Suud b. Abdullah el-Fenîsan'ın *Mervîyyatü ümmi'l-Müminin Aişe fi't-Tefsir* adlı eser en çok faydalandığımız eserlerdendir. Bununla dışında Hz. Aişe ile ilgili müstakil eserler de vardır. Bunlardan bazısını zikretmek gerekirse; Suyûtî'nin ve İbn Hacer'in *Müsnedü Aişe'si*, Ceyhân Rıf'at

Fevzî'nin, *es-Seyyidetü Aişe ve Tevsîkuhe li's-Sünneti* ve Şeyh Said Fâyizu'd-Dahîl'in, *Mevsuatü Fıkhi Aişe Ümmi'l-Müminin Hayatuhe ve Fıkhuhe'si* bu eserler arasındadır. Ayrıca son dönemde Hz. Aişe'nin tefsir yönünü ele alan Hatice Görmez'in *Hız. Aişe'nin Tefsir Rivâyetleri* ve Nilgöl Öztürk'ün *Hız. Aişe ve Tefsir İlmindeki Yeri* adlı iki de tez bulunmaktadır.

Çalışmamız esnasında elektronik ortama aktarılmış klâsik kaynaklardan da faydalanmaya çalıştık. Fakat bu kaynaklar ile yazılı kaynaklardaki sayfa numaraları birbirini tutmadığı için biz sayfa numarası değil de tefsir edilen âyetin numarasını verdik.

Sonuç olarak bütün bu verileri kullanarak Hz. Aişe'nin tefsir rivâyetlerini ele alıp tahlil etmek ve bundan hareketle benzer rivâyetlerin anlaşılmasında takip edilecek metot hakkında bir fikir edinmeyi amaçladık. Fakat Hz. Aişe'nin bir bütün olarak hadis, tefsir ve diğer ilimler hakkındaki bilgisi daha geniş araştırmalar için kaynak olabileceği düşüncesindeyiz.

1.4. SAHÂBE DÖNEMİNDE TEFSİR

Kur'ân tefsirinin doğuşunda Sahâbe tefsirinin de önemli yeri vardır. Çünkü “*Onlara indirdiklerimizi açıklamak için sana da uyarıcı kitabı indirdik.*”¹ âyetiyle onlar vahye muhatap olan, Arap dilinin üslûp ve inceliklerini, örf ve de adetlerini bilen, felsefî akımların ve medeniyetlerin tesirinden uzak; zihinleri berrak, dilleri fasih olan kişilerdi. Bundan dolayı Kur'ân'ın maksat ve gayesini kavrayabiliyorlar, anlayamadıkları zaman ise Resûlullah (s.a.s.)'a sorarak öğreniyorlardı. Böylece hem iman hem ilim noktasında belli bir olgunluğa erişmişlerdi ki bu da onları, Kur'ân nasslarını tefsir konusunda Resûlullah'tan sonra en güvenilir konuma getirmiştir.²

Ancak şurası da bir gerçektir ki her Sahâbenin Kur'ân'ı aynı seviyede anladığını söylemek mümkün değildir. Çünkü onlar hem zekâ hem de ilmi elde etme imkânları bakımından farklı konumda idiler. Bir kısmı sadece Resûlullah'ın tefsirini nakletmekle yetinmiş, kendi re'yiyle Kur'ân'ı tefsir etmeye çekinmiş ve karşı çıkmışken bir kısmı da kendi içtihiyâyla Kur'ân'ı tefsir etmeye çekinmemiş hatta gerekli görmüştür. Sahâbenin tefsirinin kaynağını Kur'ân, Sünnet, İctihâd ve Re'y, ile diğer İlâhî Kitaplar ve Ehl-i Kitaba müracaat oluşturmaktadır.³

¹ Nahl 16/44.

² Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, M.Ü.İ.F.Y., İstanbul, 2006, 75.

³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, D.İ.B. Yay., Ankara, 1988, I, 69.

Sahabe tefsirinin bağlayıcılığı konusuna gelince, sahabenin tefsire ilişkin sözleri, ya merfu hükmündedir; yani doğrudan peygambere nispet ederek aktardıkları bilgilerdir; bunlar sebab-i nüzul, mübhemat, nesh ve gayb alanıyla ilintili haberlerdir. Bu tür haberlerin bağlayıcılığı konusunda ulema ittifak halindedir. Çünkü bu tür haberler, sahabenin ya müşahedesine (bizzat görmesine) ya da semâina (işitmesine) dayanmaktadır. Ya da mevkuf hükmündedir; yani sahabenin bilgi birikimlerine dayanarak kendi içtihamıyla yaptıkları tefsirlerdir. Bu tür haberlerin bağlayıcılığı konusunda ihtilaf vardır. Alimlerin bir kısmı, bu tür haberlerin bağlayıcılığını kabul ederken, bir kısmı da bağlayıcı olmadığı görüşündedir.

Sahabenin tefsirinin karakteristiklerini kısaca şöyle sunabiliriz: a) Sahabenin tefsiri, tüm Kur'an ayetlerini kapsamıyor; sadece garip, mübhem, müşkil ve mücmel alanlarla sınırlı kalmıştır. b) Tefsir yöntemleri, ayetleri önce ayet, sonra Hz. Peygamberin sünnetiyle tefsir etmekte; sebab-i nüzulden faydalanmak; Arap dilinin imkanlarından faydalanarak luğavi düzeyde tefsir yapmaktı. c) Sahabedeki tefsir ihtilafları, tezat ihtilafı değil, tenevvü (çeşitlilik) ihtilafıydı. d) Dirayete yönelik ihtilaf kısıtlıydı ve hüküm istinbatına fazla dalmamışlardı. e) Tefsir bu dönemde tedvin edilmemişti.

Sahabede önemli bir kısım müfessirler yetişmiştir. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Mes'ud, Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Zübeyr, Ebu Musa el-Eşari, Ebu Hureyre, Abdullah b. Ömer, Cabir b. Abdillâh, Abdullah b. Amr b. As ve Hz. Aişe. Bunlar içerisinde tefsirde önem arzeden sahabiler, İbn Abbas, İbn Mes'ud, Ubey b. Ka'b ve Hz. Ali'dir. Bunlar içerisinde esas itibarıyla fıkıh yönüyle temayüz etmesine karşın tefsir alanında da tefsir geleneğine önemli katkı sağlayan şahıs, Hz. Aişedir.

Sahabe tefsiri, peygamberden sonra tefsir geleneğinin ikinci temel halkasıdır. Kendisinden sonraki tabi ulemasının yetişmesini; Mekke, Medine ve Kufe gibi tefsir medreselerinin kurulmasını ve tefsirin tedvin edilmesini sağlayan nesildir. Sonraki nesil için Kur'an, Sünnetten sonra "sahabe kavli" şeklinde üçüncü bir kaynak olarak yerini almıştır. Sonradan ortaya çıkan "ehl-i rey" ve "ehl-i eser" başka bir ifadeyle rivayet ve dirayet tefsir ekollerinin temelleri sahabe döneminde atılmış; sonrakilerin öncüleri olmuşlardır.⁴

⁴ Geniş bilgi için bkz. Demirci, *Tefsir Tarihi*, 75 vd.

2. HZ. AİŞE: HAYATI, ŞAHSİYETİ VE İLMİ KİŞİLİĞİ

2.1. HAYATI

2.1.1. DOĞUMU VE ÇOCUKLUĞU

Hiz. Aişe'nin lakabı "Sıddıka", unvanı "Ümmü'l-Müminin", künyesi "Ümmü Abdullah" ve bir lakabı da "Hümeýra"dır. Hiz. Aişe'nin babası Abdullah, annesi Ümmü Rûman'dır. Abdullah'ın künyesi Ebubekir, lakabı Sıddık'tır. Hiz. Aişe'nin babası tarafından soýu "Aişe bint Ebi Bekr'is-Sıddık b. Ebi Kuhafe b. Amir b. Ömer b. Kâb b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Kâb b. Lüey b. Galib b. Fıhr b. Mâlik"tir. Ana tarafından nesebi; "Aişe bint Ümmi Rûman bint Amir b. Uveymir b. Abdişşems b. Attâb b. Üzeyne b. Sübey b. Dehman b. Hâris b. Ğanem b. Mâlik b. Kinâne"dir.⁵ Hiz. Aişe babası tarafından Kureýş, Temimi; anne tarafından Kenanî'dir.⁶

Hiz. Peygamber'le Hiz. Aişe'nin baba tarafından nesepleri yedinci, sekizinci kuşakta, anne tarafından nesepleri on birinci, on ikinci kuşakta birleşmektedir.⁷

Hiz. Aişe'nin annesi olan Ümmü Rûman ilk kocası olan Abdullah el-Ezdi'den sonra Hiz. Ebubekir ile evlenmiştir. Hiz. Ebubekir'le iki çocukları olmuştur. Bunlar Hiz. Aişe ve Abdurrahman'dır. Hiz. Aişe'nin doğum tarihiyle ilgili fazla bir bilgiye rastlanmamaktadır.⁸

İbn Sa'd ve onunla aynı görüşte olan bazı biyografi yazarlarına göre Hiz. Aişe Peygamber Efendimizin nübüvvetinin 4. yılı başlarında doğmuş ve nübüvvetin 10. yılında Hiz. Peygamber'le sözlenmiştir.⁹ Bazı kaynaklarda Hiz. Aişe'nin hicretten üç sene evvel altı yaşında nişanlandığı, hicretin birinci yılı şevval ayında dokuz yaşında iken evlendiği, hicretin on birinci yılının Rebiü'l-evvel ayında 18 yaşında iken dul kaldığı belirtilmektedir. Bu hesaba göre Hiz. Aişe'nin Hiz. Peygamber'in nübüvvetinin 4. yılının sonlarına doğru, yani miladi 614'ün Temmuz'unda doğmuş

⁵ İbn Sa'd, *Tabakatü'l-Kübra*, Daru's-Sadr, 1380/1960, Beyrut, VIII, 58.

⁶ Seyyid Süleyman Nedvi, *Hiz. Aişe*, (Çev.: Ahmet Karataş), Timaş Yay., İstanbul, 2005, 3. Baskı, 21.

⁷ Süleyman en-Nedvi, *Asr-ı Saâdet*, (Terc.: Ömer Rıza Doğrul), Eser Neşriyat, İstanbul, 1978, III, 260.

⁸ Nedvi, *Asr-ı Saâdet*, III, 260.

⁹ İbn Sa'd, *Tabakatü'l-Kübra*, VIII, 59.

olması gerekir.¹⁰ Bu konuya Hz. Aişe'nin evliliği başlığında daha geniş yer verilecektir.

Hz. Aişe Vail'in hanımı tarafından emzirilmiştir. Künyesi Ebü'l-Fukays olan Vail'in kardeşi Eflah Aişe'nin süt amcası sayılır. Bu yüzden Hz. Aişe Resûlullah'la evlendikten sonra da, Resûlullah (s.a.s.), onun Aişe'yi ziyaret etmesine izin verirdi.¹¹

Olağanüstü insanlar, çocukluk zamanlarından itibaren şahsiyetlerinin inceliklerini, yüksekliklerini gösterirler. Bunların her hal ve tavırlarında bir üstünlük, bir ayrıcalık vardır. Bu özellikteki çocukların alınlarında alametlerinin nuru parlar ve onları muazzam ve büyük bir geleceğin beklediğini haber verir. Aişe'nin çocukluğu da, onun geleceğini bütün parlaklığıyla gösteriyordu. Aişe çocukken oyun oynamayı çok sever, bütün kız arkadaşlarını evde toplar, onlarla oyun oynardı. Karınca ve tahteraval en sevdiği oyunlardı.¹²

Hz. Ebubekir (r.a.) erkekler içinde Resûlullah'ın Peygamberliğine inanan ilk zât idi. Dolayısıyla Hz. Aişe'nin doğumundan itibaren çocukluğu babası Ebubekir'in idaresi altında güzide bir aile ortamında geçmiştir.¹³ Bu yüzden onun oyunlarında da ailesinden aldığı terbiyenin asaleti, Ebubekir'in Müslümanlığı temsil eden hal ve hareketi, eden ve terbiyesi tecelli ederdi.¹⁴

Bir gün Hz. Peygamber, Hz. Aişe ile arkadaşları karınca oyunu oynarken onların yanına gelmişti. Çocukların karıncalarının içinde bir de kanatlı bir at bulunuyordu. Hz. Peygamber Aişe'ye “bu nedir?” diye sordu. Aişe “attır” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Fakat atın kanatları olur mu?” buyurdu. Aişe: “Neden olmasın! Hz. Süleyman'ın atları kanatlı değil miydi?” dedi. Hz. Peygamber, Hz. Aişe'nin o küçük yaşında verdiği bu cevaba memnun olmuş ve tebessüm etmiştir.¹⁵

2.1.2. EVLİLİĞİ VE PEYGAMBERİMİZLE HAYATI

Peygamberimiz (s.a.s.) Hz. Hatice (r.a.) vefat ettiğinde elli yaşına varmıştı. Peygamber Efendimiz onu kaybetmekten dolayı çok müteessir olmuş ve yalnızlık

¹⁰ Nedvi, *Hz. Aişe*, 21; Mustafa Fayda, “*Aişe*”, D.İ.A., İstanbul, 1989, II, 201.

¹¹ Nedvi, *Asr-ı Saâdet*, III, 260.

¹² M. Canan Ceylan, *Entelektüel ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe*, Ahsen Yay., İstanbul, 2005, 25, 26.

¹³ Sevim Asımgil, *Resulün Hümevra'sı Hz. Aişe*, İpek Yay., İstanbul 1997, 15.

¹⁴ Nedvi, *Asr-ı Saâdet*, III, 267.

¹⁵ Asımgil, *Hz. Aişe*, 15.

onun hayatında büyük bir etki yapmıştı. Bundan dolayı onun dostları ve arkadaşları onu bu yalnızlığın tasasından kurtarmak istediler. Ashab'tan Osman b. Mazun'un hanımı Hâkim'in kızı Havle, Resûlullah'a gelerek "Ya Resûlullah! Tekrar evleniniz." dedi. Resûlullah "kiminle" buyurdu. "Dullardan da bakirelerden de var. Kimi isterseniz ona dünürücü gideriz" dedi. Resûlullah "bunlar kimler" diye sorunca Havle; "Mesela dullardan Sevde b. Zem'a, bakirelerden de Aişe var"¹⁶ dedi. Resûlullah sen Aişe'yi iste dedi. Bunun üzerine Havle Ebubekir'in yanına giderek onunla konuştu. O zamanlarda Araplarda birbirini kardeş tanıyan ve sevenlerin birbirlerinin kızlarını alması caiz değildi. Ebubekir de bunu Havle'ye bildirdi. "Muhammed'in yeğeni sayılır evlenmeleri caiz olur mu?" sorusunu Peygamberimize iletti. Resul-i Ekrem de; "Ebubekir benim din kardeşimdir. Din kardeşlerin kızlarını nikâh etmek caizdir." buyurdu. Bunun üzerine Ebubekir kabul etti ve Aişe'yi Resûlullah'a nişanladılar.¹⁷

Resûlullah (s.a.s.) Ebubekir ile Medine'ye hicret ederek oraya yerleştikten sonra Zeyd bin Harise ile Ebu Rafi'yi, Hz. Ebubekir de kendi tarafından birisini Mekke'ye gönderip, onlardan ailelerini getirmelerini istediler. Bu iki Sahâbe de Mekke'de bulunan Hz. Fatıma, Hz. Ümmü Gülsüm, Hz. Sevde, Hz. Ümmü Eymen, Hz. Aişe ve Hz. Ebubekir'in diğer ev halkını Medine'ye getirdiler.¹⁸

Hicretten yaklaşık 1 ay sonra Hz. Aişe hicret sırasında ve hava değişimi dolayısıyla yakalandığı hastalığından kurtulmuştu. Bu sırada mescid-i nebevi inşa edilmiş ve bitişğine Hz. Aişe validemiz için de bir oda yapılmıştı.¹⁹ Bunu müteakip Hz. Ebubekir, Peygamber Efendimize giderek Hz. Aişe'yi niçin kendi evine almadığını sormuş, Resul-i Ekrem de henüz Aişe'nin mihrini vermediğini, mihr verecek durumunun da olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Ebubekir, Resul-i Ekrem'e istediği kadar borç vermeye hazır olduğunu söyledi. Resul-i Ekrem de, Hz. Aişe'nin nikâh bedelini ondan borç ederek Aişe'ye gönderdi. Bu, kıymeti 500 civarında dirhem idi.²⁰ Böylelikle Peygamber Efendimizle hicretten üç sene evvel,

¹⁶ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, (Thk.: Şuayb el-Arnaût), Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1402/1982, II, 149.

¹⁷ Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğire el-Cufi el-Buhari, *Sahih-i Buhari, (Muhtasari)*, (Çev.: Ahmed Naim), D.İ.B Yay., Ankara, 1984, "Nikah", 1790; Nedvi, *Asr-ı Saâdet*, III, 269.

¹⁸ M. Yusuf Kandehlevi, *Hayatü's-Sahâbe*, (Terc.: Mustafa Kasadar vd.), Ravza Yay., İstanbul, 1996, 133.

¹⁹ Nedvi, *Asr-ı Saâdet*, III, 273.

²⁰ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Tarihü't-Taberi, Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407, II, 411; Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 149.

Şevval ayında, 6 yaşında nikâhlanmış²¹ olan Aişe 9 yaşında iken, Medine’de, belirlenen mehrinin verilmesinin ardından evlenmiştir.²²

Hiz. Aişe evliliğini şöyle açıklıyor: “Ben altı yaşında iken Resûlullah benimle nikâhlandı. Üç sene sonra Medine’ye hicret ettik. Ben sıtmaya tutuldum ve saçlarım döküldü. Fakat bir süre sonra tekrar gürleştii. Bir kere ben arkadaşlarımla oyun oynarken annem geldi beni çağırdı. Elimi tuttu, eve doğru götürdü. Evin kapısı önünde durdurdu ve biraz su alıp yüzümü başımı sıvazladı. Sonra beni eve koydu. Evde Ensar’dan birtakım kadınlar hazır bulunuyordu. Bana “hayır ve bereket üzere geldin, hayırlı kısmetler getirdin” deyip alkışladılar. Sonra kılığımı kıyafetimi düzeltip Resûlullah’a teslim ettiler. O zaman ben 9 yaşında bir kızdım.”²³

Hiz. Peygamber Hiz. Aişe ile şevval ayında nişanlanmış, hicretin birinci yılı şevval ayında evlenmiştir.²⁴ Böylelikle Araplar arasında bu ayda evliliğin uğursuzluk getirdiği inancını bizzat kendi uygulamasıyla reddetmiştir.²⁵

İslâmî kaynakların çoğunda Hiz. Aişe’nin doğum ve evlilik tarihi yukarıdaki gibidir. Fakat bazı kaynaklarda bunun hiçbir açıdan doğru olamayacağı, bu yüzden Aişe’nin evlilik yaşının 9 değil, 17 hatta 18 olduğu hakkında görüşler ileri sürülmüştür. Bunu öne sürenler söylediklerini da şöyle delillendirmişlerdir:

Bunlardan birincisi; Hiz. Aişe’nin Peygamber Efendimizle evlenmeden önce Cübeyr bin Mut’ım ile sözlü olduğudur. Cübeyr’in ailesi o zaman müşrikti. Hiz. Ebubekir ve ailesi Müslüman olunca, Cübeyr’in karısı, Hiz. Aişe ile evlendiği takdirde oğlunu atalarının dininden edeceği endişesiyle sözü bozdu. Bundan sonra da Hiz. Aişe Peygamberimizle (s.a.s.) nişanlandırıldı.²⁶ Bu da gösterir ki Hiz. Ebubekir Aişe’yi Mut’ım ile nişanladığında Müslüman değildi ve Hiz. Aişe de evlilik çağında olacak kadar büyüktü.

²¹ Zehebî, *Siyerü A’lâmi’n-Nübelâ*, XXI, 500; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübra*, Daru Sadır, Beyrut, 1380/1960, VIII, 58; Buhari, “*İsra ve Miraç*”, 1553.

²² İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 79.

²³ Buhari, “*İsra ve Miraç*”, 1553; Nedvi, *Asr-ı Saâdet*, III, 274.

²⁴ Taberi, *Tarihü’t-Taberi*, II, 413; Nedvi, *Hiz. Aişe*, 38.

²⁵ Hafız Ebu Muhammed el-Münziri, *Muhtasar Sahih-i Müslim*, (Çev.: Halil Günaydın), Eser Neşriyat, İstanbul, 1984, “*Evlilik*”, 822; Reşit Haylamaz, *Hiz. Aişe*, Işık Yay., İzmir, 2009, 3. Baskı, 58.

²⁶ Nabia Abbott, *Hiz. Muhammed’in Sevgili Eşi Ayşe*, (Çev.: Tuba Asrak Hasdemir), Yurt Yay., Ankara, 1999, 25; Nedvi, *Asr-ı Saâdet*, III, 270.

Hiz. AîŖe'nin hicretin dördüncü senesinde değil de daha öncesinde doğmuş olduğuna delalet eden bir delil de onun kendi yaşından bahseden hadistir: Rivâyet edildiğine göre Mahenk Hiz. AîŖe'nin yanındayken bir Iraklı geldi ve Hiz. AîŖe'den ona Mushafını göstermesini istedi. Hiz. AîŖe nedenini sorunca adam; "sıralamak için" dedi. Bunun üzerine Hiz. AîŖe: "İstedini önce okumaktan ne çıkar? "*Onların vadeleri kıyamettir ve kıyamet ise daha dehşetli ve daha acıdır.*" âyeti indiğinde ben Mekke'de oynayan küçük bir çocuk idim." diyerek mushafı Iraklıya göstermiştir. Bu durumda Hiz. AîŖe bu âyeti hafızasında tutup bunu anlayabilecek seviyede olduğuna göre büyük bir çocuk olmalıdır. Peygamberimizle evlendiğinde de 6 yaşında değil daha büyük olmalıdır. Ayrıca bu âyetin geçtiği Kamer suresinin Peygamberliğin dördüncü senesinde nazil olduğu göz önüne alınırsa ve AîŖe'nin o sıralar 8 veya 9 yaşında olduğunu, duruma vakıf olarak Hiz. Peygamber'e inen âyetleri anlayacak derecede fikren gelişmiş olduğunu varsayarsak onun evlendiğinde 16, 17 hatta 18 yaşında olduğu görülür.²⁷

Konuyla ilgili delillerden biri de Hiz. AîŖe'nin ablası Esma'nın yaşıdır. Hicretin 73. senesinde yüz yaşında vefat eden Esma buna göre Hicret yılında 27 yaşındadır. Hiz. Esma Hiz. AîŖe'den on yaş büyük olduğuna göre de Hiz. AîŖe hicret yılında 17 yaşındadır.²⁸

Musa Carullah'a göre ise Hiz. AîŖe'nin 9 yaşında evlendiğine dair rivâyetler yanlış anlaşılmıştır. Hadislerde geçen bu ifade Hiz. AîŖe'nin doğuştan itibaren yaşı değil, evlilik yaşıdır. Yani 6 veya 9 yaşında evlendi demek, buluş çağına erdikten 6 veya 9 yıl sonra evlendi demektir. Buna göre Hiz. AîŖe 18 yaşında evlenmiştir.²⁹

Hiz. Peygamber AîŖe'yi son derece sevdiği gibi, AîŖe de Hiz. Peygamber'i aşk derecesine varan bir muhabbetle severdi. Hiz. AîŖe geceleyin uyanıp Hiz. Peygamber'i yanında bulamadığı zaman üzüldü. Bir gece yine uyanmış, Hiz. Peygamber'i yanında bulamamıştı. Odada ışık yoktu. AîŖe kalkıp aranmaya başlamış, Hiz. Peygamber'i secdeye kapanmış, duaya dalmış bir halde bulmuştu.³⁰ Bu olay birkaç defa tekrarlanmıştı. AîŖe her defasında Hiz. Peygamber'i tesbih ve dua ile meşgul bulmuş, Hiz. Peygamber'in kendi yanından çıkarak diğer hanımının yanına gittiğini

²⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Nedvi, *Asr-ı Saâdet*, III, 262-264.

²⁸ Haylamaz, *a.g.e.*, 450.

²⁹ Musa Carullah, *Hatun*, (Haz.: Mehmet Görmez), Kitâbiyât Yay., Ankara, 2001, 81.

³⁰ Mâlik, b. Enes, *el-Muvatta*, (Çev.: Ahmet M. Çınar v.d.) Beyân Yay., İstanbul, 1994, "*Kur'ân-ı Kerim Kitabı*", 31.

bir an için düşünmekten son derece pişman olmuş; “Ben ne düşündüm, ne gördüm!” demişti.³¹

Peygamber (s.a.s.) Hz. Aişe’ye sevgisini ifade etmek için ona “Ya Uveyş” (Ayşecik) demiştir.³² İnsanlar Hz. Peygamber’in Aişe’yi çok sevdiğini bildiklerinden, hediyelerini Resûlullah’a takdim etmek için onun Aişe’ye uğradığı günü kolluyorlardı.³³

Hz. Aişe şöyle demiştir: “Bir kere Resûlullah (a.s.) bana, Ya Aişe benden memnun olduğun zamanı ve bana karşı öfkeli olduğun vakitleri iyi anlarım, buyurdu. Ya Resûlullah bunu nerden bilirsin? diye sordum. Resûlullah şöyle cevap verdi: Benden razı ve memnun olduğunda “Muhammed’in Rabbi hakkı için öyle değildir” dersin. Bana karşı asabi olduğun zaman da “İbrahim’in Rabbi hakkı için öyle değildir.” dersin. Aişe der ki ben de: “Evet ya Resûlullah! Vallahi öyledir. Fakat ben asabi halde söylediğim zaman yalnız adınızı bırakırım. Sevginiz ise gönlümde yaşar.” diye saygımı arz ettim.³⁴

Bir gün Sahâbilerden biri Resûlullah’a sordu: Ey Allah’ın Resulü! Senin katında en sevimli insan kimdir? Peygamber (s.a.s.) “Aişe” buyurdular. Soran kişi, ben erkeklerden kimi sevdiğinizi soruyorum deyince de “Onun babası” cevabını verdi.³⁵ Resûlullah bir gün; Ya Aişe! Şu yanımdaki Cibril’dir, sana selam söylüyor, buyurdu. Aişe de Selam ve Allah’ın rahmeti ve bereketleri onun üzerine olsun! diye karşılamış ve Resûlullah’ı kastederek: Benim görmediğimi (Cibril’i) sen görüyorsun, demiştir.³⁶ Yine bir gün mescitte oynayan Habeşlileri seyrediyordum. Nebi (a.s.) beni ridası ile örttü. Bu durum ben oyunu seyretmekten sıkılıncaya kadar devam etti.³⁷

Hz. Peygamber Aişe’nin yanında Hz. Hatice’yi çok anardı. Çok defa koyun keser, etini budunu böler parçalar ve onu Hatice’nin sadık dostlarına gönderirdi. Hz.

³¹ Nedvi, *Hz. Aişe*, 74.

³² Bünyamin Erul, *Hz. Aişe’nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*, Kitâbiyât Yay., Ankara, 2007, 3. Baskı, 178-179. (Ebu Abdullah Bedruddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-İcâbe li İrâdi Mâ’s-tedrekethu A’işe alâ’s-Sahâbe*)164.

³³ Erul, *a.g.e.*, 177.

³⁴ Buhari, “*Teaddüd-ü Zevce*”, 1825.

³⁵ Tirmizi, *Sünenü’t-Tirmizi*, Daru İhyau’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut, “*Menakıb*”, 3886, V, 706; Mecdiddin Ebu Saadat el-Mübarek b. Muhammed el-Cezerî İbn Esir, *Camiu’l-Usul fi Ehadisi’r-Resûl*, (Thk.: Abdulkadir Enbûrî), Mektebetü Daru’l-Beyân, 1972, IX, 135.

³⁶ Buhari, “*Menakıb*”, 3484.

³⁷ Ceylan, *a.g.e.*, 26.

Aişe bundan hoşlanmayarak “sanki yeryüzünde hiç kadın yok da yalnız Hatice mi var!” diye söylenmesi üzerine Hz. Muhammed (s.a.s.), Hz. Hatice’ye olan muhabbetinin sebebini anlatır, maddi manevi yardımlarından dolayı onu metheder ve ayrıca “ondan çocuklarım var!” buyurarak Hz. Aişe’yi sakinleştirirdi.³⁸

Hz. Aişe Hz. Peygamber (s.a.s.) ile evliliği süresince önemli olaylar yaşamış bazı olayların müsebbibi olmuştur. Bunlardan birisi de ifk hadisesidir. Bu hadise kendisini ve Peygamberimizi çok üzmüştür.

2.1.3. PEYGAMBERİMİZDEN SONRAKİ HAYATI VE VEFATI

Hz. Aişe’nin en belirgin özelliklerinden biri de İslâm dininin esaslarını anlatmak hususundaki faaliyetleridir. Hz. Peygamber’den sonra onun evi, kadın erkek, büyük küçük birçok kimsenin huzuruna gelip kendisini dinlediği, varsa sorusunu sorup cevabını aldığı bir ilim ve irfan ocağı oldu. Müslümanlar da her türlü ilmi ve dini problemlerinde ondan istifade etmişlerdir. Ashaptan bazılarının vefat etmiş olması, birçoğunun da fetihler sebebiyle muhtelif bölgelere gitmesi sonucunda Medine’de çok az Sahâbe kalmıştı. Hz. Aişe’nin varlığı sayesinde, “Peygamber şehri Medine” ilim merkezi olmaya devam etti. Bu şehirde onun yıllarca süren eğitim ve öğretim faaliyetleri sonunda, İslâm ilimlerinin temellerinin atılması ve ilmi hareketin gelişmesi yanında, hadis ve fıkıh sahalarında Medine ekolü teşekkül etti. Hz. Aişe, yalnızca şifahi sorularla değil aynı zamanda muhtelif şehir ve bölgelerde yaşayan Müslümanların mektupla sordukları sorulara da cevaplar vermiştir. Böylece hadislerin ve bazı fikhî meselelerin yazılmasına da öncülük etmiştir.³⁹

Hz. Peygamber zamanından başlamak üzere kadınların eğitim ve öğretimiyle çok yakından meşgul oldu. Çevresinde ders dinleyen ve hadis nakleden birçok kız ve kadın yer aldı. Böylece o hem bizzat, hem de yetiştirdiği öğrencileri ile İslâm dünyasında kadınların ilimle meşgul olmaları gerektiğini, hiçbir tereddüde meydan vermeyecek şekilde göstermiş oldu.⁴⁰

Hz. Aişe Peygamber Efendimizden sonra da, onun uygulamalarının en yakın tanığı olarak ondan öğrendiklerini Müslümanlara aktarmıştır. Vefat etmeden önce

³⁸ Buhari, “*Resûlullah’ın Hatice ile İzdivacı*”, 1536.

³⁹ Bünyamin Erul, “Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Aişe,” *İslâmiyât*, III, 2, (2000), 110.

⁴⁰ Fayda, “*Aişe*”, D.İ.A., II, 204.

son hastalığı esnasında da, onu ziyaret ederek şifa dileğinde bulunmuşlardır. O, hayatı boyunca dünyanın güzelliklerine ve zevklerine önem vermediği gibi, bu son anında da geçmişte olan hâdiseleri unutmak istemiştir.

Hz. Aişe, 66 yaşında iken, hicretin 58. yılı⁴¹ Ramazan ayının 17. Gecesi, Salı günü vefat etmiştir. Aynı gece, vitir namazından sonra, Bâki mezarlığında, Resûlullah'ın diğer hanımlarının yanına defnedilmiştir. Namazını Ebu Hureyre kıldırması, kabre, Abdullah b. Zübeyr, Urve b. Zübeyr, Kasım b. Muhammed b. Ebibekr, Abdullah b. Muhammed b. Ebubekir ve Abdullah b. Abdurrahman b. Ebubekir indirmişlerdir.⁴²

Hz. Aişe Peygamberimizden (s.a.s.) sonra da önemli olaylar yaşamıştır. Bunlardan biri Cemel vakasıdır.

2.2. ŞAHSİYETİ

Şüphesiz, Allah (c.c.) Hz. Aişe'ye, ilâhi vergi olarak yüksek zekâ, güçlü hafıza ve hızlı ezberleme yeteneği vermiştir.

Kendisi şöyle derdi: “Resûlullah zamanında âyetler bizimle ilgili iniyordu ve biz de bunların helalini, haramını, emir ve yasağını hıfzederdik.”⁴³

Zehebi, Hz. Aişe'nin, ümmetin kadınları içinde en fakih olduğunu söylemiştir. Hz. Aişe cihad faziletine de ulaşmıştır. Şöyle ki o, Resûlullah'la birlikte gazvelere katılır, bazılarına iştirak ederdi. Enes'ten nakledildiğine göre Uhud günü Müslümanlar hezimete uğradığı sırada, Aişe (r.a) ve Ümmü Süleym defalarca kırıbalarla su taşıyıp insanlara içirmişti.

Hz. Aişe'nin hayatı içtihat ve araştırmakla geçmiştir. Şöyle ki, Mizzi bu konuda şöyle demektir: “Hz. Aişe, bilmediği şeyi bilene, öğrenene kadar dinlenmezdi. Öğrendiğinde de onu tebliğ eder ve yayardı.”⁴⁴

Yine Hz. Aişe'nin ömrü çokça ibadet, içtihat ve oruçla geçmiştir. Çok oruç tutardı. Sadece Kurban ve ramazan bayramları oruçlu olmazdı. Geceleri de namaz kılarak, dua ederek ve Allah'ı zikrederek geçirirdi.

⁴¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 80.

⁴² İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 78.

⁴³ Şeyh Said Fâyîzu'd-Dahîl, *Mevsuetü Fıkhi Aişe Ümmi'l-Müminin Hayatuhe ve Fıkhuhe*, Daru'n-Nefais, Beyrut, 1989, 83.

⁴⁴ Abdulhamid Mahmud Tahmâz, *es-Seyyidetü Aişe (Ümmü'l-Müminin ve Alimetü Nisai'l-İslâm)*, Daru'l-Kalem, Dimaşk, 1988, 4. Baskı, 177.

Onun, dünyadan bir isteği yoktu. Allah'tan bağışlanmasını ve kendisine rahmet etmesini istiyordu. Kendisi de şöyle derdi: “Kadir gecesine geldiğimde sadece bağışlanma ve afiyet dilerdim.”

Rivâyet edildiğine göre, Urve bir sabah Hz. Aişe'ye uğramıştı. Aişe, tesbih ediyor, okuyor, dua ediyor ve ağlıyordu. Urve biraz durduktan sonra bıkıp kalktı. Pazara gidip ihtiyacını gördükten sonra döndüğünde, Hz. Aişe'nin aynı şekilde namaz kılıp ağladığını gördü.⁴⁵

Hz. Aişe çok tasaddukta bulunurdu. Fakir ve miskinlere karşı şefkat gösterir, yetimleri terbiye eder ve onlar için harcardı. Peygamber Efendimizin ona verdiği öğütlerden dolayı Onunla başladığı sade hayatına O'ndan sonra da devam etmiş, bu yüzden lüks ve rahatlık içinde yaşamaktan uzak durmuştur.⁴⁶

Bir defasında Hz. Aişe'nin kız kardeşi Esma'nın oğlu Abdullah b. Zübeyr, teyzesinin yanında bulunan her şeyi sadaka olarak verip kendine bir şey bırakmadığından ve tutumsuzluğundan yakınarak “Onun ellerini bağlamak lazım” demişti. Bunu duyan Hz. Aişe, çok sevdiği yeğeninden böyle bir şey beklemediği için çok üzölmüş ve onunla konuşmamaya yemin etmişti. Aişe'nin küskünlüğü uzun sürünce Abdullah b. Zübeyr, Misver ve Abdurrahman'dan arabuluculuk etmelerini istedi. Zübeyr (r.a.) barışmak için ısrar edince Hz. Aişe onunla konuşmuş ve yemininden döndüğü için 40 köle azat etmişti. Daha sonra Hz. Aişe bu nezrini hatırlayınca ağlıyordu.⁴⁷

Yine bir gün Hz. Aişe'nin cömertliğini bilen Abdullah b. Zübeyr, teyzesine bir şeyler göndermiş. O gün oruçlu olan Hz. Aişe de kendisine bir tepsi verilmesini istemiş ve gönderilenleri insanlara dağıtmıştı. Akşam olduğunda kölesi Ümmü Zer'e, iftar için yemek getirmesini söylemiş. Köle de; “Ey Müminlerin annesi! İftar etmek için et almaya bir dirhem bile bırakmadın ki” deyince Hz. Aişe; “Beni kınama, hatırlatsaydın bile yine aynı şeyi yapardım” demiştir.⁴⁸

Hz. Aişe çocuğu olmadığı halde Müslüman çocuklardan özellikle yetim olanları alır, onlara bakar, terbiye eder, yetiştirir ve evlendirirdi. Kimsenin ihsanını kabul etmez, şayet kabul ederse de hemen mukabelede bulunurdu. Övölmekten hiç hoşlanmazdı. Son derece cesur bir kadındı. Geceleri kalkıp yalnız başına kabristana

⁴⁵ Refide Habeş, *Aişe bintü Ebi Bekr'is-Siddik*, (Thk: Muhammed Habeş), Daru'l-Hayr, Beyrut, 1990, 57.

⁴⁶ Abbott, *Hz. Muhammed'in Sevgili Eşi Ayşe*, 199.

⁴⁷ Ceylan, *a.g.e.*, 33.

⁴⁸ Habeş, *a.g.e.*, 57.

kadar gidebilirdi. Hz. Peygamber'in her emrine itaat eder, onu hoşnut etmeyi en büyük vazife bilirdi.⁴⁹

2.3. İLMİ KİŞİLİĞİ

Hz. Aişe'den başka Peygamber'in bütün hanımları dul ve yaşlıca kadınlardı. Hz. Aişe bunların hepsinden genç olmak itibarıyla Resûlullah'ın, talim ve terbiyesinden daha fazla istifade etmiştir. Onun evine gelmekle ufkunda yeni bir nur doğmuş ve onun Resûlullah'tan öğrendikleri, insanlığın yarısı olan kadınlığın yükselme yolunu aydınlatan bir meş'ale olmuştur.

Aişe babasının evinde nesep ve şiiir ile meşgul olmakla beraber onun asıl talim ve terbiyesi Resûlullah ile evlenmesinden sonra başlamıştır.⁵⁰ Henüz çok küçük olan Hz. Aişe Peygamber (a.s.) evinde sevgi ve himaye görmüş, Allah'ın verdiği zekâ, akıl, hızlı ezberleme yeteneği sayesinde Resûlullah'tan bol bol bilgiler telakki etmiştir. Resûlullah'tan bin küsur hadisi şerif ezberlemiş ve onları dikkat ve ihtimamla rivâyet etmiştir. Böylece o, nebevi sünnete tam bir şekilde sahiplenmiştir. Zekâsı sayesinde birçok dini meselelerdeki fetvaların özünü idrak etmiş, şer'i delillerden hüküm çıkarma yeteneğine sahip olmuştur. Büyük sahabiler zorluk çektikleri meseleler hakkında ona sorar fetva isterler, Hz. Aişe de derin ilmi ve isabetli görüşü sayesinde onları cevaplandırır.⁵¹ Onun sahabiler içinde ilimdeki yeri, Hz. Aişe dışındakilere gizli kalan bazı fıkhi konularla ilgili kendisine müracaat edildiğinde daha da artmıştır. Bu konuda şunu örnek gösterebiliriz: Hişam babasından, o da Hz. Aişe'den şöyle rivâyette bulunmuştur; "Hz. Peygamber'i kaç parça kefenle kefenlediniz? diye sorulduğunda Aişe; "gömlek veya sargı olmayan üç beyaz elbise ile kefenlediklerini" söylemiştir. Yine ona Resûlullah'ın hangi gün vefat ettiği sorulduğunda, pazartesi, cevabını vermiştir.⁵²

Aişe'nin önceden okuma yazma bilip bilmediği hususunda tartışmalar vardır. Fakat asıl talim ve terbiye, sadece okuma yazma bilmekle olmaz. Talim ve terbiyede amaç; insanlığın tekâmülü, ahlakın yükselmesi, dini esaslara vakıf olmak, şeriatın inceliklerine ermek, Allah kelamının manasının hakikatini anlamak ve Peygamber'in

⁴⁹ Nedvi, *Hz. Aişe*, 181.

⁵⁰ Nedvi, *Asr-ı Saâdet*, III, 276-277.

⁵¹ Ceyhân Rıf'at Fevzî, *es-Seyyidetü Aişe ve Tefsîkuhe Li's-Sünneti*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1421/2001, 41; İbn Hacer el-Askalani, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahâbe*, (Terc: Seyfullah Erdoğmuş), Sağlam Yay., İstanbul, 2008.465.

⁵² Buhari, "*Cenaiz*", 627. Geniş bilgi için bkz.: Fevzî, *a.g.e.*, 41.

sünnetini hakkıyla bilmektir. İşte Hz. Aişe bütün bu sahalarda eşsiz bir sima idi. Bu bağlamda onun okuma yazma bilip bilmemesi çok da önemli değildir. Hz. Aişe, bu dini ilimlere vakıf olmak dışında tarih, edebiyat ve tıp alanlarında da yüksek bir paye almıştı.⁵³

Hz. Aişe, bir konu ile ilgili zor durumda kaldığında Resûlullah'a sormaya tereddüt etmezdi. Aişe'nin odası Peygamber mescidine bitişikti. Resûlullah gündüz bu mescitte talim ve irşad yapardı. Hz. Aişe odasından bu dersleri dinler ve iştirak ederdi. şayet odasından herhangi bir şeyi iyice duyamazsa Peygamber'den sorar, layıkıyla anlardı.⁵⁴ İşte bunların tümü Hz. Aişe'yi zorluk çekilen konularda kendisine başvurulmuş bir âlim yapmıştı.

Hz. Peygamber'in mübarek hanımları ve bilhassa Hz. Aişe sadece kadınlara değil erkeklere de İslâm'ı öğreten biriydi. Urve b. Zübeyr şöyle demektedir: "Kur'ân'ı, feraizi, helali, haramı, şiir, Arap hikâyelerini ve nesebi, Aişe'den daha iyi bilen birini görmedim."⁵⁵ Tabiîn dönemi meşhur hadis ravisi ve fakihî Kasım b. Muhammed, ez-Zühri'ye şu tavsiyede bulunmuştur: "Umre binti Abdurrahman'ın cemaatine katıl. Çünkü o, Hz. Aişe tarafından yetiştirilmiş ve Aişe'nin en büyük bilgi varisidir. Bu sebeple ona git ve ondan ayrılma."⁵⁶

Derin ilmi sayesinde Sahâbe ve tabiunun şahitliği ile asrının en büyük muhaddis kadını lakabını hak etmiştir.⁵⁷

Buna büyük tabiundan Ata' b. Ebi Rebah da şahitlik etmiş ve şöyle demiştir: "Aişe insanların en fakihî, en bilgini ve amme konusunda insanların en güzel görüş sahibi olanıydı."⁵⁸ Fethü'l-Bari'de de Hz. Aişe'nin ciddi bir fakih olduğu, hatta şer'i hükümlerin dörtte birinin ondan nakledildiği kaydedilmektedir.⁵⁹

Hz. Aişe Medine ekolünden olan yedi kişiden biridir. Haberlerin birbiriyle tearuzu veya delillerin karşı karşıya gelmesi halinde bir sonuç çıkarmak ve kendi

⁵³ Celâlüddin es-Suyûtî, *Aynu'l-İsabe fi İstidraki Aişe ala's-Sahâbe*, Mektebetü'l-İlm, Kahire, 1988, 28; Nedvi, *Asr-ı Saâdet*, III, 278.

⁵⁴ Nedvi, *Asr-ı Saâdet*, III, 278.

⁵⁵ Suyûtî, *Aynu'l-İsabe*, 28.

⁵⁶ Habeş, *a.g.e.*, 55; Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, (Çev.: Yusuf Balcı vd.), İnkılab Yay., İstanbul, 1996, II, 41.

⁵⁷ Habeş, *a.g.e.*, 54.

⁵⁸ Askalani, *a.g.e.*, 465.

⁵⁹ Fâyizu'd-Dahîl, *a.g.e.*, 3.

görüşünü söylemek, herkesin yapabileceği bir şey değildi. Fakat İbn Ömer, Zeyd b. Sabit'le birlikte Aişe, bunu yapabilen istisna kişilerdendi.⁶⁰

⁶⁰ Şah Velîyullah Dihlevî, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, (Çev.: Mehmet Erdoğan), İz Yay., İstanbul, 1994, I, 485.

3. BİR MÜFESSİR OLARAK HZ. AİŞE

Allah Teâlâ Hz. Aîşe'ye müfessir olması için uygun ortam ve şartları yaratmıştır. Şöyle ki; o çocukluğundan itibaren babası Sıddîk'ın dilinden Kur'ân-ı Kerim dinlemişti. Resûlullah (s.a.s.) ile evlenince bu sefer Kur'ân'ı Hz. Peygamber'den dinlemiş hem de onunla beraber mütalaasını yapmıştı. Çünkü Hz. Aîşe, Allah'ın ona bahşettiği zekâ ve anlayış yeteneği sayesinde, işittiklerini aklıyla ölçer ve değerlendirirdi.

Hiz. Aîşe'nin Hiz. Peygamberle Kur'ân üzerine yaptığı bu mütalaalar sonucunda bir Kur'ân kültürü oluşmuş ve o Sahâbe arasında Kur'ân'ın ruhunu iyi anlayanlardan biri olmuştur. Bu sayede Kur'ân âyetleri hakkında yorum yapabilmiş, Kur'ân'la ilgili sorulara cevap vermiş, Kur'ân'a ters düşen yorumları reddetmiştir.

Hiz. Aîşe, Kur'ân tefsirinde gücü yettiğinde Arapça'dan, Arapların konuşma üslubundan ve cahiliye döneminde olan şiir, nesep, hitap ve meselleri hakkında Arap edebiyatının inceliklerinden istifade etmiştir.⁶¹

3.1. SAHÂBE TEFSİRİNDE HZ. AİŞE'NİN YERİ

Sahâbenin tefsirde mesafe kat etmelerinin sebebi, sebebi nüzulü bilip ona göre hükümlerle hadiseler arasında münasebet kurabilmeleri idi. Fakat bunun en önemli sebebi Kur'ân'a ve Resûlullah'a son derece olan bağlılıklarıydı. Onla Kur'ân'ı anlamakta insanların muktediri olmakla beraber O'nu anlamlandırmada ihtilâfa düşmüşlerdir. Çünkü Sahâbenin bilgi malzemesi, adetlere vukufiyetleri, ilim ve faziletleri aynı değildi. Ve en önemlisi Hiz. Peygamberin daima yanında bulunup onu dikkatle inceleyenler, diğerleriyle aynı olamazdı. Doğal olarak bunlar diğer Sahâbilerle nispetle tefsirde daha isabet etmişlerdir.⁶² Hiz. Ömer, Hiz. Ali, Abdullah ibn Abbas ve Hiz. Aîşe bu Sahâbilerdendir. Onlar Kureyş'in önde gelen ailelerine mensup olup, Arap dilinin üslup ve inceliklerini, eski Arap şiirini, Arap örf ve geleneklerini çok iyi bilirlerdi. Ayrıca bunlar Resûlullah'ın en yakınında olanlardandı.⁶³

⁶¹ Tahmâz, *es-Seyyidetü Aîşe*, 182.

⁶² Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I, 86.

⁶³ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 76.

Sahâbe kendi içtihadlarıyla yapmış oldukları tefsirde genel olarak ya dil veya dini yöne ehemmiyet vermişlerdir. Onlar bazen âyetteki dini bir müşkili halletmek için bazısı tahsis yolunu bazısı da tarihi bir yol takip etmişlerdir.⁶⁴ Hz. Aişe bunların ikisinden de faydalanmıştır. O, tefsir yaparken Kur'ân'ı Kur'ân'la, sünnetle, nüzul sebebiyle te'vil etmeye çalışmıştır. Bu konuda pek çok Sahâbeyi geride bırakmış, tefsir yapan diğer bazı Sahâbilerle tenkitlerde bulunmuş ve Kur'ân ve sünnetle ilgili sorularda Medine'de kendisine danışılan pek az kimselerin başında gelmiştir.

Hz. Aişe'nin tefsir alanında temayüz ettiği alanlar üzerinde kısaca durmak gerekir. Hz. Aişe, Kur'an'ın Kur'anla ve sünnetle tefsirinde önemli bir yere sahiptir. İlâveten sebab-i nüzul konusunda önemlidir; kimi ayetler kendisi hakkında nazil olduğu gibi, bir çok ayetin de nüzul sebeplerine hakimdir. Ayrıca hangi ayetin hangisini neshettiği bilgisi ileri düzeydedir. Ayrıca Arap dilinin inceliklerine hakim olan birisi olarak luğavi tefsir düzeyinde de önem arz etmektedir. Bir Mushaf sahibi olacak düzeyde Kur'an kıraatleri konusunda behre sahibidir.⁶⁵ Bu yönüyle tüm bu unsurlarla Hz. Aişe'nin müfessir kimliğini ve tefsir yöntemini ortaya koymak önem arz etmektedir.

3.2. HZ. AIŞE'NİN MÜFESSİR KİMLİĞİ VE BİLGİ BİRİKİMİ

Hz. Aişe küçük yaşlarından itibaren Kur'ânla iç içe olmuş, o yaşlarından itibaren babasından duyduğu Kur'ân âyetlerini ezberlemeye çalışmıştır. Ayrıca evlerine sık sık gidip gelmekte olan Hz. Muhammed'den de anlayamadığı âyetleri sorardı. Çocukluğundan itibaren Kur'ânla iç içe olmasından dolayı Sahâbiler arasında parmakla gösterilecek kadar önemli bir Kur'ân bilgisine sahip olmuştur. “*Bilakis kıyamet onlara vaat edilen asıl saattir...*”⁶⁶ âyeti hakkında “bu âyet indiğinde ben küçük bir çocuktum” örneğinde olduğu gibi, küçük bir çocuk olmasına rağmen bu âyetin nazil olduğu zamanı bilmesi ve bunu kendi yaşı ile beraber hatırında tutması ne kadar dikkatli bir Kur'ân bilgisine sahip olduğunu gösterir. Ya da Kur'ân'dan inen ilk âyetin mufassal olup cennet ve cehennemden bahseden sureler olduğunu söylemesi de böyledir. “Kur'ân'da ilk nazil olan sure mufassal bir

⁶⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I, 86.

⁶⁵ Geniş bilgi için bkz. Bedr, Abdullah Ebu's-Suud, *Tefsiru Ümmi'l-Müminin Aişe*, Riyad, 1996, s. 72 vd.

⁶⁶ Casiye, 45/32.

sure idi. Bu sure cennet ve cehennemden bahsediyordu. Nasıl ki herkes Müslümanlığı kabul etti, o zaman helal ve haram beyân olundu. Eğer ilk nazil olan âyet “içki içmeyiniz” meâlinde olsaydı herkes “içkiyi asla terk etmeyiz” yahut ilk nazil olan âyet “zinayı terk ediniz” meâlinde olsaydı herkes “zinayı asla terk etmeyiz” derdi...⁶⁷ Ayrıca bu söylediğinden de anlaşıldığı gibi helal ve haram ile ilgili hükümler sonradan inmiştir. Bu hükümlerin sonradan inmesinin hikmetini de kavramış olması onun Kur’ân bilgisini ve tefsir mantığını çok açık ortaya koymaktadır.

3.2.1. Hz. Aişe’nin Kur’ân Bilgisi

Hz. Aişe, daha önce de bahsettiğimiz gibi hem parlak zekâsı, hem doğduğu çevre hem de Peygamber Efendimizin yanında olması sebebiyle birçok yönden kendini geliştirme imkânı bulmuştur. Bunların başında da tabi ki Kur’ân-ı Kerim gelmektedir. Çünkü en çok içli dışlı olduğu ve her an onu anlama çabalarına yardımcı olacak yüce insan Peygamberimiz onun yanında idi.

Hz. Peygamber’den aldığı feyiz sayesinde İslâm esaslarının en mümtaz öğrencisi oldu. Kur’ân-ı Kerim’i tefsir etti. Sünnet-i nebeviyyeyi nakl ve şerhetmekle kalmadı, aynı zamanda onun doğru anlaşılması hususunda ilmi tenkit zihniyetini ortaya koydu. Küçük yaşından itibaren Kur’ân’ı ezberlemeye başlamış, âyetlerin kıraat tarzını iyice öğrenmişti. Bilhassa Medine’de nazil olan âyetlerin nüzul sebeplerini, delaletlerini, tahlil ve değerlendirmelerini ve her âyetle nasıl istidlal edilip ahkâm çıkarılacağını çok iyi bilirdi. Kur’ân’ı en iyi anlayanlardan biriydi.⁶⁸

Hz. Aişe çoğu zaman âyetlerin tefsiri, manaları ve yorumları hakkında Resûlullah’tan yardım alırdı. Allah (c.c.)’ın “*Evlerinizde okunan Allah’ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın*”⁶⁹ âyeti bayanlara, özellikle de Peygamber eşlerine Kur’ân’ı düşünmeleri, anlamaları ve bunu yaymaları için bir emirdir. Bu emrin farkında olan insanların başında Hz. Aişe gelir. Bu yüzden Kur’ân’ı anlamaya ayrı bir önem verirdi. Bazı zamanlar, Resûlullah’la birlikte gecenin tamamını ibadetle geçirir, O’nun okuduğu Bakara, Al-i İmran ve Nisa surelerini bütünlükle dinlerdi.⁷⁰ Kur’ân-ı

⁶⁷ İbn Kesir, *Tefsirü’l-Kur’ân’il-Azim*, (Thk.: Sami b. Muhammed Selam), Daru’t-Tayyibeti lin-Neşri ve’t-Tevzî, 1999, I, 47; Muhammed Tahir b. Muhammed Tahir b. Aşûr Tunusi, *et-Tahrir ve’t-Tenvir*, Müessesetü’t-Tarihü’l-Arabi, Beyrut, 2000, XXVIII, 161.

⁶⁸ Fayda, “*Aişe*”, D.İ.A., II, 204.

⁶⁹ Ahzab, 33/34.

⁷⁰ Nedvi, *a.g.e.*, 231

Kerim Resûlullah'ın hanımları içinde sadece Hz. Aîşe'nin evindeyken Resûlullah'a inerdi.⁷¹ Nüzulünden hemen sonra Peygamber'in dilinden Kur'ân'ı ilk olarak bizzat o telakki ediyordu. Bununla ilgili şöyle derdi: “Bakara ve Nisa sureleri indiğinde ben Resûlullah'ın yanındaydım.”⁷²

Bütün bunların hepsi Hz. Aîşe'ye, Kur'ân âyetlerinin manalarını gerçek anlamlarıyla sınırlamaya, yedi harf ihtilâfını, âyetlerden delil getirme konularını ve oradaki istinbat yollarını anlamaya imkân veren sebeplerdir. Bunlarla Hz. Aîşe bu alanda büyük birikim sahibi olmuştur. Bu sebepten dolayı onun, küçük olsun büyük olsun bütün müşkil meselelerde, tefsiri problemlerin çözümünde veya kendisine konu ile ilgili bir soru yöneltildiğinde Allah'ın Kitabı'na başvurduğunu görmekteyiz. Kur'ân Aîşe için ilk başvuru kaynağıydı. O, Kur'ân-ı Kerim'e sadece akaid, fıkıh ve şer'i hükümlerle ilgili konularda müracaat etmiyor, aksine her işte hatta Hz. Peygamber'in hayatı, O'nun ahlakı ve tuttuğu yol, aynı şekilde tarih ve haberlerle ilgili konularda da başvuruyordu. Böylelikle o, Ahzab suresindeki bu emre hayatının sonuna kadar uymaya çalışmıştır.⁷³

3.2.2. Hz. Aîşe'nin Dirâyet Bilgisi

Kur'ân'ı anlama ve tefsir etme görevi hiç şüphesiz Peygamber Efendimize aitti. Fakat O vefat ettikten sonra Sahâbe Kur'ân'ı Kur'ân'la ve sünnetle tefsir etmeye başladılar. Bu iki kaynaktan bulamayınca Peygamberimizin de tavsiye ettiği şekilde kendi görüşlerine göre tefsir ettiler. Kur'ân'ın tefsiri konusunda Sahâbeden bazıları söz söylemekten çekinirken diğer bir kısmı ise onu tefsir etmiştir. Diğer bir grup ise hata yapma korkusuyla tefsir yapmaktan çekinmişlerdir. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Abdullah b. Ömer bu gruptandır.⁷⁴ Hz. Aîşe ise Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbas gibi tefsirle uğraşan Sahâbiler arasında yer almıştır.

⁷¹ İbn Hacer, *el-İsabe*, 467.

⁷² Ebu Bekir Abdurrezzak b. Hemmam, (Thk.: Habibirrahman Âzamî), *Musannef*, Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1403, III, 352, Mektebetü's-Şamile, <http://www.Shamela.ws> 3.21.0.0; Abdurrahman b. Kemal Celâlüddin es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1993, II, 422, Al-i İmran 3/192. âyetinin tefsiri, Mektebetü's-Şamile, <http://www.Shamela.ws> 3.21.0.0; İbn Aşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XXVIII, 161; Muhammed Alûsî Ebu'l-Fadl, *Ruhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'ân'il-Azim*, Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, b.t.y., IV, 178.

⁷³ Nedvi, *a.g.e.*, 231.

⁷⁴ Cerrahoğlu. *Tefsir Tarihi*, I. 22

Hiz. AiŖe Kur'ân'a vukufiyeti ve Resûlullah'la birlikteliği sayesinde ibadet, ahlak, savaŖ hukuku ve muamelat konularında birçok hususu tefsir etmiŖtir. Mesela Hiz. Peygamber (s.a.s.) hac mevsiminde Mina'dan Mekke'ye gelirken "Ebtah" veya "Muhassab" adı verilen mevkide inip konaklamıŖtı. Bundan hareketle Ebu Hureyre ve Abdullah b. Ömer söz konusu konaklamanın bir ibadet olduğu kanaatine varmıŖlar ve bunu haccın bir sünneti olarak görmüşlerdir. Hiz. AiŖe ve Abdullah b. Abbas ise Resûlullah'ın (s.a.s.) adı geçen mevkide konaklamasını bir tesadüf olarak değerlendirmişler ve haccın sünnetlerinden sayılmayacağını söylemişlerdir.⁷⁵ Aynı Ŗekilde kendisine yanlıŖ gelen Sahâbe tefsirleri karŖısında da susmamış, çok cesur tenkitler yapmış ve gerektiğinde dirâyeti rivâyete tercih etmiştir. Akla uymayan yorumlar karŖısında, Resûlullah'tan duyulduğu söylense bile, kulağa değil mantığa uymuştur. Dirayet açısından Hiz. AiŖe'nin temayüz ettiği iki alan söz konusudur: Ŗiir bilgisi ve fıkıh bilgisi. Kısaca bunlar hakkında bilgi verelim.

3.2.2.1. Ŗiir Bilgisi

Ŗiir, Kur'an tefsirinin luğavi düzeyi için önemli bir kaynaktır. Arabın divanı olarak kabul edilmektedir. Özellikle garib kelimelerin anlamları, müşkil ayetlerin çözümünde kendisine başvurulmaktadır.

Hiz. AiŖe, fesahat ve belağatıyla da ünlü bir hatip olduğu için konuŖması insanlara çok tesir ederdi.⁷⁶ Babasının vefatı üzerine kabri baŖında yaptığı dua, Cemel Vak'asındaki hutbesi ve bazı mektupları onun edebi kabiliyetini gösteren Ŗaheser örneklerdir.⁷⁷

Ŗiire gelince, Hiz. AiŖe insanların en bilgilisiydi. Ŗiir yazan bir Ŗair değildi. Fakat ok Ŗiir ezbere bilir ve onları okurdu. Bir işle karŖılaŖtıęında mutlaka uygun olan Ŗiiri söylerdi.⁷⁸ Lebid'in birçok beyti, Ka'b b. Malik'in hemen bütün kasideleri, Hassan b. Sabit ve Abdullah b. Revaha'nın manzumeleri onun ezbere bildiği Ŗiirler arasında yer alırdı. Kur'ân ve hadisin anlaşılması için olduğu kadar Arap dili

⁷⁵ Müslim, "Hacc Bahsi", 748.

⁷⁶ Abbott, *AyŖe*, 193; Said Havva, *el-Esas Fi's-Sünne*, (ev: Abdurrahim Ali Ural vd.), Aksa Yayınları, İstanbul, 1991, IV, 377.

⁷⁷ Fayda, "AiŖe", DİA, II, 203.

⁷⁸ İbn Hacer, *el-İsabe*, 465; el-HabeŖ, *a.g.e.*, 59.

bakımından da şiirin önemine işaret ederek, “Çocuklarınıza şiir öğretiniz ki dilleri tatlansın.” derdi.⁷⁹

Muhammed b. Ömer Hz. Aişe’nin yaklaşık 160 beyitlik kaside bildiğini ve okuduğunu söylemiştir. Mikdad b. el-Esved de: “Aişe’den daha çok şiir, feraiz bilen Resûlullah’ın başka bir ashabını tanımıyorum.” demiştir.⁸⁰

Söyleyeceği sözü yerinde ve olması gerektiği kadar kullanmayı bilirdi. Tasvir gücü yüksek, kelime seçiminde titiz, hitabetinde etkili ve ifade tarzında da ayrı bir üstünlüğü vardı. Mesela Efendimize ilk vahyin geliş sürecini anlattığında “O’nun gördüğü her rüya, sabahın aydınlığı gibi kendini gösterirdi.”⁸¹ demesi, vahyin geldiği anı “O kadar ki üzerine indirilen sözün ağırlığından terliyor, aylardan kış olmasına rağmen inci tanesi gibi ter döküyordu.” diyerek, Resûlullah’ın çektiği acıyı en belîğ şekilde ifade ediyordu.⁸²

3.2.2.2. Fıkıh Bilgisi

Kur’ân ve Sünneti çok iyi anlamış olan Hz. Aişe, hadislerden istinbat ve kıyas suretiyle yeni hükümler çıkarırdı. Onun içtihad ve fetvaları, kendisinin bir fakih ve müctehid olarak kabul edilmesini sağladı. Hz. Peygamber’in ashabı arasında, çok sayıda fetva vermesiyle meşhur olan yedi kişiden biri de Hz. Aişe’dir. Birçok fıkhi mesele yanında usul-i fıkıh, hikmet-i teşri ve bilhassa feraiz sahalarında derin bir kültür ve anlayışa sahipti. Talebelerinden Küfe fakih Mesruk’un söylediğine göre, ashabın büyükleri feraize dair meseleleri hep ondan sorarlardı.⁸³ Hadis ve fıkıh kaynaklarında onun bazı sahabeden farklı fetvalarının geniş yer tuttuğu görülür. Tâbiin devrinin birçok hukukçusu, yüksek seviyedeki hukuk bilgisinden faydalanmak üzere kendisiyle ilmi istişarelerde bulunmuştur. İslâm hukuku sahasındaki görüşleri yeğenleri Kâsım, Urve ve diğer talebeleri tarafından nakledilmiştir.⁸⁴

⁷⁹ Fayda, “Aişe”, DİA, II, 203.

⁸⁰ Habeş, *a.g.e.*, 60.

⁸¹ Abdülgaflar Aslan, *Kur’ân’da Vahiy*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2000, 1. Baskı, 102.

⁸² Haylamaz, *Hz. Aişe*, 388.

⁸³ İbn Hacer, *el-İsabe*, 465; Suyûtî, *Aynu’l-İsabe*, 28.

⁸⁴ Fayda, “Aişe”, D.İ.A., II, 204.

Atâ şöyle demektedir: Aîşe, insanların en fakihî, amme konusunda da en güzel görüş sahibiydi.⁸⁵

İbn Hazm da Aîşe (r.a.)'ya, ahkâmıla ilgili fetvalarını ondan rivâyet eden sahabeden üstün tutmuştur. Şöyle ki o, fıkhi meselelerle ilgili Kur'ân-ı Kerim'de veya sünnette bulamadığı bir hükümde içtihad yapmaktaydı.⁸⁶ Ebu Seleme b. Abdurrahman göre de; Resûlullah'ın sünnetini ondan daha iyi bilen, üzerinde içtihat yapılan bir görüşü hakkında ondan daha fakih olan, âyetlerin indirilme sebeplerini ve farzları Aîşe'den daha iyi bilen bir kimse yoktu.⁸⁷

Onun içtihadı bazı sahabilerle aynı olabildiği gibi bazen farklı da olabiliyordu. Bundan dolayıdır ki o, bu konuda hiçbir nass bulunmamasına rağmen kadının hayızdan kesilme yaşını 50 olarak sınırlamıştır. Bu durum, kadının yaşadığı çevre ile de ilgilidir. Nitekim Hz. Aîşe, “Kureyş kadınları dışında 50 yaşını aşır da hayız olan çok az kadın vardır” diye buyurmuştur.⁸⁸

İslâm'ın doğuş ve gelişme aşamasında uzun bir döneme şahit olması, bazı fırka ve mezheplerin ortaya çıkışını görmesi sebebiyle onun Kur'ân ve hadis yanında özellikle fıkha dair yorumları da ayrı bir öneme sahiptir. Onun fetvaları daha çok kadınlarla, eşler arasındaki meselelerle, gece ibadetleriyle, helal haram gibi hükümlerle, Hz. Peygamber'in ahvali ve yüce ahlakıyla ilgili olmuştur.⁸⁹ O, bu meselelerde kendisinin Resûlullah'a en yakın insan olması hasebiyle O'nunla olan evlilik tecrübesinden yararlanmıştır. Bu da ona, sadece kadının kocasından bilebileceği karı-koca ilişkileri gibi birçok şerî hükmü hıfzetmesine imkân sağlamıştır.⁹⁰

3.2.3. Hz. Aîşe'nin Rivâyet Birikimi

Hz. Aîşe'nin Kur'ân, hadis, fıkıh, tarih, ensâb, şiir, tıp gibi çeşitli alanlarla ilgili geniş bilgisi ve kültürü vardır. Çalışmamızın gayelerinden biri de onun bu bilgi

⁸⁵ İbn Hacer, *el-İsabe*, 465.

⁸⁶ Haylamaz, *Hz. Aîşe*, 377.

⁸⁷ Fevzî, *a.g.e.*, 59.

⁸⁸ Malik b. Enes, *Muvatta*, (Thk.: Muhammed Fuad Abdalbaki), Daru İhya'i Turasi'l-Arabi, Mısır, “*İtikâf*”, 690, Mektebetü's-Şamile, <http://www.Shamela.ws> 3.21.0.0.

⁸⁹ Abdullah Kahraman, “Kadın Fakihlerin Öncüsü: Hz. Aîşe”, *Diyanet İlmi Dergi*, 45, 2, 2009, 79-88.

⁹⁰ Fevzî, *a.g.e.*, 59.

birikimini ortaya koymaktır. Bundan hareketle onun Kur'ân'a bakışı ve tefsir bilgisinin nasıl oluştuğunu görmek daha kolay olacaktır.

3.2.3.1. Tarih Bilgisi

Hız. Aîşe diğler ilimlerde olduğu gibi tarih ilminde de oldukça derin bir bilgiye sahipti. Hız. Aîşe bu bilgisini, yaşadığı süre itibarıyla “öncekilerin haberleri veya önceki günlerin bilgisi” de denebilecek tarih bilgisinde parmakla gösterilen insanların başında gelen babası Hız. Ebubekir’den almıştı. Hız. Aîşe Câhiliye günlerinde yaşanan birçok hadiseden başlayarak Hız. İbrahim’e varıncaya kadar geniş bir alanda en doğru bilgiyi aktarmıştır. Zira yeğeni Hız. Urve’nin ona “Şiir ve tarihle ilgili bilgini garipsemiyorum. Çünkü insanların en bilgililerinden biri olan Ebubekir’in kızıdır.”⁹¹ demesi de onun bu konudaki bilgisine işaret eder. Hatta denilebilir ki Câhiliye dönemi olarak evliliklerden insanlar arasındaki ilişkilere, akrabalık bağlarından kabile telakkilerine ve örf ve adetlerden sosyal hayatla ilgili öne çıkan her türlü farklılığı bize anlatan tek isim Hız. Aîşe’dir. Ayrıca nübüvvetten sonra da karşılaştığı olayları, ifk olayını, Veda Haccını, Resûlullah’ın vefatını ve dört halife döneminde yaşadıklarını ve gördüklerini ayrıntılarıyla bildirmesi onun ne kadar farklı gözleme sahip olduğunu gösterir.⁹²

3.2.3.2. Hadis Bilgisi

Hız. Aîşe, kuvvetli hafızası sayesinde Hız. Peygamber’in hadis ve sünnetinin daha sonraki nesillere ulaştırılmasında benzersiz hizmetler yapmıştır. 2210 hadis rivâyet etmiştir. O hem Hız. Peygamber’in diğler hanımlarından, hem de Ebu Hüreyre, Abdullah b. Ömer ve Enes b. Malik dışında diğler bütün Sahâbilerden fazla hadis rivâyet etmiş olan tek kadındır. Binden fazla hadis rivâyet eden ve “müksirun” diye adlandırılan yedi Sahâbenin dördüncüsüdür. Hız. Aîşe hadisleri sadece ezberlemekle ve nakletmekle yetinmez, niçin söylendiklerini ve ne anlama geldiklerini de açıklardı.⁹³

⁹¹ Suyûtî, *Aynu'l-İsâbe*, 28.

⁹² Haylamaz, *a.g.e.*, 406.

⁹³ Abdullah Kahraman, “Kadın Fakihlerin Öncüsü: Hız. Aîşe”, 78.

Rivâyet ettiği hadislerin çoğunu doğrudan doğruya Hz. Peygamber'den nakletmiştir. Bununla birlikte bazı hadisleri babasından, Hz. Ömer, Hz. Fatıma, Sa'd b. Ebi Vakkas, Hamza b. Amr el-Eslemi ve Cüdame bint Vehb el-Esediyye'den almıştır. Ebu Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Ebu Mûsa el-Eş'ari gibi bazı sahabiler başta olmak üzere Hz. Aişe'den hadis nakledenlerin sayısı 200'den fazladır. Bunlar arasında, kız kardeşi Esma'nın oğulları Abdullah b. Zübeyr ile Urve b. Zübeyr, kardeşi Muhammed'in oğulları Abdullah ile Kâsım, tâbiin neslinin ileri gelenlerinden Said b. Müseyyeb, Süleyman b. Yesâr, Şa'bi, Ata b. Ebi Rebâh, Mücâhid, İbn Sîrîn ve Mesrûk zikredilebilir. Kadınlardan da kardeşi Abdurrahman'ın kızları Hafsa ve Esma ile Aişe bint Talha, Hasan-ı Basrî'nin annesi Hayre ve ondan nakledilen hadisleri en iyi bilen Amre bint Abdurrahman sayılabilir. Rivâyet ettiği hadislerin sebab-i vürûdunu ve delaletlerini beyân eder, ayrıca Kur'ân-ı Kerim'e muhalif bir unsur ihtiva edip etmemesi bakımından onları incelemeye tâbi tutar, bazı sahabilerin rivâyet sırasında yaptıkları hataları düzeltirdi. Bir kısım hadislerin baş veya son taraflarının yahut esbâb-ı vürûdunun iyi bilinmemesinden kaynaklanan hataları düzeltirken “yanıldı”, “unuttu”, “hadisin baş tarafını nakletmeyip sonunu nakletti” gibi ifadeler kullanarak İslâm dünyasında tenkit zihniyetinin gelişmesine öncülük etti.⁹⁴

Müminlerin annesi Aişe (r.a.) nübüvvet ve vahiy indirilen mekânda dokuz sene yaşamış ve Resûlullah'a çok yakın olmuştur. Bu sebeple de o, birçok nebevi sünneti hıfz etmeğe ve Resûlullah'ın Müslümanlar hakkında verdikleri hüküm ve zorunlulukları duymaya muvaffak olmuştur.⁹⁵

Müminlerin annesi Aişe (r.a.) kendisinden ilim öğrenmek veya hadis rivâyetini teyit etmek isteyen ilim taliplerinin ve hadis ravilerinin de başvuru kaynağına çevrilmişti. Şöyle ki, sünnet hafızları hıfzettikleri rivâyetleri yanlış olanı düzeltmesi veya gizli kalan manayı ortaya çıkarması için ona müracaat ederlerdi.⁹⁶

Nitekim onun hakkında Ebu Seleme b. Abdurrahman şöyle demektedir: “Resûlullah'ın sünnetini ondan daha iyi bilen, re'yine ihtiyaç duyulduğunda ondan daha fakih olanı görmedim. Ayrıca âyetlerin indirilme sebeplerini ve farzları Aişe'den iyi bilen yoktur.”⁹⁷ Musa el-Eş'ari'ye göre ise sahabiler hangi hadiste

⁹⁴ Fayda, “Aişe”, II, 204.

⁹⁵ Fevzî, *a.g.e.*, 52-53.

⁹⁶ Mediha Aynacı, *Hiz. Aişe'nin İctihadında Takip Ettiği Usûl*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001, 9.

⁹⁷ Fevzî, *a.g.e.*, 44.

müşkilata düşüp Hz. Aişe'ye sorsalar, onu o hususta bilgili bulurlardı.⁹⁸ Ayrıca Resûlullah'ın hangi durumda ne diyeceğini "Resûlullah kadınların moda haline getirdikleri giyim, kuşam, koku ve ziyneti görseydi, İsrailoğullarının kadınları menettiği gibi o da onlara camiye yasaklardı"⁹⁹ örneğinde olduğu gibi, anlayacak kadar sünnete vakıf idi.

3.2.3.3. Öteki Kitaplar ve İsrailiyat Bilgisi

İsrâiliyât kelimesi kök itibarıyla İsrâil'e dayanmaktadır. İsrâil ise oniki çocuklu Ebu'l-Esbât Yakûb b. İshak b. İbrahim'dir. Yahudiler ona nisbet edilir ve Beni İsrâil diye isimlendirilirler. İsrâiliyye kelimesinin çoğulu olan İsrâiliyât İslâm'a ilk defa Sahâbe devrinde girmeye başlamıştır. Her ne kadar Tefsirde İsrâiliyât lafzından, Yahudi kültür ve medeniyetinden tefsire aktarılan rivâyet ve tesirler anlaşılrsa da bu kelime Yahudi Hristiyan ve diğer kültürlerden İslâm'a giren rivâyetler olarak da kullanılmıştır. Diğer din ve kültürlerle nisbetle, Müslümanların Yahudilerle teması daha fazla olduğundan dolayı, onlardan rivâyetler daha fazla olmuştur ve böylesi haberlerin bütününe İsrâiliyât ismi verilmiştir.¹⁰⁰

Medine'ye hicretten sonra Yahudilerle ilişkiler başlamış ve Hz. Peygamberle Müslümanların onlarla ilişkileri sürekli devam etmiştir. Bazı zamanlar aralarında tartışma ve münakaşalar yaşanmış, sorular sorulmuş ve açıklamalar yapılmıştır. Bu sebeplerden ve daha da önemlisi Müslümanlar nezdinde önem ve ağırlığı büyük olan Abdullah b. Selâm, Ka'bu'l-Ahbâr gibi ilim ve din adamlarının Müslüman olmalarıyla İsrâili kültür İslâmî kültürü geniş bir şekilde etkisi altına almıştır.¹⁰¹

Sahâbe Kur'ân'da geçen bazı kıssaları Müslüman olan bu ilim adamlarına soruyorlardı. Fakat Sahâbe her şeyi onlara sormadığı gibi onlardan gelen her şeyi de kabul etmiyorlardı. Bu konuda Peygamber Efendimiz (s.a.s.): "Kitap ehlini tasdik de tekzib de etmeyin, Allah'a ve onun tarafından indirilene inandık deyiniz"¹⁰² demiştir.

⁹⁸ Asimgil, *Hz. Aişe*, 153.

⁹⁹ İmam Malik, "*Kıble*", 15; Şah Veliyullah Dihlevî, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, (Çev.: Mehmet Erdoğan), İz Yay., İstanbul, 1994, I, 506.

¹⁰⁰ Muhammed Hüseyin Zehebî, *Tefsir ve Hadiste İsrâiliyât*, (Çev.: Enbiya Yıldırım), Rağbet Yay., İstanbul, 2007, 27.

¹⁰¹ Zehebî, *a.g.e.*, 32.

¹⁰² Buhari, "*Tefsiru'l-Kur'ân*", 4125.

Hız. AîŖe ise İsrâil rivâyetlere karşı temkinli yaklaşmış, ehemmiyet vermemiş ve reddetmiştir. Böyle rivâyetler yapan Sahâbileri de hoş karşılamamış ve onlarla ilişkilerinde bunu hissettirmiştir. Onun İsrâiliyâta karşı tutumu Abdullah b. Amir örneğinde açıkça görölmektedir. Şöyle ki Abdullah b. Amir b. Kuraz AîŖe'ye bir hediye gönderdi. AîŖe onun Abdullah b. Amir olduğunu zannetti ve hediyeyi geri çevirdi. Çünkü Abdullah b. Amir kutsal kitapları araştırıyor, öncekilerin rivâyetleriyle uğraşılıyor dolayısıyla İsrâili rivâyetlerde bulunuyordu. Hız. AîŖe bunu öne sürerek hediyeyi reddetmiş ve şu âyeti okumuştı: *“Bizim sana indirdiğimiz bu Kitap onlara yetmedi mi ki, karşılarında okunup duruyor? Şüphesiz ki, onda iman edecek bir topluluk için rahmet ve öğüt vardır”*¹⁰³ Ona hediye gönderen kişinin Abdullah b. Amir olduğunu söylenince hediyeyi kabul etti.¹⁰⁴

3.2.4. Hız. AîŖe'nin Ulûmu'l-Kur'ân Bilgisi

Hız. AîŖe'nin Sahâbe devrinde henüz ayrı ilimler haline gelip adı konulmayan fakat daha sonra tasnif edilen ve artık Kur'ân'ın anlaşılması için vazgeçilmez derecede önemli olan ğarib, muhkem, müteŖâbih, mübhem, nasih-mensuh ve sebeb-i nüzul gibi Kur'ân ilimleriyle ilgili çok kapsamlı bir bilgiye sahiptir. Biz burada örneklerle onun bu ilimler hakkındaki bilgisine değineceğiz.

3.2.4.1. Ğaribu'l-Kur'ân Bilgisi

Kur'ân-ı Kerim Arap dili üzerine nazil olmuştur ki *“(Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her Peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.”*¹⁰⁵ ayeti buna işaret etmektedir. Arap dili birçok lehçeyi barındırıyor. Kur'ân ise az da olsa diğer lehçelerde ifadeler içermekle beraber daha çok Kureyş lehçesi üzerine nazil olmuştur. Bundan dolayı ve Kur'ân'da nadiren de olsa yabancı kelimelerin bulunuşu Ğaribu'l-Kur'ân meselesini ortaya çıkarmaktadır. Ğarib, kelime olarak “bilinmeyen, az bilinen, kapalı, yabancı” gibi anlamlara gelmektedir; terim olarak ise az kullanılması veya farklı lehçe ve dillerden alınması sebebiyle

¹⁰³ Ankebut, 29/51.

¹⁰⁴ Suûd b. Abdullah el-Fenâsan, *Merviyyâtu Ümmü'l-Mü'minin AîŖe fi't-Tefsir*, Mektebetü't-Tevbe, Riyad, 1992, 305.

¹⁰⁵ İbrahim, 14/4.

manası sözlüklere ve uzmanlarına başvurulmadan anlaşılmayan kapalı lafız demektir. Ğarabet konusu, Kur'an ölçeğinde iki sebepten kaynaklanır; birincisi kelimenin Kureyş lehçesinin dışında bir lehçeye ait olması; kelimenin az kullanılıyor olması; ikincisi de kelimenin başka dillerden alınmış olmasıdır. Bu tür kelimelerin anlaşılması sahabe döneminde de problem olmuş, çözümünde peygamberimiz ve dili iyi bilen şahsiyetler tarafından kelimelerin anlamı net bir şekilde ortaya konmuştur. Ğarib konusunda uzman olan şahıslardan en önemlisi, İbn Abbastır. Kur'ân'daki bu kelimeleri bilmek ve yorumlamak ancak nüzul dönemindeki Arap dilini çok iyi bilmekle olur.

Hiz. Aişe'nin de ğarip kelimelerin anlamlarını bilme konusunda iyi olduğu bo konuyla ilgili gelen tefsir rivayetlerinden anlaşılmaktadır ki, bu aynı zamanda O'nun Arap diline vukufiyetini de ortaya koymaktadır. Örneğin,

قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا
وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا “De ki: "İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na hastır." Namazında yüksek sesle okuma; onda sesini fazla da kısma; ikisinin arası bir yol tut.”¹⁰⁶ âyetinde geçen (بِصَلَاتِكَ) “bisalâlike” kelimesi hakkında Sahâbeden farklı bir görüş belirtmiştir. Hiz. Aişe bunun, kelimenin lügat anlamındaki gibi dua etmek manasında olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁷ Başka bir rivâyette ise Hiz. Aişe bunun teşehhüd olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸ Yani namazda iken teşehhüd diye okunan dua demektir.

3.2.4.2. Mübhematü'l-Kur'ân Bilgisi

Mübhem kelimesi, gizli ve kapalı olan anlamında olup, terim olarak “kapalı kalan, neyi karşıladığı belli olmayan şey” demektir. Tefsir ilminde ise isimleri doğrudan zikredilmeyip ism-i mevsul, zamir, künye, lakap ve sıfatla kapalı bir şekilde ifade edilen lafız demektir. Kur'ân-ı Kerim'de isimleri açıkça zikredilmeyip, erkek veya kadınlar, melek veya cin veyahut da kabileye delalet eden ismi mevsuller veya zamirler bulunmaktadır. Tefsir ilminde buna Mübhematü'l-Kur'ân denir.

¹⁰⁶ İsrâ, 17/110.

¹⁰⁷ Taberi, *a.g.e.*, XVII, 581.

¹⁰⁸ Müslim, “*Tefsir*”, 2147; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Camîü'l-Beyân fî Tevîli'l-Kur'ân*, (Thk: Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risale, byy., 2000, XVII, 587.

Kur'ân'da bu gibi ismi mevsullerin veya zamirlerin kime delalet ettiğini bilmek oldukça zordur. Bu bilgiler nakle dayanır ve bu haberlerin sağlam senetlerle Hz. Peygamber, Sahâbe ve tabiuna ulaşması gerekir. Âlimler Kur'ân'da mübhemlerin bulunmasını çeşitli sebeplere bağlamışlardır.¹⁰⁹ Fakat konumuzu aştığı için biz bunları burada zikretmeyeceğiz.

Hız. Aişe daha önce de ifade ettiğimiz gibi, o günün şartlarında tefsir diye adlandırılmayan fakat özellikle tabiundan sonraki dönemlerde bir ihtiyaç olarak görülen ve artık bir ilim dalı haline gelen tefsir için olması gereken bilgiye sahip olup bize Kur'ân ilimleriyle ilgili ilk örnekleri veren ender Sahâbilerin başında gelmektedir. Bu ilimlerden olan Kur'ân'daki mübhemlerle ilgili ilk örnekleri de yine onda görmekteyiz. Bunlardan bir tanesi Al-i İmran, 3/172. âyetinde geçen الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ الَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ *“Yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamberinin davetine uyan kimselerdir...”* ifadesinde geçen kimseleri Hız. Ebubekir ve Zübeyr b. Avvam¹¹⁰ olarak göstermesidir.

Yine Abese suresi 1-2. âyetlerinde (Peygamber) أَنْ جَاءَهُ النَّاعِمَى عَبَسَ وَتَوَلَّى *“Peygamber) âmanın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve çevirdi.”* geçen âmâ için Abdullah b. Ümmü Mektum demesi de mübhemi beyân etmesi olarak zikredilebilir.

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُثَلَّى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا

*“Kadınlar hakkında senden fetva isterler. De ki: Onlara ait hükmü size Allah açıklıyor: Kitap'ta, kendileri için yazılmışı (mirası) vermeyip nikâhlamak istediğiniz yetim kadınlar, çaresiz çocuklar ve yetimlere karşı adil davranmanız hakkında size okunan âyetler (Allah'ın hükmünü apaçık ortaya koymaktadır.)”*¹¹¹ âyetinde geçen عَنْ هَارِفِ CERİNİN veya عَنْ هَارِفِ CERİNİN HAZFEDİLDİĞİNE DAİR SAHÂBE ARASINDA GÖRÜŞ FARKLILIKLARI OLMUŞTUR. Hız. Aişe'ye göre âyette عَنْ هَارِفِ CERİ MAHZUFTUR. Bu takdirde mânâ da, (çirkin oldukları için) “Nikâhlamak istemediğiniz öksüz kızlar ve zavallı çocuklar” şeklindedir.¹¹²

¹⁰⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2006, 187.

¹¹⁰ Taberi, *a.g.e.*, VII, 402-403.

¹¹¹ Nisa, 4/127.

¹¹² Suyûtî, *ed-Dürrü 'l-Mensûr*, Nisa 4/127. âyetinin tefsiri.

3.2.4.3. Muhkem-Müteşâbih Bilgisi

Kur’ân-ı Kerim âyetlerinin bir kısmı herkesin anlayabileceği şekilde, tefsire ihtiyaç göstermeyen ve manası tek olan yani muhkem, diğer bir kısmı da herkesin anlamayacağı şekilde, birçok manaya ihtimali olan ve bu manalardan birini tercih edebilmek için harici bir delile ihtiyaç duyan yani müteşâbih âyetlerden oluşmaktadır.

Hiz. Aîşe’nin müteşâbihat hakkındaki bilgisine **قُرْوٍ** kelimesi hakkındaki açıklamasını örnek gösterebiliriz: “Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler...”¹¹³ âyetindeki **قُرْوٍ** kelimesinden ne kastedildiği konusunda iki görüş vardır. Ömer, Ali, İbn Mes’ud, Mücahid, Dahhak ve Katade gibi Kûfeliler buradaki “kur’u”dan maksat bunun ay hali olduğunu, Hicazlılar ise temizlik olduğunu söylemişlerdir. Hiz. Aîşe,¹¹⁴ Zeyd b. Sabit ve imam Şafii bunun temizlik olduğunu söylemişler.¹¹⁵ Bu görüşlerin sebebi Arapçadaki birçok kelime gibi bu kelimenin de iki manaya uygun gelebilen kelimelerden olmasıdır. Bu yüzden âlimlerden bazıları bunun hayız olduğunu söylerken bazıları da temizlik olduğunu söylemişlerdir. Bunun temizlik olduğunu söyleyenlerin delillerinden biri de Hiz. Aîşe’nin bu konudaki rivâyetidir.

Bu kelimeyi bilmekteki amaç kadının iddetinin belirlenmesi içindir. Bunun temizlik olduğunu olduğunu savunanlara göre, boşanmış kadın üçüncü hayızın başladığı andan itibaren başkalarıyla evlenebilir. Ebu Hanife’nin de içinde bulunduğu görüş sahipleri ise kadının üçüncü hayızdan temizlenmedikçe iddetinin sona ermeyeceğini savunur.¹¹⁶

3.2.4.4. Nasih-Mensuh Bilgisi

Nesh, bir nassın hükmünü daha sonra gelen bir nas ile kaldırmaktır. Tefsir Usûlü ilminde karışık meselelerden olan birisi de şüphesiz nesh meselesidir. Bu konu, İslâm’ın ilk devrinden beri münakaşa edilegelmiştir.¹¹⁷

¹¹³ Bakara, 2/228.

¹¹⁴ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, (Trc.: Suat Yıldırım vd.) Huzur Yay., İstanbul, 2008, V, 191; Mehmet Alioğlu-Betül Bozali, *Ahkâm Hadisler*, (Şrh: Şeyh Safiyyürrahman el-Mübarekfûri), Polen Yay., İstanbul, 2005, “Nikah”, 1112.

¹¹⁵ Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, V, 191; İmam Kurtubi, *el-Câmi li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, (Çev.: M. Beşir Eryarsoy), Buruc Yay., İstanbul, 2001, III, 273.

¹¹⁶ Taberi, *a.g.e.*, IV, 506.

¹¹⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 122.

Hız. Aîşe Kur'ân'da nesh olduğu görüşünü savunanlardandı. Mesela Hız. Aîşe'den gelen bir rivâyete göre; “İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir”¹¹⁸ âyeti “Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir.”¹¹⁹ âyetiyle nesh edilmiştir.¹²⁰

3.2.4.5. Sebeb-i Nüzul Bilgisi

Hız. Peygamber'e bir soru veya bir hâdisle dolayısıyla birkaç âyetin veyahut da bir surenin tamamının nazil olmasına “sebeb-i nüzul” denir.¹²¹ Tefsir ilminde sebeb-i nüzul, âyeti izah ve beyân etmek bakımından oldukça önemli ve gereklidir. Sahâbeyi tefsir sahasında yükselten en mühim sebep de budur. Onlar Hız. Peygamber'e bir âyet nazil olduğunda, âyetin nüzulüne sebep olan hadiseyi, sual üzerine indiyse soranın durumunu ve o sualin sebebini bilirlerdi. Fakat Sahâbenin tümü değil de bazıları hükümlerle sebepler arasındaki münasebeti kavrayabiliyordu. Bunu yapabilen Sahâbe, özellikle daima Hız. Peygamber'in yanında bulunanlardı.¹²²

Hız. Peygamber'in devamlı yanında bulunan bu Sahâbilerin başında, nazil olan âyetlerin nüzul sebebini ve hikmetini sorup öğrenen Hız. Aîşe bulunmaktadır. Hız. Aîşe diğer konularda olduğu gibi bu konuda da oldukça bilgiliydi. Hız. Peygamberin eşi olması hasebiyle onun devamlı yanında olması Hız. Aîşe'nin en önemli avantajıdır.

3.2.4.6. Kıraat Bilgisi ve Hız. Aîşe Mushafı

Kur'ân'ın önemli özelliklerinden biri de farklı kıraatlerle okunabilmesidir. Sahâbe zamanında da kıraat farklılıkları bulunmaktaydı. Sahâbenin bazıları bir âyeti bir şekilde okurken, diğerleri farklı bir şekilde okumuşlardır.

Örneğin *لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ*

“Kadınlara yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer bu müddet içinde

¹¹⁸ Bakara, 2/284.

¹¹⁹ Bakara, 2/246.

¹²⁰ Taberi, a.g.e., VI, 112; İmam Muhammed b. Muhammed b. Süleyman er-Rûdânî, *Büyük Hadis Külliyyatı (Cem'ul-Fevaid min Cami'il-Usul ve Mecma'iz Zevaid)*, (Çev.: Naim Erdoğan), İz Yay., İstanbul, 2003, IV, 34; Fenisan, a.g.e., 128.

¹²¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 115.

¹²² Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 116.

kadınlarına dönerlerse şüphesiz Allah çok bağışlayan ve esirgeyendir."¹²³ âyetinde müddet ile yaptığı günden başlayarak dört aydır. Dört ay bittikten sonra kadının durumu mahkemeye şikâyet etmesi halinde erkek, yemini bozmakla emrolunur. Yani erkek ettiği yeminden geri döner.¹²⁴

Müddeti bitince eşlerin arasında talak vukû bulacağını söyleyenlere karşın Hz. Aişe ilânın, süresi dört aydan fazla bile olsa tek başına talak sayılmayacağını söylemiştir. Kendisine; "adam eşine yaklaşmayacağına dair yemin ettikten sonra beş ay onu terk ediyor" diye söylendiğinde, Aişe bunda bir sakınca görmediğini¹²⁵ belirterek şu âyeti okumuştur: "...ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir."¹²⁶ Yani salıverilmedikçe aralarında talak vukû bulmaz.

Bu farklılığın sebebi Abdullah b. Mes'ud'un فَاِنِ فَاَعَا فِيْهِنَّ olarak okumasıdır.¹²⁷ Böyle okuyunca dediğimiz gibi müddet bitince talak vuku bulur. İbn Mes'ud'un mushafında bu kıraat فَاِنِ فَاَعَا فِيْهِنَّ şeklinde yani فَاِنِ ziyadesi vardır.

Hz. Aişe'nin de kendine ait mushafı olup onun üzerinde tefsir kabilinden notlar düşmüştür. Örneğin; حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ "Namazlara ve orta namaza devam edin"¹²⁸ âyetinde الصَّلَاةِ الْوُسْطَى'nın tefsiri konusunda İmam Ahmed Müsned'inde Zeyd b. Sabit ve Üsâme'den bunun öğle namazı olduğunu rivâyet etmektedir. Bazı Sahâbiler de bunun sabah namazı olduğunu söylemişlerdir. Hz. Aişe ise bunun ikindi namazı olduğunu söylemiş ve mushafına böyle not düşmüştür.¹²⁹

Aynı şekilde Yasin suresi 72. âyetinde geçen فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ ifadesi Hz. Aişe'nin mushafında فَمِنْهَا رَكُوبَتُهُمْ olarak geçmektedir.¹³⁰

“Onlar (müşrikler) O'nu bırakıp yalnızca bir takım dişilerden (dişi isimli tanrılardan) istiyorlar, ancak inatçı

¹²³ Bakara, 2/226.

¹²⁴ Fâyizu'd-Dahîl, a.g.e., 179.

¹²⁵ İbn Kesir, a.g.e., I, 394.

¹²⁶ Bakara, 2/229.

¹²⁷ Ebubekir Abdullah b. Ahmed b. Muhammed Neseî, *Tefsiru'n-Neseî*, (Thk.: Mervan Muhammed Şuar), Daru'n-Nefais, Beyrut, 2005, I, 121.

¹²⁸ Bakara, 2/238.

¹²⁹ Taberi, a.g.e., V, 173-175; Tirmizi, "Kur'an'ın Tefsiri", 2982; Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, 2/238. âyetinin tefsiri; İbn Kesir, a.g.e., I, 432.

¹³⁰ Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, Yasin 36/72. âyetinin tefsiri.

şeytandan dilekte bulunuyorlar.¹³¹ âyet-i kerimesindeki *الا اوثانا* ifadesi de *الا اوثانا* olarak geçmektedir.¹³²

3.2.4.7. Mücmel-Mübeyyin; Mutlak-Mukayyed; Müşkil

Mücmel; kendisinden ne kastedildiği anlaşılmayacak derecede kapalı olan nass,¹³³ mutlak; herhangi bir lafzın anlam yönüyle kayıt altına alınması, bir başka kelime veya niteleme ile belirginleştirilmemesi demektir.¹³⁴ Müşkil ise: Kur’ân âyetleri arasında ihtilâf ve tenakuz gibi görünen hususlardır.¹³⁵

Hiz. Aişe’ye göre bütün sarhoş edici şeyler haramdır.¹³⁶ İçkinin azı ve çoğu da aynı şekilde haramdır. Aynı şekilde Aişe’ye göre içkinin üzümünden veya başka bir şeyden olması arasında bir fark yoktur. Hepsinin hükmü birdir ve cezası da içkinin cezasıdır. Bu konuda şöyle demiştir: “Ben sarhoş edici hiçbir şeyi helal göremem. Vele ki bu, ekmek ve su bile olsa.”¹³⁷ Burada görüldüğü gibi Kitapla haram kılınan içkinin hükmünü Hiz. Aişe sarhoşluk veren her şeydir diyerek mücmeli beyân etmiştir.

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصَّيَّامَ إِلَى اللَّيْلِ
“Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yeyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın.”¹³⁸ Âyet-i kerimede orucun akşam bitirilmesini çünkü orucun vaktinin akşama kadar olduğu bildirilmektedir. Hiz. Aişe’ye göre de âyetin anlamı böyledir, dolayısıyla visal orucunun da yasaklanmasını gerektiren bir işaret vardır.¹³⁹ Amaç oruç tutmaksa orucun vakti ve sınırları bellidir. Orucun bitmesi geceye bağlıdır. Hiz. Aişe de orucu geceyle sınırlayıp visal orucunu yasaklamıştır. Onun bu görüşünde gaye ile takyid vardır.

¹³¹ Nisa, 4/117.

¹³² Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, Nisa 4/117. âyetinin tefsiri; Taberi, *a.g.e.*, IX, 210; Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî, *Tefsirü’l-Mâverdî*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, bty., I, 529.

¹³³ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 62.

¹³⁴ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 63.

¹³⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 179.

¹³⁶ Müslim, “İçkiler”, 1265.

¹³⁷ Fâyizu’d-Dahîl, *a.g.e.*, 148.

¹³⁸ Bakara, 2/187.

¹³⁹ Kurtubi, *a.g.e.*, II, 605.

إنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

Urve ibn Zübeyr *“Safa ve Merve Allah’ın şiar ve alametlerindendir. Kim ki Beytullah’ı ziyaret ederse bu iki tepe arasında sa’y etmesinde günah yoktur.”* âyeti hakkında “Yemin ederim ki hiç kimse Safa ve Merve arasında sa’y etmemekten dolayı günahkâr olmaz.” deyince Hz. Aişe şöyle cevap verdi: “Ey kardeşimin oğlu, ne fena söz söyledin.¹⁴⁰ Eğer bu âyet-i kerimenin hükmü senin te’vil ettiğin gibi olsaydı âyet “Safa ve Merve arasında sa’y etmemekte günah yoktur” şeklinde olurdu. Demek ki burada sa’y etmenin terk edilebileceğine değil, aksine terk edilemeyeceğine dair delil vardır.¹⁴¹ diyerek ise müşkil olan bir durumu açıklığa kavuşturmuştur.

3.3. Hz. Aişe’nin Hocaları, Öğrencileri ve Medine Ekolüne Etkisi

Hz. Aişe rivâyet ettiği hadislerin çoğunu doğrudan doğruya Hz. Peygamber’den nakletmiştir. Bununla birlikte bazı hadisleri babasından, Hz. Ömer, Hz. Fatıma, Sa’d b. Ebi Vakkas, Hamza b. Amr el-Eslemi ve Cüdame bint Vehb el-Esediyye’den almıştır.

Ebu Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Ebu Mûsa el-Eş’ari gibi bazı sahabiler başta olmak üzere Hz. Aişe’den sayısı 200’den fazla olan kişi de ondan hadis nakletmiştir. Bunlar arasında, kız kardeşi Esmâ’nın oğulları Abdullah b. Zübeyr ile Urve b. Zübeyr, kardeşi Muhammed’in oğulları Abdullah ile Kâsım, tâbiin neslinin ileri gelenlerinden Said b. Müseyyeb, Süleyman b. Yesâr, Şa’bi, Ata b. Ebi Rebâh, Mücâhid, İbn Sîrîn ve Mesrûk zikredilebilir. Kadınlardan da kardeşi Abdurrahman’ın kızları Hafsa ve Esmâ ile Aişe bint Talha, Hasan-ı Basrî’nin annesi Hayre ve ondan nakledilen hadisleri en iyi bilen Amre bint Abdurrahman sayılabilir.¹⁴²

Hz. Peygamber (s.a.s)’den sonra onun evi; kadın-erkek, büyük-küçük, birçok kimsenin huzuruna gelip kendisini dinlediği, varsa sorusunu sorup cevabını aldığı bir ilim ve irfan ocağı olmuştu. Hz. Peygamber (s.a.s) zamanından başlamak üzere kadınların eğitim ve öğretimiyle çok yakından meşgul oldu; çevresinde ders dinleyen

¹⁴⁰ Buhari, “*Kitabü’l-Hac*”, 807; Kurtubi, *a.g.e.*, II, 411; Tirmizi, “*Kur’ân’ın Tefsiri*”, 2965.

¹⁴¹ Taberi, *a.g.e.*, III, 236-237; Buhari, “*Kitabü’l-Hac*”, 807; Kurtubi, *a.g.e.*, II, 411.

¹⁴² İbn Sa’d, *a.g.e.*, V, 296-300.

ve hadis nakleden her yaştan birçok kadın yer aldı. Hz. Peygamber'in vefatından sonra ashab, ilmi ve Müslümanlığı yaymak amacıyla her tarafa dağılmışlardı. Mekke, Taif, Bahreyn, Yemen, Mısır, Şam, Kûfe, Basra gibi merkezler bu yüce öğretmenlerin karargâhı olmuştu. Bunun yanında Medine de eski gücünü ve vakarını koruyordu. Burada Hz. Aişe'nin evi başta olmak üzere Ebu Hureyre, İbn Abbas ve Zeyd b. Sabit ve de diğer sahabiler birer ilim ocağı tesis etmişlerdi. Hz. Aişe, zekâsı ve engin deneyimiyle çeşitli yerlerden gelen kadın erkek hemen herkesin, kendisine gelerek danıştığı, meseleleri için bilgisine başvurduğu, tavsiyelerine kulak verdiği, hatta ailevi problemleri çözdürmek, kendisinden dua almak üzere sık sık ziyaret edilen ve kendisine hürmet edilen bilge bir anneydi. Hz. Aişe, yalnızca şifahi sorulara değil aynı zamanda farklı şehir ve bölgelerde yaşayan müslümanların mektupla sordukları sorulara da cevaplar vermiştir. Böylece hadislerin, tefsirlerin ve bazı fikhî meselelerin yazılmasına da öncülük etmiş oldu. Ayrıca her sene hac için Mekke'ye gittiğinde, çeşitli yerlerden gelenlerin kendisini çadırında ziyaret eder, onun derslerine katılır ve bütün problemlerini hallederlerdi.¹⁴³

Böylece Medine'de onun yıllarca süren eğitim ve öğretim faaliyetleri sonunda, İslâm ilimlerinin temellerinin atılması ve ilmi hareketin gelişmesi yanında hadis, fıkıh ve tefsir sahalarında Medine ekolü teşekkül etti.

3.4. Hz. Aişe'nin Tefsir Rivâyetleri

Hz. Aişe İslâmı anlatmak için her zorluğu göğüslemiş ve bu uğurda her şeyi denemiştir. Bu yüzden Kur'ân'ın anlaşılmasına ayrı bir ehemmiyet vermiştir. Bunun için çok çaba sarf etmiştir. Kur'ân'ın anlaşılmasında Peygamberimizin açıklamalarına ve onun söylediklerine de çok değer vermiştir. Peygamberimizin Kur'ân anlayışını çok iyi bildiği içindir ki kendisine nakledilen bazı hadislerde, onun söylediklerine bizzat şahit olmadığı halde Kur'ân'a ters düştüğüne inandığı için, "Muhammed (s.a.s.) böyle dememiştir dese dese şöyle demiştir", deyip bazı Sahâbileri eleştirmiştir. Hz. Aişe'nin bu yaptığı cesaret gerektiren bir şeydi. Çünkü o böyle Kur'ân hakkında açıklamalar yapıp tefsir yaparken, başka Sahâbiler Kur'ân hakkında konuşmaya çekiniyorlardı. Bazı Sahâbiler de hata yaparız korkusuyla tefsir

¹⁴³ Nedvi, *Hz. Aişe*, 243, 244.

yapmaya çekinmişlerdir. Hz. Aişe nüzul ortamında bulunduğu, nüzule şahit olduğu, Peygamberimizin sürekli yanında olduğu ve vahiy sürecinin önemli bir kısmını teneffüs ettiği için doğal olarak Kur'ân'ı tefsir edenlerin safında bulunmuş ve bu ekolün önde gelen isimlerinden olmuştur.¹⁴⁴

Kaynaklara göre Hz. Aişe'den oniki bin ikiyüz on civarında bir rivayet nakledilmiştir. Bunlardan bin civarındaki rivayet tefsir alanıyla ilgilidir. Hatta bazılarına göre ikibin civarındadır.¹⁴⁵ Bu bölümde Hz. Aişe'nin tefsir rivâyetlerini kaynak, mahiyet ve içerik-konu açısından olmak üzere üç kısımda inceleyeceğiz.

3.4.1. Kaynak Açısından Analizi

Bu kısımda kullandığımız kaynak ibaresi, yapılan tefsirin kime ait olduğunu tespiti ifade etmektedir. Söz konusu rivayet kime aittir? Tefsiri kim yapmıştır; Hz. Aişe'nin kendisi mi, Hz. Peygamber mi, yoksa başkaları mı? Bu bağlamda Hz. Aişe'nin tefsir rivayetleri, kaynak itibariyle iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan birinci kısım, Hz. Aişe'nin ayeti bizzat kendisinin tefsir ettiği rivayetler; ikinci kısım ise Hz. Aişe'nin ayetin tefsiriyle ilgili Peygamberimizden aktardığı rivayetlerdir.¹⁴⁶ Şimdi her iki kısmı örnekleriyle sunmaya çalışalım.

3.4.1.1. Hz. Aişe'nin Bizzat Tefsir Ettiği Âyetler

Hz. Aişe'nin bizzat tefsir ettiği rivayetler, genel yekun içerisinde – tekrarlarıyla birlikte- yaklaşık yüz kadar rivayete tekabül etmektedir. İlgili ayetleri, Hz. Aişe, Peygamberimize veya sahabeye dayandırmadan doğrudan kendisi tefsir etmiş, ilgili rivayetler gerek Müsnedler içerisinde gerekse rivayet tefsiri malzemesi içerisinde bize aktarılmıştır.¹⁴⁷

Hz. Aişe'nin tefsir rivayetleri, kaynak itibariyle iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan birinci kısım, Hz. Aişe'nin ayeti bizzat kendisinin tefsir ettiği rivayetler; ikinci kısım ise Hz. Aişe'nin ayetin tefsiriyle ilgili Peygamberimizden bizzat aktardığı rivayetlerdir. Şimdi aktardığı kısımlara örnek sunalım.

¹⁴⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I. 40

¹⁴⁵ Bkz. Fenisân, *Merviyatu Aişe*, Bedr, Tefsiru Aişe, s. 40;

¹⁴⁶ Bkz. Görmez, a.g.t., s. 34 vd.

¹⁴⁷ Daha fazla bilgi ve örnek için bkz. Görmez, a.g.t., s. 34 vd.

Örnek 1: Vasiyet Kavramını (Bakara, 2/180. ayetini) Tefsiri

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمْ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى

الْمُتَّقِينَ

“Eğer bir hayır bırakacaksa, anaya, babaya ve yakınlar uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah’tan korkanlar üzerine bir borçtur.”¹⁴⁸

Bir kişi Hz. Aişe’ye vasiyette bulunmak istediğini söyledi. Hz. Aişe, “Sahip olduğun mal ne kadardır? diye sorunca adam “Üç bin dirhem” diye cevap verdi. Hz. Aişe bu sefer “Ailen kaç kişi” diye sordu “dört” cevabını aldı. Bunun üzerine Hz. Aişe âyetini okuyarak malını ailesine bırakmasını, bunun daha makbul olduğunu söylemiştir.¹⁴⁹

Âyeti kerimede ana baba ve akrabaya vasiyetin yapılması ile ilgili emre Hz. Aişe de kendisine sorulması üzerine malın başkalarına vasiyet değil de aileye bırakılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu âyet Nisa suresindeki miras âyetlerinden öncedir. Bu yüzden bu âyetin neshedildiğini söyleyenler de vardır.¹⁵⁰ Bu âyetle insanlar miraslarını haddi aşmamak şartıyla yakınları, akrabaları dışındaki kimselere de bırakabiliyorlardı. Bu vasiyet edilmek istenen mal hakkında farklı görüşler vardır. Bazısına göre bu mal muayyen bir miktarla belirlenmiştir. Böyle diyenler arasında da bu miktarın ne kadar olması gerektiği hususunda farklı görüşler sürülmüştür. Bu rivâyetinden anlaşılacağı üzere Hz. Aişe vasiyet edilecek olan malın aile fertlerine yetecek kadar olması gerekir. Ancak bundan fazlası başkalarına vasiyet edilebilir, değilse vasiyet edilemez. Çünkü burada önemli olan aileyi mağdur etmemektir.¹⁵¹

Örnek 2: Lağv Yeminini (Maide, 5/89. ayetini) Tefsiri

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun

¹⁴⁸ Bakara, 2/180.

¹⁴⁹ Ebubekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Sünenü'l-Kübra*, Dairtü'l-Mearif, b.y.y., 1923, VI, 270; Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menar*, Mısır, 1990, II, 109; Kurtubi, a.g.e., II, 514; Alûsî, *Ruhu'l-Meânî*, II, 52.

¹⁵⁰ İbn Kesir, a.g.e., I, 303; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sade.: İsmail Karaçam vd.), Azim Dağıtım, İstanbul, b.t.y., I, 505.

¹⁵¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, IV, 303.

da kefareti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek yahut da bir köle azat etmektir. Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin kefareti işte budur. Yeminlerinizi koruyun. Allah size âyetlerini açıklıyor; umulur ki şükredersiniz!”¹⁵²

Hiz. Aişe’ye göre “Allah sizi kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz”¹⁵³ âyeti, kişinin “hayır vallahi, evet vallahi” şeklinde, sadece diliyle ve sıkça kullandığı yemindir. Bu yüzden Allah bu yeminden dolayı kişiyi sorumlu tutmaz. Nitekim bir adam Aişe’ye gelerek, ben, falan kimseyle konuşursam tüm kölelerim hür olsun ve evimdeki bütün mallarım elimden çıksın, diye bir nezir ettim dedi. Bunun üzerine Aişe: “Kölelerini azat etme ve mallarını da elinden çıkarma. Çünkü Allah “İyilik etmemek, takvaya sarılmamak, insanlar arasını ıslah etmemek yolundaki yeminlerinize Allah’ı maruz kılmayın.(siper etmeyin) Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir”¹⁵⁴ buyurmaktadır” demiştir.¹⁵⁵

Ayrıca Hiz. Aişe’ye göre şaka ve latifeyle yapılan yeminler de böyledir. Kişi böyle bir yeminden dolayı sorumlu olmaz ve onu bozmasından dolayı da kefarete gerekmez.¹⁵⁶

Hiz. Aişe’nin de ifade ettiği gibi Allah (c.c.) adına yemin etmek iyilikten uzak durmak için bir güç, bir araç kılınmamalıdır. Bu, iyilik yapmak, takva ve insanların arasını düzeltmek için daha uygundur. Yemini bu yönde kullanmak gerekir fakat Allah hakkında yemin etmek, insanları bir iyilik, takva ve ıslah yapmaktan alıkoymamalıdır.¹⁵⁷ Mesela birisi “Ben o şeyi yapmamaya Allah adına yemin ettim. Yeminimi yerine getirmek istiyorum” diyerek onu, hayra mani olan bir sebep kılmasın. Bilakis yemini için kefarete verip hayır yapsın.¹⁵⁸

Başka bir rivâyette de ondan: “Bir konuda tartışan topluluğun, münakaşa esnasında kalpleri ittifak etmeksizin “hayır vallahi”, “evet vallahi” lafızlarını kullanmasıdır.”¹⁵⁹ dediği nakledilmiştir. Yani bir tartışma ve münakaşa esnasında

¹⁵² Maide, 5/89.

¹⁵³ Maide, 5/89, Bakara, 2/225.

¹⁵⁴ Bakara, 2/224.

¹⁵⁵ Taberi, a.g.e., IV, 423. Ayrıntı için bkz.: Fenîsân, a.g.e., 94.

¹⁵⁶ Taberi, a.g.e., X, 526-528.

¹⁵⁷ Kurtubi, a.g.e., III, 253.

¹⁵⁸ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefasir*, (Çev.: Komisyon), Ensar Neşriyat, İstanbul, 1995, I, 261.

¹⁵⁹ Taberi, a.g.e., IV, 429; İbn Kesir, a.g.e., I, 392; Kurtubi, a.g.e., III, 254; Fenîsân, a.g.e., 95.

kişilerin kızgınlık ve öfkeyle yaptığı fakat bunu söylerken içten ve samimice yapmadığı yeminlerdir.

Örnek 3: (Al-i İmran 3/172. âyetindeki) Müphem lafzı (الَّذِينَ) tefsiri

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ

*“Yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve Peygamber'in çağrısına uyanlar (özellikle) bunların içlerinden iyilik yapanlar ve takvâ sahibi olanlar için pek büyük bir mükâfat vardır.”*¹⁶⁰

Uhud savaşında Peygamber Efendimiz yaralandıktan sonra müşrikler uzaklaşınca Peygamberimiz düşmanın tekrar geri dönebileceğini düşünerek “Bunların izini kim kaybedecek” demişti. Hz. Ebubekir ve Zübeyr b. Avvam'ın da içinde bulunduğu yetmiş kişi kadar bir grup, Resûlullah'ın (s.a.s.) bu çağrısına uydular ve Hamrau'l-Esed'e kadar yürüdüler. Bunları gören müşriklerin kalbine Allah bir korku saldı ve müşrikler mağlup olarak kaçıp gittiler. Böylece Müslümanlar da emniyet içinde geri döndüler.¹⁶¹

Hz. Aişe bu olay hakkında Abdullah b. Zübeyr'e şu açıklamada bulunmuştu: “Ey kardeşimin oğlu! Senin baban ve deden yani Ebubekir ve Zübeyr, Allah'ın hakkında *“Yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve Peygamber'in çağrısına uyanlar ...”* dediği kimselerdendir.”¹⁶²

Örnek 4: Duhan, 44/37.'deki “Tubba” Kelimesini Tefsiri

أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ *“Bunlar mı daha hayırlı, yoksa Tübbâ kavmi ile onlardan öncekiler mi? Onları helak ettik. Çünkü onlar suçlu kimselerdi.”*¹⁶³

Âyette geçen ‘Tubba’ Yemen’de bulunan Himyer krallarına verilen bir isimdir. “Tubba”nın kişiliği ve iktidarı hakkında çeşitli kıssalar zikredilmiştir. Ancak Hz. Aişe'nin bu şahsın Salih bir kimse olduğunu söylediği rivâyet edilmiştir. Hz. Aişe: “Tubba’ya sövmeyin, o Salih bir kişidir. Allah onu değil kavmini zemmetti”¹⁶⁴ demiştir.

¹⁶⁰ Al-i İmran, 3/172.

¹⁶¹ Fenîsân, a.g.e., 146.

¹⁶² Taberi, a.g.e., VII, 402-403.

¹⁶³ Duhân, 44/37.

¹⁶⁴ Taberi, Camiü'l-Beyân, XXII, 40.

Örnek 5: Nur 24/31. Âyetini Tefsiri

وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ...

“Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler, ırzlarını korusunlar. Süslerini, kendiliğinden görünen kısmı müstesna açmasınlar. Başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar...”¹⁶⁵

Hiz. Aişe bu âyet indiginde önce, muhacir kadınlar, peştamallarını yırtarak başörtüsü edindiklerini ifade etmiş ve şunları söylemiştir: “Allah ilk muhacir kadınlara rahmet etsin. Allah وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ “Başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar” âyetini indirdiğinde onlar, dışa giyilen elbiselerinin en sık dokulu olanlarını ortalarından yardılar ve bunlarla başlarını örttüler.”¹⁶⁶

Başka bir rivâyette de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Ey Peygamber! Kadınlara kızlarına ve müminlerin kadınlara söyle...”¹⁶⁷ âyetini indirdiğinde o kadınlar (ensar kadınları) başörtülerini öylesine örttüler ki, Resûlullah’ın arkasında namaz kılmaya başladıklarında sanki kafaları kargalara benziyordu.¹⁶⁸

Hiz. Aişe’nin çok iyi gözlemleyerek yorumladığı bu ifadelerinden anlaşılıyor ki kadın ve erkek Sahâbenin hepsi, Allah (c.c.) tarafından bir buyruk indiginde bunu hemen ve en güzel şekilde uygulamaya çok önem veriyorlardı.

Örnek 6: Fâtır 35/32. Âyetindeki Müphem Lafzı (الذین) Tefsiri

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ “Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed’in ümmetine) miras olarak verdik. Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine Allah’ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır. İşte bu büyük lütuftur.”¹⁶⁹

Hiz. Aişe’ye bu âyetin tefsiri sorulmuş buna cevaben Hiz. Aişe şöyle demiştir: “Ey oğulcuğum! Bunların hepsi de cennetle mükâfatlandırılmışlardır. İyiliklere koşanlar ve diğerlerini bu konuda geride bırakanlar Resûlullah (s.a.s.) devrinde yaşayanlardır. Orta yollu davrananlar, Resûlullah’ın amellerini taklid ederek onların

¹⁶⁵ Nur, 24/31.

¹⁶⁶ Taberi, *Camiü’l-Beyân*, XIX, 159.

¹⁶⁷ Ahzab, 33/59.

¹⁶⁸ Fenîsân, a.g.e., 328.

¹⁶⁹ Fâtır, 35/32.

dostluğunu kazananlardır. Kendine yazık edenler ise, senin benim gibi insanlardır.”¹⁷⁰

Örnek 7: Kevser Suresindeki “Kevser” Kelimesini Tefsiri

H. Aîşe’ye *إِنَّا أُعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ* “(Resûlum!) Kuşkusuz biz sana Kevser’i verdik.” âyetinin tefsiri soruldu. Buna cevap olarak Aîşe; O, “Peygamberinize verilmiş cennetteki nehirdir. O nehrin kenarları içi boş incidir. Kapları yıldızların sayısı kadardır” demiştir.¹⁷¹

Başka bir rivâyette de yine kendisine sorulması üzerine Kevser’i şöyle açıklamıştır: “Kevser; cennetin butnanından bir ırmaktır. Butnanı demek cennetin ortası demektir. Kevserin kıyıları inci ve yakut saraylardır, toprağı misktir, çakılı inci ve yakuttur.”¹⁷²

Örnek 8: Bakara, 1/158.deki Safa ve Merve Arasında Sa’yı Tefsiri

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

“Safa ve Merve Allah’ın şiar ve alametlerindendir. Kim ki Beytullah’ı ziyaret ederse bu iki tepe arasında sa’y etmesinde günah yoktur.”¹⁷³

Urve ibn Zübeyr bu âyeti okuyarak bununla ilgili H. Aîşe’ye şöyle demiştir: “Şu halde Yemin ederim ki hiç kimse Safa ve Merve arasında sa’y etmemekten dolayı günahkâr olmaz.” H. Aîşe şöyle cevap verdi: “Ey kardeşimin oğlu, ne fena söz söyledin. Eğer bu âyet-i kerimenin hükmü senin te’vil ettiğin gibi olsaydı âyet “Safa ve Merve arasında sa’y etmemekte günah yoktur” şeklinde olurdu. Demek ki burada sa’y etmenin terk edilebileceğine değil, aksine terk edilemeyeceğine dair delil vardır.”¹⁷⁴

İslâm gelmeden önce cahiliye döneminde müşrikler de Safa ve Merve tepeleri arasında koşuyorlardı. Fakat onlar koşarken putlara el sürüyor ve onları ta’zim ediyorlardı. İslâm gelince Müslümanlar burada koşup koşmamada tereddüde düştüler. Bu yüzden bu âyetle Yüce Allah (c.c.) müşriklere benzeme korkusuyla bu

¹⁷⁰ İbn Kesir, *a.g.e.*, VI, 535.

¹⁷¹ Buhari, “*Kur’ân-ı Kerim’in Tefsiri*”, 1760. Daha fazla bilgi için bkz.: Fenîsân, *a.g.e.*, 465.

¹⁷² İbn Kesir, *a.g.e.*, VI, 536.

¹⁷³ Bakara, 2/158.

¹⁷⁴ Taberi, *a.g.e.*, III, 236-237; Buhari, “*Kitabü’l-Hac*”, 807; Kurtubi, *a.g.e.*, II, 411; Tirmizi, “*Kur’ân’ın Tefsiri*”, 2965.

iki tepe arasında koşmayı bırakmamayı, aksine Allah için koşmayı emretmiştir. Hz. Aişe de burada kesinlikle koşmayı uygun görmüştür.¹⁷⁵ Hatta “Yemin ederim ki Safa ile Merve arasında sa’y etmeyen kimsenin haccı tamam olmaz.” demiştir.¹⁷⁶

Örnek 9: Bakara 2/228. Âyetindeki **قُرُوء** Kelimesini Tefsiri

وَالْمُطَلَّقاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا

*“Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer onlar Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanmışlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl olmaz. Eğer kocalar barışmak isterlerse, bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sahibidirler. Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler. Allah azîzdur, hakîmdir.”*¹⁷⁷

Bu âyet boşanan kadınlar hakkındadır. Buradaki **قُرُوء** kelimesinden ne kastedildiği konusunda “hayızdır” diyenler ve “temizliktir” diyenler olmak üzere İslâm âlimleri iki gruba ayrılmıştır. Hz. Aişe bunun hayız değil de temizlik olduğunu söylemiştir.¹⁷⁸ Bu müddet kadının iddeti için önemlidir. Böylece boşanmış kadın üçüncü hayızın başladığı andan itibaren başkalarıyla evlenebilir.¹⁷⁹

Örnek 10: Bakara 2/233. Âyetini Tefsiri

*“Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler”*¹⁸⁰ âyetiyle ilgili farklı görüşler vardır. Fakat bu görüşlerden sahih olanı şudur: Bu âyet, iki yıldan sonra çocuğun süt emmesinin hükmü olmadığına delilidir.¹⁸¹ Böylelikle âyet-i kerime büyük çocuğun süt emmesini reddetmekte ve bunun mahremiyete sebep olmayacağını ortaya koymaktadır. Hz. Aişe'den de böyle bir kanaate sahip olduğu rivâyet edilmiştir.¹⁸²

¹⁷⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, I, 198.

¹⁷⁶ Müslim, “Hacc”, 701.

¹⁷⁷ Bakara, 2/228.

¹⁷⁸ İbn Aşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, II, 371; Suyûtî, *a.g.e.*, Bakara 2/228. âyetinin tefsiri; Alioğlu-Bozali, *Ahkâm Hadisler*, “Nikah”, 1112.

¹⁷⁹ Taberi, *a.g.e.*, IV, 506.

¹⁸⁰ Bakara, 2/233.

¹⁸¹ İbn Kesir, *a.g.e.*, II, 39.

¹⁸² Kurtubi, *a.g.e.*, III, 338.

Süt emmenin zamanı hakkında mezhep imamları arasında da ihtilâf vardır. Bunlardan İmam Malik, Şafii ve Ahmed b. Hanbel'e göre süt emme süresi iki senedir. İki seneden sonra çocuğun süt emmesi herhangi bir sonuç doğurmaz. İmam-ı Azam'a göre ise bu müddet iki buçuk sene; yani otuz aydır.¹⁸³

Örnek 11: Al-i İmran 3/164. ayetindeki “Müminin”i Tahsis Yollu Tefsiri

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

*“Andolsun ki, içlerinden kendilerine Allah’ın âyetlerini okuyan, (Kötülüklerden ve inkârdan) kendilerini temizleyen, kendilerine kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”*¹⁸⁴

Hiz. Aişe bu âyet hakkında: “Bu, özel olarak Araplara aittir (Arapları kastetmektedir)” demiştir.¹⁸⁵ Çünkü aralarında kendilerinden bir peygamber göndermiştir. Hiz. Aişe böylelikle âyeti tahsis etmiştir.

Örnek 12: Nisa 4/32. Âyetini Tefsiri

وَأَسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا...

*“...Allah’tan, O’nun lütfundan isteyin. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”*¹⁸⁶

Hiz. Aişe bu âyet bağlamında Allah’tan her şeyin istenebileceğini şöyle ifade etmiştir: “Rabbinizden karnınızın doyması dâhil her şeyi isteyiniz. Çünkü Yüce Allah, bunu kolaylaştırmayacak olursa bu, kolay bir şey değildir.” Başka bir rivâyete göre de “Eğer Allah vermeyecek olsaydı, dilekte bulunmayı emretmezdi.” demiştir. Resûlullah (s.a.s.) da bu konuda şöyle buyurmuştur: “Allah’ın lütfundan dileyin. Çünkü O, kendisinden dilekte bulunulmasını sever. İbadetin en faziletlisi de kurtuluşu beklemidir.”¹⁸⁷

Hiz. Aişe’den gelen “Rabbinizden karnınızın doyması dâhil her şeyi isteyiniz” ifadesinde de anlaşıldığı üzere tefsir kitaplarında da Allah’ın lütfundan mutlak bir biçimde kişinin dini ve dünyası hakkında, kendi salahına vesile olacak şeylerin

¹⁸³ Râzî, a.g.e., V, 242.

¹⁸⁴ Al-i İmran, 3/164.

¹⁸⁵ Kurtubi, a.g.e., IV, 459.

¹⁸⁶ Nisa, 4/32.

¹⁸⁷ Kurtubi, a.g.e., V, 164.

istenebileceği anlatılmıştır. Dolayısıyla bu istemenin küçüğü büyüğü yoktur. Fakat talepte bulunan, dua ederken isteğini kısaca belirtmeli ve isteğini tayin ederek istemekten sakınmalıdır. Çünkü bu çoğu zaman bir mefsedet ve zarar olur.¹⁸⁸

Örnek 13: Nisa 4/12. Âyetini Tefsiri

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوَصِّينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ

*“Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra eşlerinizin, eğer çocukları yoksa, bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa sizin de, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır (zevcelerinizindir). Çocuğunuz varsa, bıraktığınızın sekizde biri onlarındır.”*¹⁸⁹

Eşlerin, nikâhları sahih, ikisi de hür ve nikâhın üzerine bain talak, nikâhı fesh, muhalaa veya zihar gibi olağanüstü durumlar olmamışsa, birbirlerine varis oldukları hakkında âlimler ittifak etmişlerdir. Eğer nikâhın üzerine olağanüstü herhangi bir durum şüphe düşmüşse, sadece bir yerde birbirlerine varis olurlar. O da; erkeğin ölüm hastalığında eşini boşayıp ve henüz kadının iddeti bitmeden erkeğin ölmesi durumudur. Aişe (r.a.) da bu durumda olan bir kadının, ölen kocasına varis olacağı kanaatindedir. Bu konuda: “Ölüm hastalığında bir erkeğin üç talakla boşadığı eşinin iddeti devam ettiği sürece kocasına varis olur”¹⁹⁰ demiştir.

Örnek 14: Bakara 2/187. Âyetinde “akifune” ifadesini tefsiri

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرِبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

“Sabahın beyaz ipliği siyah ipliğinden ayırt edilinceye kadar yiyin için, sonra akşama kadar birleşmeyin. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın. Mescitlerde ibadete çekilmiş olduğunuz zamanlarda kadınlarla

¹⁸⁸ Râzî, a.g.e., VIII, 11.

¹⁸⁹ Nisa, 4/12.

¹⁹⁰ Fâyizu’d-Dahîl, a.g.e., 131.

birleşmeyin. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın. İşte böylece Allah insanlara âyetlerini açıklar. Umulur ki korunurlar."¹⁹¹

Yukarıdaki âyette itikâf ve oruç birlikte zikredildiği için Hz. Aişe (r.a.) itikâfın sahih olabilmesi için oruç tutmayı şart koşuyor. Hz. Aişe'ye göre itikâfa giren kişiye oruç tutmak vaciptir.¹⁹² Günün bir kısmında veya yalnız gecede itikâfa girmek de sahih değildir.¹⁹³ Çünkü itikâf için şart olan oruç, yalnız gündüz tutulabilir ve o da bir günden daha az olamaz. Oruçsuz itikâf olamayacağına göre nasıl ki oruç sadece gündüzün ve bütün gün tutuluyorsa itikâf bütün gün olacaktır. Yani yarım gün oruç tutulamayacağına göre yarım itikâf da olmaz.

Hz. Aişe'nin bu görüşünü doğru bulan olduğu gibi buna karşı çıkanlar da vardır. Bu gruba göre oruç itikâf için şart değildir. Hz. Aişe'nin fikrini savunanlar ise "Oruç yoksa itikâf yoktur" hadisini de delil göstererek itikâfın oruç şartıyla olacağını çünkü âyetin gelişinin bunu gösterdiğini söylemektedirler. Zira "*kadınlarla birleşmeyin*" yasağı, oruç gecelerindeki münasebetin mübah olduğu hükmünü tahsis yerinde olmakla, itikâfa orucun şart olduğuna ve bundan dolayı itikâf müddetinin bir günden az olamayacağına delalet eder. Elmalılı ve Ebu Hanife¹⁹⁴ de bu görüştedirler.¹⁹⁵

Örnek 15: Bakara 2/284. ve Nisa 4/123. Âyetlerini Tefsiri

Rivâyet edildiğine göre, Ümeyye (r.a.) Hz. Aişe'ye "*Kim bir kötülük yaparsa mutlaka onun karşılığını görür.*"¹⁹⁶ ve bununla çelişkili gibi görünen "*Siz içinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker.*"¹⁹⁷ âyetlerinin tefsirini sordu. Hz. Aişe, bunu Allah'ın Resulüne sorduğundan beri hiç kimse bunu bana sormadı, dedikten sonra şöyle demiştir: "Bu Allah'ın kulunu ateş ve musibetle muateb (azarlamasıdır) etmesidir. Kulun hastalık, tökezleme, hatta cebine koyduğu malın düşüp kaybolmasından dolayı karşılaştığı sıkıntı hakkında Allah'ın ona uyguladığı cezadır. Sonunda kul günahlarından arınır, körük vasıtasıyla altının

¹⁹¹ Bakara, 2/187.

¹⁹² Abdulaziz b. Ahmed b. Muhammed Alaaddin el-Buhari, *Keşfü'l-Esrar an Usûli Fahri İslâm*, (Thk.: Abdullah Mahmud Ahmed), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, III, 571.

¹⁹³ Fâyizu'd-Dahîl, *a.g.e.*, 158.

¹⁹⁴ Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Mavsîlî, *el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtar*, Çağrı Yay., İstanbul, 2007, I, 137.

¹⁹⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, II, 18.

¹⁹⁶ Nisa, 4/123.

¹⁹⁷ Bakara, 2/284.

posadan ayrıldığı gibi ayrılır.”¹⁹⁸ Hz. Aişe burada “*Sizi hesaba çeker*” ifadesini ceza olarak değil, dünyada başa gelen birtakım olumsuzluklara sebep olarak yorumlamaktadır.

Başka bir rivâyette “*Ne sizin kuruntularınız ne ehli kitabın kuruntuları gerçektir. Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisi için Allah’tan başka dost da yardımcı da bulamaz.*” meâlindeki Nisa 123. âyetin tefsirinin Hz. Aişe’ye sorulduğu buna karşılık “Bu dünyada size isabet eden (sizin başınıza gelen) şeylerdir.” dediği nakledilmiştir.¹⁹⁹

Örnek 16: Nisa, 5/6. “Yetama” Lafzını Tefsiri

وَابْتَئُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا
وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ

“*Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri (gözetip) deneyin. Eğer onlarda akılcı bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (de geri alacaklar) diye o malları israf ile ve tez elden yemeyin. Zengin olan veli iffetli olmaya çalışsın, yoksul olan da (ihtiyaç ve emeğine) uygun olarak yesin...*”²⁰⁰

Hz. Aişe’ye halası sorar: “Benim yanımda (oğlunu kastederek) bir yetim var. Acaba malından yiyebilir miyim?” Ona cevaben Hz. Aişe Resûlullah’ın şöyle buyurduğunu söylüyor: “Kişinin yediği en güzel şey kendi kazandığıdır, oğlu da onun kazancıdır.” Hz. Aişe velinin yetim malından yemesi caiz olabilmesi için velinin yemeye muhtaç olmasının şart koşmaktadır.²⁰¹

Hz. Aişe bu konuda şöyle söylemiştir: “Yetimin velisi muhtaç olduğu zaman, ihtiyaç ve Usûlüne uygun bir şekilde yer ki yetimin malını gözetleyip idare edebilsin.”²⁰² Bundan da anlaşılıyor ki vasinin yetim malından yemesi caizdir.

Vasi muhtaç olup yetimin malından yerse, yediği yetim malını iade etmez. Onun delili, velinin yediğini yetim malındaki emeğine karşılık olarak kabul etmesidir. Verdiği emek kadar yesin ki yetime gereği kadar bakabilsin. Eğer veliden yediği malın iadesi istenirse, ona da verdiği emeğin karşılığını isteme hakkı doğar.²⁰³

¹⁹⁸ Taberi, *a.g.e.*, VI, 117; Tirmizi, “*Kur’ân’ın Tefsiri*”, 2991-2992; İbn Kesir, *a.g.e.*, II, 372.

¹⁹⁹ Taberi, *a.g.e.*, IX, 243-246.

²⁰⁰ Nisa, 4/6.

²⁰¹ Fâyizu’d-Dahîl, *a.g.e.*, 168.

²⁰² Taberi, *a.g.e.*, VII, 593; İbn Kesir, *a.g.e.*, II, 188; Kurtubi, *a.g.e.*, IV, 604; Müslim, “*Tefsir*”, 2130.

²⁰³ Fâyizu’d-Dahîl, *a.g.e.*, 168.

Örnek 17: Nisa, 4/3.'deki "Yetama" İfadesini Takyidle Tefsiri

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا

*"Eğer kendileriyle evlendiğiniz takdirde yetimlerin haklarına riâyet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helal olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır."*²⁰⁴

Ürve b. Zübeyr Hz. Aişe'den bu âyet hakkında sormuş. Bunun üzerine Hz. Aişe; Ey kız kardeşimin oğlu! Burada kastedilen, velisinin velâyeti altında bir yetim kız bulunur. Velisi onun güzelliğinden hoşlanır evlenmek ister fakat mehir konusunda adaletli davranmaz. İşte bu âyetle onların, adil davranmaları ve onların mehirlerini tam vermeleri hariç, bu kızlarla evlenmeleri yasaklanmıştır.²⁰⁵ demiştir.

Cahiliye devrinde biri himayesine aldığı yetim kızın üzerine elbisesini attığında, artık o kızla hiç kimse ebediyen evlenemezdi. Yetim kız güzel olur ve vasisi onu severse, onunla evlenir ve malını yerd. Fakat mihrini vermekte cimrilik eder ve emsali kadınların mihri kadar değil, ondan daha az verirdi.²⁰⁶ İşte Allah Teâlâ yetim kızların da mehrini vermekte adaletli davranılması gerektiğini aksi halde başka kadınlarla evlenilmesini emretmiştir.

Örnek 18: Nisa 4/127. Âyetini Tefsiri

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُثَلَّى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضَعْفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَىٰ بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا

*"Kadınlar hakkında senden fetva isterler. De ki: Onlara ait hükmü size Allah açıklıyor: Kitap'ta, kendileri için yazılmışı (mirası) vermeyip nikâhlamak istediğiniz yetim kadınlar, çaresiz çocuklar ve yetimlere karşı adil davranmanız hakkında size okunan âyetler (Allah'ın hükmünü apaçık ortaya koymaktadır.)"*²⁰⁷

Nisa 3. Âyetten sonra Sahâbiler endişelenmeye başladılar ve Resûlullah'a bu konuyu sordular. Bu konudaki Hz. Aişe'nin rivâyeti şöyledir:

²⁰⁴ Nisa, 4/3.

²⁰⁵ Taberi, a.g.e., VII, 531; Müslim, "Tefsir", 2129.

²⁰⁶ Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, Nisa 4/127. âyetinin tefsiri.

²⁰⁷ Nisa, 4/127.

H. Aîşe dedi ki: “Bu âyetten sonra insanlar Resûlullah’tan bu hususta fetva istediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.”

H. Aîşe, “*Nikâhlamak istediğiniz*” ifadesi için şu görüşü belirtmiştir: “Bu âyet herhangi birinizin himayesinde bulunan yetim kıza, mal ve güzelliği az olduğu zaman ona rağbet göstermemesi ile ilgilidir. Yetim velileri, mal ve güzelliği az olan yetim kızlara rağbet etmediklerinden dolayı, adil davranmadıkça, yetim kızları nikâhlamaktan men edilmişlerdir.”²⁰⁸

Başka bir rivâyette de şöyle demiştir: “Yetimin velisi, malı ve güzelliği hoşuna gittiği için onun malına ortak olur. Onunla evlenmek ister ama mehir konusunda adaletli davranmaz. Veya yetimin başkası ile evlenmesine de malına ortak olur endişesi ile izin vermez. Bunun üzerine bu âyet indi ve yetimlere karşı adaletli davranmayanlara, başka kadınlarla evlenmeleri emredildi.”²⁰⁹

H. Aîşe birçok âyet hakkında açıklamalarda bulunmuş ve kendi görüşünü belirtmiştir. Fakat özellikle kadınlarla ilgili konularda ondan gelen rivâyetler içinde tefsirle ilişkili olanlar da önemli bir yer tutmaktadır. Nisa suresi de H. Aîşe’nin hanımlarla ilgili olarak pek çok açıklamada ve yorumda bulunduğu surelerden biridir.

Örnek 19: Tevbe, 9/103.’deki “Sadaka/Zekât”ın Devlete Teslim Edilmesi Gerektiği Şeklindeki Tefsiri

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Onların mallarından sadaka al; bununla onların (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (onları yatıştırır). Allah iştedir, bilendir.”²¹⁰

Aîşe (r.a.)’nın görüşüne göre malın zekâtı imama, yani devlet başkanına verilmelidir. İmam zalim bile olsa bu değişmez. Süheyl bin Ebi Salih anlatıyor: “Ben H. Aîşe’ye geldim ve kendisine yanımda zekâtını çıkarmak istediğim bir mal var dedim. İdarecilerin durumu da gördüğünüz gibidir. Bana ne emreder siniz? Aîşe (r.a.) “ zekâtı onlara ver” dedi.

²⁰⁸ Buhari, “*Kur’ân-ı Kerim’in Tefsiri*”, 1690; Taberi, a.g.e., VII, 531-533, IX, 258; İbn Kesir, a.g.e., II, 182; Suyûtî, *Dürrü’l-Mensûr*, Nisa 4/127. âyetinin tefsiri.

²⁰⁹ Buhari, “*Kur’ân-ı Kerim’in Tefsiri*”, 1690; Taberi, a.g.e., VII, 531-533, IX, 258; İbn Kesir, a.g.e., II, 182; Fenîsân, a.g.e., 152; Kurtubi, a.g.e., IV, 561.

²¹⁰ Tevbe, 9/103.

Böyle yaparak Hz. Aişe muhtemelen idarecilerin zalim bile olsalar, halk üzerinde bir etkisi olduğundan zekâtın daha doğru bir şekilde dağıtılacağını düşünmekteydi. Daha önceki idareciler de zekâtı her zaman devlet eliyle toplamışlardır. Hz. Ebubekir zekât vermeyenlerden zekâtı kendisine vermelerini istemiş, vermemekte ısrar edenlerle savaşmış ve “Vallahi Resûlullah (s.a.s.)’e zekât olarak verdikleri bir oğlağı dahi eğer bana vermezlerse, bu yüzden onlarla savaşağım.” demiştir. Bu davranışında ashab Ebubekir’i desteklemiştir.²¹¹ Bu sebeplerden dolayı Hz. Aişe de zekâtı devletin dağıtmasını daha uygun görmüştür.

3.4.1.2. Hz. Peygamberin Tefsirini Nakli

Hz. Aişe Peygamber Efendimizin her anını yakından takip etmedeki merakı ve ısrarı dolayısıyla ondan çok şey öğrenmiştir. Peygamberimizin yanında bulunmanın verdiği bütün avantajları kullanmıştır. Peygamberimiz hayatta iken Kur’ân’la ilgili kafasına takılan soruları sormuş ve cevabını almıştır. Böylece merakı ve zühdü sayesinde bir Kur’ân bilgisi ve görüşü edinmiştir. İlk başta bunu kendisi için yapmış gözükse de, bunun faydası kendisinden çok ümmete olmuştur. Çünkü bu sayede bildiklerini sonrakilere aktararak İslâm’a çok önemli hizmette bulunmuştur. Pek çok konuda Peygamberimizden rivâyetlerde bulunarak sonraki nesillere aktarmış ve Müslümanları aydınlatmıştır.

Hz. Aişe’nin tefsir rivayetlerinin ikincisi kategorisini de, doğrudan peygamberden (merfu olarak) işittiği ayetlerle ilgili tefsirleri oluşturmaktadır.²¹² Bir anlamda bu tefsir tipleri, Hz. Aişe’nin “Resullullah şöyle dedi, Resulullah’tan işittim” şeklinde ona nispet ederek yaptığı rivayetlerdir. Bu tefsirler, birkaç şekilde ortaya çıkmıştır: ²¹³ a) Ayet nazil olurken efendimizin ayeti tefsir etmesi, b) Ayeti okuma esnasında veya bir vesileyle tefsir etmesi, c) Hutbede iken ayeti tefsir etmesi, d) İnsanların kendisine soru sorması üzerine tefsir etmesi; e) Hz. Aişe ile özel ortamlarda bir vesile ile ayeti tefsiri, f) Hz. Aişe’nin sorusu üzerine ayeti tefsiri. Son ikisi dışındakiler, umuma yönelik olup Hz. Aişe’nin muttali olduğu tefsir rivayetleridir; son ikisi ise bizzat Hz. Aişe’nin peygamberimizden doğrudan aldığı tefsirlerdir. Hz. Peygamberin bir Hz. Aişe, Hz. Peygamberin tefsirle ilgili rivayetleri aktarma konusunda öteki sahabelere göre avantajlı bir konumdadır. Diğer

²¹¹ Fâyizu’d-Dahîl, *a.g.e.*, 172.

²¹² Geniş bilgi ve örnekler için bkz. Görmez, *a.g.t.*, s. 68 vd.

²¹³ Bkz. Görmez, *a.g.t.*, s. 67-68.

sahabelerin mescide peygamberimizden aldıkları şeyleri, evin mescide bitişik olması hasebiyle o da bunlara muttali olduğu gibi, ayrıca evin içerisinde bulunduğu kısımlarına sadece kendisi muttali oluyordu. Dolayısıyla bu bağlamda özellikle bu ikinci tarafı son derece önem arzetmektedir. Bu kısım ile ilgili tefsir rivayetleri, bir hayli yoğundur. Bunlardan birkaçını sıralamaya çalışacağız.

Örnek 1: Vakıa 56/10. Âyetiyle ilgili Hz. Peygamberin Tefsirini Aktarması

Hiz. Aişe'den nakledilen bir hadiste Resûlullah (s.a.s.) Vakıa suresi onuncu âyette geçen *وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ* “(Hayırda) önde olanlar (ecirde de) öndedirler.” âyetinin tefsiri bağlamında yanındakilere hitaben şöyle demiştir: “Kıyamet gününde Allah'ın gölgesine giderken öne geçenler kimlerdir, biliyor musunuz? Onlar da: Allah ve Resulü daha iyi bilirler, dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.): Onlar hak verildiği zaman kabul edenler, hak istendiği zaman çekinmeden verenler ve insanlara da kendi nefislerine hükmeder gibi hükmedenlerdir buyurdu”²¹⁴

Resûlullah (s.a.s.)'in Kur'an'ı açıklarken uyguladığı metotlardan biri de açıklamak istediği âyetle ilgili soru sorup sonra onu kendisinin cevaplamasıdır. Böylece dinleyenin daha iyi anlamasını sağlamış olmaktadır. Bu hadis Peygamberimizin bu metodunun en açık örneklerinden bir tanesidir.

Örnek 2: Nisa 4/123. Âyetiyle Hz. Peygamberin Tefsirini Aktarması

Hiz. Aişe Resûlullah'a; “Ben Kur'an'da en etkili âyeti biliyorum,” demişti. Resûlullah da hangi âyettir diye sorunca Hiz. Aişe bunun “*Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür*”²¹⁵ âyeti olduğunu söyledi. Bunun üzerine Resûlullah: “Ya Aişe! Buradaki cezadan maksat, dünyadayken kula kötülükten isabet edenler, yakalandığı hastalıklar, sıkıntılardır” buyurdu.²¹⁶ Bu âyet çok çetin ve insana ümit ışığı bırakmayan bir âyet olarak görülebilir. İnsanın küçük de olsa çok fazla olduğu için her birinin karşılığı olarak bakılırsa bu âyetle insanın asla cennete gidemeyeceği zannına kapılabilir. Nitekim Sahâbe de böyle anladığından olacak ki bu âyeti duyduklarında çok üzölmüş ve ağlamışlardı. Resûlullah onlara da Aişe'ye verdiği

²¹⁴ İbn Kesir *a.g.e.*, VII, 490.

²¹⁵ Nisa, 4/123.

²¹⁶ Taberi, *a.g.e.*, IX, 245-246; İbn Kesir, *a.g.e.*, II, 372.

gibi bir cevap verip üzülmelerini, müminlerin bu dünyada başına gelen ufak da olsa sıkıntılarla küçük günahlarının kefareti ödyeceklerini söylemiştir.²¹⁷

Daha sonra Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Ey Aişe, her kimin hesabı konusunda münakaşa edilirse ve hesabı hakkında inceleme olursa helak olur.” Bunun üzerine Hz. Aişe, İnşikak suresi 8. âyetini kulun kendi hesabını kolay verecek diye anladığında olacak ki Resûlullah’a (s.a.s.): “Ey Allah’ın Resulü! Âyet-i Kerime’de *“Kimin kitabı sağdan verilirse, onun hesabı kolayca görülür”*²¹⁸ buyurmuyor mu?” diye sordu. Resûlullah da: “O hesap değil arzdır, buyurdu. Ameller burada sadece gözden geçirilir. Bu hesap değildir. Kimin hesabı tartışılırsa o helak olur.”²¹⁹ cevabını verdi.

Âyet-i kerimede geçen *حَسَابًا يَسِيرًا* “kolay hesap” ile hesaba çekilenlerden kasıt iyi kimselerdir. Bu iyilerin hesabı zor olmayacak, onlara dünyada hangi kötülükleri yaptın diye sorulmayacaktır. Şayet iyilikleri kötülüklerinden ağır basarsa, onların hesabı görülürken kötülükleri affedilecek ve onlara bu konuda hesap sorulmayacaktır. Sadece kötülükleri kendisine gösterilecek ve tartışılmadan affedilecek. Fakat kötüler hesaba çekilirken hesapları çok zor olacaktır. Kur’ân’da bu da Ra’d 13/18’de “*hesabın en kötüsü onlardır*” ifadesi ile anlatılmıştır. Salih insanların hesabını ise yine Kur’ân Ahkaf 46/16’da “*İşte, yaptıklarının iyisini kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız bu kimseler cennetlikler arasındadırlar.*” olarak ifade etmektedir.²²⁰

Örnek 3: Bakara 2/186. Âyetiyle İlgili Sorusu ve Hz. Peygamberin Tefsirini Aktarması

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ

يُرْشَدُونَ

“Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara) Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm.”²²¹

Hız. Aişe’den şöyle rivâyet edilmiştir: Resûlullah’a “Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm” âyetiyle ilgili sordum. Resûlullah şöyle cevap

²¹⁷ İbn Kesir, a.g.e., II, 370; Râzî, a.g.e., VIII, 330.

²¹⁸ İnşikak, 84/7-8.

²¹⁹ Taberi, a.g.e., XXIV, 313; Tirmizi, “Kur’ân’ın Tefsiri”, 3337; İbn Kesir, a.g.e., II, VIII, 378; Müslim, “Tefsir”, 2175.

²²⁰ Ebu’l A’lâ Mevdûdî, Tefhimu’l Kur’ân, İnsan Yay., İstanbul, 1996, VII, 75.

²²¹ Bakara, 2/186.

verdi: Ya Rabbi! İşte bu Aişe'nin sorusudur. Bunun üzerine Cibril (a.s.) inerek şöyle dedi: "Allah sana selam söylüyor. Âyetteki adam doğru niyetli, salih ve "Ya Rabbi" deyip Allah'tan korkan biridir. Allah (c.c.) da bu kuluna, senin dualarını kabul ettim ve sıkıntılarını da giderdim, der."²²²

Örnek 4: Al-i İmran, 3/190. Ayetiyle ilgili Hz. Peygamberin Tefsirini Aktarması

Bir gün Atâ Hz. Aişe'den Resûlullah'ta gördüğü en ilginç şeyi anlatmasını istiyor. Bunun üzerine Hz. Aişe: O'nun hangi işi şaşılacak değil ki? Bir defasında gelip yatağa girdi, sonra da kalkıp, bana bir şey ser de üzerinde ibadet edeyim buyurdu. Sonra da kalkıp abdest aldı, namaz kıldı ve gözyaşları göğsüne akıncaya kadar ağladı. Daha sonra rükû yaparken ağladı, sonra secde yaparken ağladı ve kalkınca da ağlamaya devam etti. Bu durum Bilal'ın gelip de namaza çağırmasına kadar devam etti. Ben Resûlullah'a; gelmiş geçmiş bütün günahların bağışlanmışken niçin ağlıyorsun, diye sorunca O: Şükür eden bir kul olmayayım mı? Allah bu geceyi benim için indirmişse ben neden böyle yapmayayım? *"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır..."*²²³ âyetini okuduktan sonra "Yazıklar olsun o kimselere ki, okuyup düşünmezler" buyurdu.²²⁴

Kur'ân-ı Kerim'in bu âyetten maksadı, kalpleri ve ruhları yaratıklarla meşgul olmaktan kurtarıp yaratıcıyı bilme deryasına garkolmaya götürmektir. Kur'ân, tevhid, ulûhiyet, Allah'ın Kibriya ve celalini anlatan âyetleri zikrederek yeniden kalpleri nurlandırmak amacıyla bu âyeti zikretmiştir.²²⁵ Zaten Resûlullah (s.a.s.) de bu âyetin indiğini, bu yüzden duygulanıp ağladığını ve bu âyet okununca aslında böyle olunması ve düşünülüp tefekkür edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Örnek 5: İbrahim 14/48. Âyetini Sorması ve Hz. Peygamberin Tefsirini Aktarması

Hz. Aişe diğer bütün konularda olduğu gibi Kur'ân'da geçen olayları, kıyamet ve ahirete dair olayları en ince ayrıntısına kadar sorgulamıştır. Hz.

²²² İbn Kesir İmamuddin Ebi'l-Fida İsmail el-Kureyşi, *Tefsir'ül-Kur'âni'l-Azim*, (Çev.: Abduvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul, 2010, I, 314.

²²³ Al-i İmran, 3/190.

²²⁴ Fenîsân, a.g.e., 148.

²²⁵ Râzî, a.g.e., VII, 265.

Peygamber'den tatmin edici bir cevap almadıkça da peşini bırakmamıştır. Hz. Aişe'den gelen bu rivâyetlerden biri de şöyledir:

“Ben Resûlullah'a *يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ*”²²⁶ âyetiyle ilgili ilk soran kimseydim. Şöyle dedim: O gün insanlar nerede olacaklar? Resûlullah şöyle buyurdu: Sırat üzerinde olacaklar ki o, cennetten bir mermerdir.”²²⁷

Yine başka bir rivâyette Aişe'den şöyle nakledilmiştir: “Hz. Peygamber'e Allah (c.c) *“Hâlbuki kıyamet günü yer tamamen O'nun tasarrufundadır. Gökler de O'nun yed-i kudretinde dürülmüşlerdir.”*²²⁸ buyuruyor, peki o zaman insanlar nerede olacaklar? diye sordum. O da şöyle cevap verdi: Cehennem köprüsü üzerindedir ya Aişe.”²²⁹ Burada kastedilen sırat köprüsüdür.

Örnek 6: A'raf 7/169. ve Meryem 19/59. Âyetleriyle ilgili Hz. Peygamberin Tefsirini Aktarması

Rivâyete göre Hz. Aişe, sadakaya muhtaç olanlara sadaka gönderir ve şöyle derdi: “Medeni olmayan erkek veya kadına sadaka vermeyiniz. Çünkü ben Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu duydum: Onlar o haleflerdir ki, Allah onlar için *“Onların ardından başkaları geldi.”*²³⁰ buyurmuştur.”²³¹ Hz. Peygamber bu insanları Allah'ın, onların ardından başkaları geldi dediği kimselere benzeterek âyette kastedilen ve yerilen kimseler olduğunu söylemiştir. Çünkü âyeti kerimede iyi olan bir kavimden sonra gelen neslin bozukluğuna dikkat çekerek onları yermiştir.²³² Onlar da daha önceki ataları gibi Allah'a itaat etmediler. Onlar ki Allah'ın kitabını okuyup başkalarına da öğrettikleri halde O'nun hükmüne muhalefet edip haram kıldığı şeyleri işlediler. Namazlarını ondan gafil olarak kırlarlar ve dünyanın değersiz malını alırlar. Bütün bunlara rağmen Allah'tan mağfiret beklerler.²³³ Buradan anlaşılıyor ki Hz. Aişe “medeni olmayan” demekle bu kimseleri kastetmiştir ve onlara sadaka vermeyi reddetmiştir.

²²⁶ İbrahim, 14/48.

²²⁷ Tirmizi, “*Kur'an'ın Tefsiri*”, 3121; Taberi, *a.g.e.*, VII, 479; İbn Kesir, *a.g.e.*, II, 716.

²²⁸ Zümer, 39/67.

²²⁹ Tirmizi, “*Kur'an'ın Tefsiri*”, 3242.

²³⁰ A'raf, 7/169., Meryem, 19/59.

²³¹ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, V, 239.

²³² Râzî, *a.g.e.*, XI, 130.

²³³ Kurtubî, *a.g.e.*, VII, 500.

Örnek 7: Müminun 23/60-61. Âyetleriyle İlgili Hz. Peygamberin Tefsirini Aktarması

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ {60} أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ {61}

*“Rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları işleri kalpleri çarparak yapanlar, işte onlar iyi işlerde yarış ederler ve o uğurda öne geçerler.”*²³⁴

Ebu Hureyre’den Hz. Aişe’nin bu âyet hakkında şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Resûlullah’a; bunlar şarap içip hırsızlık yapanlar mı? diye sordum. Resûlullah: Hayır ey Sıddık’ın kızı. Onlar oruç tutar, namaz kılar ve tasaddukta bulunurlar. Fakat onlar bu yaptıklarının kabul edilmeyeceğinden korkarlar.” Allah *“İşte onlar iyi işlerde yarış ederler ve o uğurda öne geçerler.”* buyurdu.”²³⁵

Hiz. Aişe farklı anlaşılmaya çok müsait olan bu âyeti yorumlamaya ve Resûlullah’a sormakla kimsenin cesaret edemeyeceği şeyi yapmıştır. Çünkü bu konu çok hassastır. “Kalpleri çarparak, korkarak yapanlar” ifadesi, günah işlemekten (iman ettiği halde) dolayı olabileceği gibi, güzel işler yapıp Allah rızasına erememe korkusundan dolayı da olabilir. Bu belirsizliği Hiz. Aişe Hiz. Peygamber’e sorarak gidermiştir.

Örnek 8: Şuara 26/214. Âyetiyle İlgili Hz. Peygamberin Tefsirini Aktarması

Hiz. Aişe’den şöyle rivâyet edilmiştir: وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ “Önce en yakın akrabayı uyar”²³⁶ âyeti indiğinde Resûlullah kalkarak şöyle buyurdu: “Ey Fatıma bint Muhammed! Ey Safiye bint Abdulmuttalib! Ey Beni Abdulmuttalib! Ben sizin için, Allah’tan gelecek hiçbir şeye mani olamam. Fakat benden istediğiniz kadar mal isteyiniz.”²³⁷ Allah Teâlâ önce Hiz. Peygamber’i teselli edip artık tebliği emredince önce yakın akrabasından başlaması gerektiğini söylemiştir. Bu yüzden bu âyet inince Resûlullah (s.a.s.) yakın akrabasını oluşturan bu isimlere böyle hitap etmiştir. Allah (c.c.)’da gelecek olan şeyi engelleyemeyeceğini ve O’nun vermediğini kendisinin

²³⁴ Müminun, 23/60-61.

²³⁵ Taberi, *Camiü'l-Beyân*, XIX, 46-47.

²³⁶ Şuara, 26/214.

²³⁷ İbn Kesir, *a.g.e.*, VI, 174; Tirmizi, “*Kur’ân’ın Tefsiri*”, 3184.

veremeyeceğini fakat kendi malından istedikleri şeyleri alabileceklerini dolayısıyla kendiyile ilgili fedakârlık yapabileceğini ifade etmiştir.²³⁸

Örnek 9: Fetih 48/1. Âyetiyle İlgili Sorusu ve Hz. Peygamberin Tefsirini Aktarması

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا “*Muhakkak ki, Biz sana aşikâr bir fetih açtık*”²³⁹

Rivâyete göre bu âyet indiğinde Resûlullah daha çok ibadet etmeğe başladı. Hz. Aişe ona şöyle dedi: “Ya Resûlullah! Senin gelmiş geçmiş bütün günahların bağışlanmışken bu gayret niçin?” O: “şükür eden bir kul olmayayım mı?” buyurdu.²⁴⁰

Hz. Aişe’den yapılan başka bir rivâyette de; Resûlullah ömrünün son dönemlerinde “سبحان الله وبحمده استغفر الله وأتوب إليه” Allah’ı noksan sıfatlardan tenzih ederim ve yalnız O’na hamd ederim, O’ndan mağfiret istiyorum ve O’na tevbe ediyorum” diye çok fazla söylerdi. O, şöyle buyurdu: “Rabbim bana Ümmetim içinde bazı alâmetler göreceğimi haber verdi ve onları gördüğümde O’nu hamd ile tesbih etmemi ve O’ndan af dilememi emretti.”²⁴¹

Örnek 10: Bakara, 2/204’deki “Eleddü’l-Hisam” Tabiriyle ilgili Hz. Peygamberin Tefsirini Aktarması

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُ الْخِصَامِ

“*İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbinde olana (samimi olduğuna) Allah’ı şahit tutar. Hâlbuki o hasımların en yamanıdır.*”²⁴²

Hz. Aişe bu âyet hakkında Resûlullah’ın şöyle buyurduğunu söylemiştir: “Allah’ın (c.c.) en fazla kızıp hoşlanmadığı insan; düşmanların en yamanı olan konuşmasına dini elbise büründüren kimsedir.”²⁴³ Yeminler ederek, tatlı tatlı diller dökerek insanları kandırmak için parlak sözler söyler. Hâlbuki onun düşmanlığı çok yamandır.

²³⁸ Fenîsân, a.g.e., 297.

²³⁹ Fetih, 48/1.

²⁴⁰ İbn Kesir, a.g.e., VI, 310.

²⁴¹ Alûsî, a.g.e., XXX, 257; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadir*, Nasr 110/1. âyetinin tefsiri, Mektebetü’ş-Şamile, <http://www.Shamela.ws> 3.21.0.0.

²⁴² Bakara, 2/204.

²⁴³ Tirmizi, “*Kur’ân’ın Tefsiri*”, 2976.

İbn Abbas'a göre bu âyet bir kısım münafık hakkında indi. Onlar Recî Olayında öldürülen Hubeyb ve arkadaşları hakkında konuşup onları kınadılar. Allah (c.c.) da münafıkları kınama ve Hubeyb ve arkadaşlarını methetme sadedinde bu âyeti ve “İnsanlardan öyleleri vardır ki Allah rızası için nefsi satın alır” meâlindeki 207. âyetini indirdi.²⁴⁴

Başka bir rivâyette ise Recî olayında Müslümanları öldüren müşrikler hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Bu âyetin nüzul sebebi hakkında çok farklı görüşler olmakla birlikte âyetin bu özelliği taşıyan bütün insanlar ve münafıklar hakkında olduğu konusunda görüş birliği vardır. Âyetin bir kişi veya olay hakkında inmiş olması, onun hükmünün umûmî olmasına engel değildir.²⁴⁵

Örnek 11: Al-i İmran 3/7. Âyetiyle İlgili Sorması ve Hz. Peygamberin Tefsirini Aktarması

..فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا

اللَّهُ...

“...Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir...”²⁴⁶

Hiz. Aişe Resûlullah (s.a.s)’e bu âyetin tefsirini sorduğunda o, “Onları gördüğünüzde kendilerini tanıyın ve onlardan sakının” cevabını vermiştir.²⁴⁷ Başka bir rivâyette Resûlullah (s.a.s.) bu âyeti okudu ve şöyle dedi: “Kur’ân’ın müteşâbihine tabi olanları gördüğünüz zaman bilin ki onlar Allah’ın isimlerini verdiği kimselerdir, onlardan sakının.”²⁴⁸ Çünkü onlar kalplerinde eğrilik olduğu ve âyetlerin te’vilini bilmedikleri için müteşâbihata yöneliyorlar. Böylece içlerindeki açığa çıkarıp dinle mücadele ediyorlar.²⁴⁹ Bunu yapanlar, insanları dinleri hususunda fitneye düşürmek ve halka Allah’ın kalamını tefsir etmeyi istedikleri izlenimi vermek için yaparlar.²⁵⁰

²⁴⁴ İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 359.

²⁴⁵ Râzî, *a.g.e.*, V, 7.

²⁴⁶ Al-i İmran, 3/7.

²⁴⁷ Tirmizi, “Kur’ân’ın Tefsiri”, 2993; Rûdânî, *a.g.e.*, IV, 35.

²⁴⁸ İbn Kesir, *a.g.e.*, II, 6.

²⁴⁹ Taberi, *Camiü'l-Beyân*, VI, 193.

²⁵⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, I, 344.

Hız. Aişe'nin soruları, sorulanlara cevabı, konuşmaları ve yaşadığı olaylar onun ilmini ortaya koymaktadır ve bunların hepsi yeri gelince İslâm'a ışık tutan, islâmî ilimlere fikir veren ve bereket getiren şeyler olmuştur. Bu rivâyetinde de bize Peygamber Efendimizin müteşâbihatla gereğinden fazla ve amaç dışı uğraşılması sonucunda sapıtan insanların kim olduğu ve onlardan niçin uzak durulması gerektiğini bildirmektedir. Bundan da anlaşılmaktadır ki hangi çağda veya bilimin hangi aşamasında olunursa olunsun yine de çözülemeyen ve Allah'ın bilgisine havale edilmesi gereken konular olacaktır. Dolayısıyla bunlarla fazla uğraşmamak gerekir.

Örnek 12: Felak Suresiyle İlgili Hız. Peygamberin Tefsirini Aktarması

Hız. Aişe'den yapılan rivâyete göre Hız. Peygamber, aya baktı ve şöyle buyurdu: “Ey Aişe! Karanlık çöktüğü zaman gecenin şerrinden Allah'a sığın. Çünkü o aydınlığı giderildiği zaman kapkaranlık olandır.”²⁵¹

Buna göre Hız. Peygamber ayın batmasını gecenin alameti olarak gördüğü için Hız. Aişe'ye ayı gördüğünde Allah'a sığın demiştir. Yani ay çıktığında gece olmuş olur ve geceleyin vahşi hayvanlar yuvalarından, haşeratlar yerlerinden çıkar, hırsızlar ve kötüler hücumu geçer, bir gruba göre cin ve şeytan denilen eziyet verici ruhlar ortaya çıkar. Bu yüzden âyette “*gecenin karanlığından Allah'a sığın*” buyrulmaktadır.²⁵² Gecenin alameti için yıldızlardır diyenler olduğu gibi “batan güneştir” diyenler de olmuştur.²⁵³

Hız. Aişe Resûlullah'ın kendisine yaptığı tavsiyeyi, hangi sure bağlamında söylediğini naklederek benzer durumları veya âyetleri nasıl anlayabileceğimiz hususunda yardımcı olmuştur. Resûlullah'ın kendisiyle özellikle Kur'ân hakkında yaptığı diyalogları ayrıntılarıyla aktarmış ve buna ne kadar ehemmiyet verdiğini göstermiştir.

Örnek 13: Resûlullah'ın Yaptığı Duayı Sorgulaması ve Hız. Peygamberin Al-i İmran, 3/8. İle İlgili Tefsirini Aktarması

Hız. Aişe Hız. Peygamber'in sürekli yakınında olduğu için onun ibadetlerine, dualarına, davranışlarına herkesten daha çok vakıf oluyordu. Bunları gözlemliyor, anlamlandırıyor, bazen kendisi de uyguluyor ve kavrayamadığı hususları doğrudan

²⁵¹ Tirmizi, “*Kur'ân'ın Tefsiri*”, 3366; Taberi, *a.g.e.*, XXIV, 704.

²⁵² Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, VII, 334. Ayrıca bkz.: Râzî, *a.g.e.*, XXIII, 590.

²⁵³ İbn Kesir, *a.g.e.*, VIII, 554.

ona soruyordu. İşte anlamakta zorlandığı ve Resûlullah'a sorduğu şeylerden biri de şöyledir:

Aişe'den şöyle rivâyet edilmektedir: Resûlullah çoğu kere şöyle dua ederdi: “Ey kalpleri çeviren Rabbim! Kalbimi dininde sabit kıl! Ben de Ya Resûlullah, bu duayı ne kadar da çok yapıyorsun? diye sorduğumda O; Hiçbir kalp yoktur ki Allah'ın parmakları arasında olmasın. İsteddiği zaman düzeltir, istediğinde ise onu saptırır. Allah'ın “(Onlar şöyle yakarırlar): *Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize tarafından rahmet bağışla. Lütfu en bol olan sensin.*”²⁵⁴ âyetini duymadın mı buyurdu.”²⁵⁵

Tefsir kitaplarında Al-i İmran 7. âyetiyle bağlantılı olarak müteşâbihata yönelmeyip ilimde derinleşenler, Allah için tevazu gösterip O'nun rızası için hor görünenler, astlarını hor görmeyenler, Allah katında bu konumlarının kaybolmasını istemedikleri için Allah'a (c.c.) dua ettiklerini ve “*Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme.*” dedikleri anlatılır.²⁵⁶ Peygamber Efendimiz de bu âyete dikkat çekerek Allah'ın (c.c.), ilimde derinleşenler ve Peygamberler de dâhil herkesin kendisini şaşırtmaması hususunda Rabbine yönelmesi gerektiğini işaret ettiğini vurgulamıştır.

Fakat bu duayı Peygamberimizin yapması Hz. Aişe'yi şaşırtmış ve merakını celbetmişti. Çünkü aslına bakılırsa bütün günahları affedilmiş bir Peygamber'in bu duayı çokça yapmaması gerekirdi. Buna Hz. Peygamber'in cevabı da hem kalplerin hâkiminin Allah olması dolayısıyla Peygamber dâhil her insanın duaya ihtiyacı olduğunu bildirmiş, hem de Hz. Aişe vasıtasıyla böyle dua etmeyi insanlara öğretmiş olmaktadır.

3.4.2. Mahiyet Açısından Analizi

Bu kategoride kullanılan “mahiyet” kavramı, öncelikle rivayetin sahih ve uydurma noktasında toparlanmaktadır. İkinci olarak da özellikle sahih rivayetlere konu olan ayetlerin hangi alana tekabül ettiği veya nüzul açısından vesile olmaya mı müşahedeye mi dayandığı noktalarında düğümlenmektedir. Bu bağlamda ayetin konu olarak tekabül ettiği iki alan söz konusudur: fıkıh ve itikad. Nüzul cihetinden ise Hz. Aişe'nin inmesine vesile olduğu ayetler ile inmesini müşahade ettiği ayetlerdir. Son

²⁵⁴ Al-i İmran, 3/8.

²⁵⁵ İbn Kesir, *a.g.e.*, II, 10.

²⁵⁶ İbn Kesir, *a.g.e.*, II, 9.

kategorisi ise söylemediği halde kendisine isnad edilen uydurma/mevzu rivayetlerdir. Şimdi her bir kategoriyi kendi içerisinde sunup örneklemeye çalışalım.

3.4.2.1. Fıkhi Görüşlerine Mesned Olan Âyetler

Hiz. Aişe'nin tefsir rivayetlerine baktığımızda, öncelikle mahir olduğu fıkıh alanındaki bilimsel yetkinliğini ortaya koyan ve fıkhi görüşlerine dayanak olan ayetler olduğunu görüyoruz. Bir anlamda “ahkamü'l-kur'an” olarak sonradan bir tefsir ekolü olarak gelişen akımın, ilgilendiği hukukla ilgili ayetler Hiz. Aişe'nin tefsirine muhatap olmuştur. Açıkça ifade etmek gerekir ki, fıkıhtaki yetkinliği ilgili ayetlere getirdiği tefsirleri de önemli kılmıştır. Bu bir taraftan Hukuktaki icthad anlayışını oluştururken, tefsir alanında da ilgili ayetlerin tefsiri şeklinde ortaya çıkmıştır. Şimdi bu alanla ilgili örnekleri sunmaya çalışalım.

Örnek 1: Bakara 2/224. Âyetini Tefsir

Rivâyet edilir ki: Hiz. Aişe'nin yanına gelen bir adam şöyle dedi. Ben eğer falan adamla konuşursam bütün kölelerim âzâd olsun ve bütün malım da beytu'l-mal'ın olsun diye yemin ettim. Hiz. Aişe: “Kölelerini azat etme. Malını da Beytu'l mal'a tahsis etme. Muhakkak ki Allah, *وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا* بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ” *“Yeminlerinizden dolayı Allah'ı (onun adını) iyilik etmenize, O'ndan sakınmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel kılmayın...”*²⁵⁷ buyurmaktadır,”²⁵⁸ diyerek fetva vermiştir.

Örnek 2: Lağv Yemini Ayetini Tefsiri

Hiz. Aişe “Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar...”²⁵⁹ âyetine dayanarak kişinin bilerek ve kasıtlı yaptığı her yemin için kefarete gerekeceğini söylemiştir. Bu ister kızgınlıkla olsun ister başka şekilde olsun fark etmez. Fakat kişinin farkında olmadan, ağız alışkanlığına bağlı olarak sıkça kullandığı yemin sözcükleri kefarete gerektirmezler.²⁶⁰

²⁵⁷ Bakara, 2/224.

²⁵⁸ Taberi, *a.g.e.*, IV, 423.

²⁵⁹ Maide, 5/89.

²⁶⁰ Taberi, *a.g.e.*, IV, 429; İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 392; Kurtubi, *a.g.e.*, III, 254.

Örnek 3: Vasiyet Ayetini Tefsiri

Bir kişi Hz. Aişe'ye vasiyette bulunmak istediğini söyledi. Hz. Aişe, "Sahip olduğun mal ne kadardır? diye sorunca adam "üç bin" diye cevap verdi. Hz. Aişe bu sefer "ailende kaç kişi var" deyince "dört" cevabını aldı. Bunun üzerine Hz. Aişe "Eğer bir hayır bırakacaksa, anaya, babaya ve yakınlarla uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur."²⁶¹ âyetini okuyarak malını ailesine bırakmasını, bunun daha makbul olduğunu söylemiştir.²⁶²

Örnek 4: Bakara, 2/197.'deki İhram Konusunu Tefsiri

İhram haccın rükunlarından biridir. Hz. Aişe (r.a.) ihramın sahih olabilmesi için niyeti şart koşuyor. İhrama niyet etmeyen ihramı geçerli değildir. "Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse)...."²⁶³ âyetinin tefsirinde de "Tehlil ve Telbiye" getirmeyenin ihramının geçerli olmadığını söylemiştir.²⁶⁴

Hac ve Umrede ihram giymenin amacı bu büyük şiarları eda etmeye hazırlık ve hayatın lezzetlerinden yüz çevirmektir. Bu görüşünü ise şu âyete dayandırmıştır: "Hac, bilinen aylardır. Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur."²⁶⁵ Ancak eşyle konuşmasında bir sakınca yoktur. Çünkü erkeğin normal yaşamında eşyle konuşma zarureti vardır. Buna göre, konuşmanın dışında, ihramlı kişinin eşyle yapacağı tüm davranışlar haramdır.²⁶⁶

Hz. Aişe, Bakara 2/196. âyetine dayanarak şöyle der: "İhramlı kişi temettü veya kıran haccı yapıyorsa onun üzerine bir hedy (kurban) vaciptir. Eğer hedy bulamasa veya kesme imkânı yoksa ona on gün oruç tutması vaciptir."²⁶⁷

Örnek 5: Kazf Âyetini Tefsiri

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا
وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

²⁶¹ Bakara, 2/180.

²⁶² İmam Kurtubi, a.g.e., II, 514. Ayrıntı için bkz.: Fenîsân, a.g.e., 56.

²⁶³ Bakara, 2/197.

²⁶⁴ Fâyizu'd-Dahîl, a.g.e., 102.

²⁶⁵ Bakara, 2/197.

²⁶⁶ Fâyizu'd-Dahîl, a.g.e., 117.

²⁶⁷ İbn Kesir, a.g.e., I, 338.

“*Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (bunu ispat için) dört şahit getirmeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar.*”²⁶⁸

Zina iftirasına maruz kalan kişi muhsan (iffetli) olduğu zaman, Hz. Aişe, iftira eden kişinin seksen kırbaça kırbaçlanmayı hak ettiğini söylemiştir.²⁶⁹

Örnek 6: Bakara, 2/187’deki İtikâf Konusunu Tefsiri

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصَّيَّامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ

“*Sabahın beyaz ipliği siyah ipliğinden ayırt edilinceye kadar yiyin için, sonra akşama kadar birleşmeyin. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın. Mescitlerde ibadete çekilmiş olduğunuz zamanlarda kadınlarla birleşmeyin. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın. İşte böylece Allah insanlara âyetlerini açıklar. Umulur ki korunurlar.*”²⁷⁰

Yukarıdaki âyette itikâf ve oruç birlikte zikredildiği için Hz. Aişe (r.a.) itikâfın sahih olabilmesi için oruç tutmayı şart koşuyor. Hz. Aişe’ye göre itikâfa giren kişiye oruç tutmak vaciptir. Günün bir kısmında veya yalnız gecede itikâfa girmek de sahih değildir. Çünkü itikâf için şart olan oruç, yalnız gündüz tutulabilir ve o da bir günden daha az olamaz.²⁷¹ Çünkü itikâf için şart olan oruç, yalnız gündüz tutulabilir ve o da bir günden daha az olamaz. Oruçsuz itikâf olamayacağına göre nasıl ki oruç sadece gündüzün ve bütün gün tutuluyorsa itikâf bütün gün olacaktır. Yani yarım gün oruç tutulamayacağına göre yarım itikâf da olmaz.

Örnek 7: Bakara, 2/196. Ayetteki ‘Oruç’la İlgili Tefsiri

فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ

“*...Kim hac günlerine kadar umre ile faydalanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmek gerekir. Kurban kesmeyen kimse hac günlerinde üç, memleketine döndüğü zaman yedi olmak üzere oruç tutar ki, hepsi tam on gündür...*”²⁷²

²⁶⁸ Nûr, 24/4.

²⁶⁹ Fâyizu’d-Dahîl, a.g.e., 122.

²⁷⁰ Bakara, 2/187.

²⁷¹ Fâyizu’d-Dahîl, a.g.e., 158.

²⁷² Bakara, 2/196.

Aişe (r.a.) temettu veya kiran haccı yapıp da hedy (kurban) kesmeye gücü yetmeyen kişinin, kurban yerine tutacağı orucu “eyyamütteşrik” (kurban bayramının 2, 3 ve 4.) günlerinde tutmasını caiz görmüştür. Yukarıdaki âyete dayanarak da “Hedy bulamayandan başka, eyyamütteşrik günlerinde hiç kimseye oruç tutma ruhsatı verilmemiştir.” demiştir. Hz. Aişe normalde oruç tutulması yasak olan bu günlerde, bu ruhsatın sadece kurban kesmeye gücü yetmeyenlere verildiğini ifade ederek İslâm’da kolaylık prensibini benimsemiştir.

Hz. Aişe orucun başlangıcını ise şu günlerde sınırlandırmıştır: Temettü haccı yapan kişinin orucu, hac için ihrama girdikten sonra arife gününe kadardır. Eğer bu günleri kaçırıp bu günlerde oruç tutmazsa mina günlerinde oruç tutacaktır.²⁷³

Örnek 8: Bakara, 2/187. Ayetiyle İlgili Olarak Visal Orucu Tefsiri

Sahâbe, ibadet de dâhil Hz. Peygamber’in her halini örnek almak istiyor ve bunun için çalışıyordu. Fakat bu onları zaman zaman zorluyor ve sıkıntıya düşmelerine sebep oluyordu. Bu yüzden Hz. Peygamber bazı ibadetlerini, onlar farz gibi kabul ederler, diye yapmaktan vazgeçiyordu. İşte Hz. Peygamber’e has ibadetlerden biri de visal orucuydu. Hz. Peygamber sık sık visal orucu tutardı fakat Hz. Aişe Peygamber (s.a.s.) dışında kimsenin tutmasını doğru bulmazdı. Çünkü ona göre buna güçleri yetmezdi.

Hz. Aişe’ye göre visal orucu tutmak mekruhtur.²⁷⁴ Bir kadın Hz. Aişe’ye gelerek Resûlullah’ın visal orucu²⁷⁵ hakkında sordu. Bunun üzerine Hz. Aişe: “Gelmiş geçmiş bütün günahları bağışlanmışken Resûlullah gibi mi ibadet edeceksiniz? Onun bu ibadeti nafileydi.” dedi. Sonra da “Bana gelince Vallahi geceleri asla oruçlu geçirmedim.²⁷⁶ diyerek nafîle ibadette Resûlullah gibi davranmanın zor olduğunu söylemiş ve şu âyeti okumuştur:²⁷⁷ “*Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye kadar yiyin için. Sonra da akşama kadar orucu tamamlayın.*”²⁷⁸

²⁷³ Fâyizu’d-Dahîl, a.g.e., 178.

²⁷⁴ Aynacı, Hz. Aişe’nin İctihadında Takip Ettiği Usûl, 44.

²⁷⁵ İki gün veya günlerce hem gece hem gündüz iftar etmeden tutulan oruçtur.

²⁷⁶ Taberi, a.g.e., III, 534.

²⁷⁷ Kurtubi, a.g.e., II, 605.

²⁷⁸ Bakara, 2/187.

3.4.2.2. İtikadi Görüşlerine Mesned Olan Âyetler

Hız. Aişe'nin tefsir rivayetlerinde ikinci baskın alan, itikad ve kelam alanıdır. Bunun sebebi ise, özellikle Hız. Ali döneminde İslam toplumunun siyasi ve itikadi düzlemde ciddi tartışmaların ve karışıklıkların olduğu bir döneme tekabül etmesidir. Hız. Aişe, siyasi olayların içerisinde yer aldığı gibi, itikadi konularla ilgili ayetlere de tabiatıyla yorum getirmiştir. Her ne kadar bu dönem içerisinde mezhepler teşekkül etmemiş, ekoller oluşmamış ise, sonraki oluşumların meydana gelmesindeki fikri ve ilmi dolgunluğun yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu yüzden de kelam ilminin kapsamına giren ayetlere de Hız. Aişe yorumlar getirmiştir. Bu konudaki yorumlar, çoğunlukla bu bağlamda ortaya atılan fikirlerin 'Kur'an'a arzı' şeklinde gerçekleşmiştir. O dönemdeki tartışmalar ve yorumlar, Hız. Aişe'nin yorumları da dahil, daha sonra "mezhebî/kelami tefsir" ekol düzeyinde akım olarak ortaya çıkan akımlardaki tartışmaların nüvelerini teşkil etmektedir. Şimdi bu bağlamdaki tefsir örneklerine örnekler sunalım.

Örnek 1: İbn Ömer'in "Ailesinin Ağlamasıyla Ölünün Azab Göreceği"

Rivâyetini Kur'an'a Arzı

Hız. Aişe Abdullah b. Ömer'in Resûlullah, "Ölü, ailesinin kendisine ağlaması sebebiyle azap görür".²⁷⁹ rivâyetini İbn Ömer'in bu hadisi iyice alamadığını ve lafzını zaptedemediğini söyleyerek reddetmiştir.²⁸⁰

Bu rivâyetin söylendiği birkaç vaka vardır. Nihâyetinde hangi durumda söylenmiş olursa olsun Resûlullah'ın böyle bir hadisi olduğu kendisine ulaştığında bunu şiddetle reddetmiştir. Çünkü ona göre "Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü yüklenmez." âyeti varken böyle bir şey imkânsızdır. Âyete göre; kimse başkasının günahını yüklenmez. Nitekim İbn Abbas bu rivâyeti Hız. Aişe'ye hatırlattığında o, şöyle demiştir: "Vallahi Resûlullah böyle söylememiştir. Resûlullah (s.a.s.) ancak, Allah, ailesinin ağlaması sebebiyle kâfirin azabını arttırır, demiştir. Size Kur'an yeterlidir." dedikten sonra şu âyeti okumuştur²⁸¹ : وَلَمَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ :²⁸² "Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü yüklenmez." ²⁸²

²⁷⁹ Rif'at Fevzî, *a.g.e.*, 130.

²⁸⁰ Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, (Terc: Yaşar Kandemir), D.İ.A. Yay., Ankara, bty., 264.

²⁸¹ Rif'at Fevzî, *a.g.e.*, 131.

²⁸² Fatır, 35/18. Benzer diğer bazı âyetler için bkz.: Necm, 53/38, En'am, 6/164; İsra, 17/15; Zümer, 39/7.

Örnek 2: “Resûlullah’ın Rabbini Gördüğü” Rivâyetini Kur’ân’a Arzı

Allah’ın görülüp görülemeyeceği (rû’yetullah) ve Resûlullah’ın Allah’ı görüp görmediği konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bu konu sahabiler arasında da tartışma konusu olmuştur. Fakat Hz. Aişe kesinlikle, O’nun görülebildiği iddiasını reddetmiştir.²⁸³

İbn Cüreyc’in Atâ’dan rivâyet ettiği İbn Abbas’ın “Muhammed Rabb’ini kesinlikle görmüştür.”, “Muhammed Rabbini iki kere görmüştür.”²⁸⁴ ifadelerine Hz. Aişe itiraz etmiş ve bunu Kur’ân-ı Kerim’e arz etmiştir.

Bir rivâyette Mesruk Hz. Aişe’ye gidip Peygamberimizin Rabbini görüp görmediğini sormuştu. Mesruk’un bu sorusu üzerine Hz. Aişe ona: “Öyle bir söz söyledin ki tüylerim diken diken oldu.” Mesruk söylediğini desteklemek için *“Andolsun ki Rabbinin âyetlerinden en büyüklerini gördü”*²⁸⁵ âyetini okuyunca Hz. Aişe: “Bu anlamı da nereden çıkardın. Bunu sana kim söyledi? Bu Cibril’dir. Muhammed Cibril’i kendi (gerçek) suretinde iki kere görmüştür.” demiş ve sen: *“Gözler O’nu görmez. Hâlbuki O gözleri görür.”*²⁸⁶, *“Allah bir insanla konuşmaz. Ancak vahiyle yahut perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder. O, yücedir, hâkimdir.”*²⁸⁷ âyetlerini duymadın mı?²⁸⁸ demiştir.

Örnek 3: İbn Ömer’in “Ölülerin İşiteceğine” Dair Rivâyetini Kur’ân’a Arzı

İbn Ömer’den nakledilen bir rivâyette şöyle denmektedir: Peygamber (a.s.)’ın Bedir meydanında ölen müşriklere seslenerek; “Nasıl, Rabbinizin vaat ettiği azab ve cezayı hak buldunuz mu?” buyurmasına şaşırان Ömer (r.a.)’nın; “Ya Resûlullah, bu duyusuz, ölmüş insanlara mı hitap ediyorsunuz” demesi üzerine Resulullah: “Siz bunlardan fazla işitici değilsiniz. Fakat bunlar cevap veremezler.” buyurdu. Bu durumu sonradan kendisine aktaran şahsa Hz. Aişe: “Resûlullah (s.a.s.) Bedir maktûlleri işitir dememiştir. Dese dese, bu ölüler kendilerine söylemekte bulunduğum sözümün hak ve doğru olduğunu şimdi bilirler, demiştir. Çünkü Allah

²⁸³ Erul, Hz. Aişe’nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler, 67.

²⁸⁴ Muhammed b. Ahmed eş-Şirbînî, *Tefsirü Sirâci’l-Münîr*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, b.t.y IV, 82.

²⁸⁵ Necm, 53/18.

²⁸⁶ En’am, 6/103.

²⁸⁷ Şura, 42/51.

²⁸⁸ Taberi, a.g.e., XII, 17; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, Necm 53/5. âyetinin tefsiri.

Teâlâ “Şüphesiz sen ölülere duyuramazsın.”²⁸⁹ buyurmuştur.²⁹⁰ Böylelikle Hz. Aîşe ibn Ömer’in rivâyetini Kur’ân’a muhalif olması sebebiyle kabul etmemiştir.

3.4.2.3. Nüzulüne Sebep Olduğu Âyetler

Bilindiği üzere, sebab-i nüzul, ayetin inmesine sebep olan soru veya bir olay anlamına gelmektedir. Soruya veya vakiya binaen inen ayetlerin anlaşılmasında belli düzeylerde fonksiyonu olduğu için sebab-i nüzul ayetlerin tefsirinde son derece önemlidir. Bu bağlamda sebab-i nüzulün muhatabı ve yaşayanları olarak genel anlamda sahabe, özelde ise Hz. Aîşe; bunların ayetlerin sebebi ile ilgili naklettikleri rivayetler önem arz etmektedir. Hz. Aîşe, bu anlamda sebab-i nüzul konusunda iki yönlü bir fonksiyona sahiptir. Birincisi, ayetlerin bizzat inmesine sebep olmuştur; ikincisi ise ayetlerin sebeplerini müşahade etmiştir.

Tefsir rivayetlerinin belli bir kısmı Hz. Aîşe’nin bizzat inmesine sebep olduğu ayetlerle ilintilidir ki, bu ayetler, Hz. Aîşenin başından geçen bir olay ya da içinde bulunduğu bir olay sebebiyle inmiştir. Şimdi bunlara örnek verelim.

Örnek 1: Maide 5/6. Âyetinin Nüzûlüne Sebep Olduğu Rivayeti

Hz. Aîşe’nin de katılmış olduğu Beni Mustalik gazvesinden dönerken ordu Zatü’l-Ceyş denilen yerde mola vermişti. Bu sırada Hz. Aîşe ablası Esmâ’dan emanet olarak aldığı kolyenin kaybolmuş olduğunu fark etti. Bunun üzerine onu aramaya başladı fakat gece karanlığında onu bulamadı. Konuyu Resûlullah’a anlatınca, Resûlullah onunla birlikte aramaya başladı ve bunu gören herkes aramaya koyuldu. Bütün aramalara rağmen kolye bulunamayınca istirahataya çekildiler.

Vakit ilerlemiş ve sabah namazının vakti gelmişti. Fakat bulundukları yerde su yoktu. Bu yüzden namazlarını nasıl kılacaklarını düşünüyor fakat bir çözüm bulamıyorlardı. Sahâbe namazlarının gececeği endişesine kapılmış ve buna sebep olduğu için de Hz. Aîşe’ye kızmışlar onu, babası Ebubekir’e şikâyet etmişlerdi. Hz. Ebubekir Aîşe’ye gidip insanları böyle alıkoyduğu için öfke dolu sözler söyledi. Derken Allah (c.c.) Resûlullah’a (s.a.s.)²⁹¹ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا

²⁸⁹ Neml, 27/80.

²⁹⁰ Buhari, “Cenaze Bahsi”, 674; Erul, *Hz. Aîşe’nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*, 81.

²⁹¹ Müslim, “Gusûl”, 165; Nedvi, *Hz. Aîşe*, 108; Haylamaz, *a.g.e.*, 173-174.

فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِّنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ “Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın. Hasta, yahut yolculuk halinde bulunursanız, yahut biriniz tuvaletten gelirse, yahut da kadınlara dokunmuşsanız (cinsî birleşme yapmışsanız) ve bu hallerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla meshedin...”²⁹² âyetini indirerek teyemmümün hükümlerini bildirdi. Teyemmüm âyetini duyan Sahâbe çok sevindi ve böyle bir kolaylığın inmesine vesile olduğu için Hz. Aişe’ye teşekkür etti.

Hz. Aişe olayı şöyle özetliyor: “Benim kolyem çölde kaybolmuştu. Resûlullah devesini çöktürdü, kafasını dizlerimin üstüne koydu. Ebu Bekir de gelerek beni sert bir şekilde dürttü ve insanları bir kolye için alıkoyduğumu söyledi. Bu sırada Resûlullah (s.a.s.) uyuyordu. Ben buna çok üzüldüm. Sonra Resûlullah sabahleyin uyandığında namaz için abdest almak istedi, fakat su bulamadı. Bunun üzerinde de bu âyet “Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi yıkayınız”²⁹³ indi.” Hz. Aişe kolyeyi de deveyi kaldırdıklarında onun altında bulunduğunu eklemiştir. Üseyd b. Hudayr ise Ebubekir’e giderek şöyle demiştir: “Ey Ebu Bekir ailesi! Allah sizi mübarek kıldı. Bu sizin ilk bereketiniz değildir.”²⁹⁴

Örnek 2: Tahrim 66/1-4. Âyetlerinin Nüzûlüne Sebep Olduğu Rivayeti

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ {1} قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ {2} وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضُهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَاكَ هَذَا قَالَ نَبَّأَنِي الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ {3} إِنْ تُثُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَعَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ {4}

“Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah’ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasaklıyorsun? Allah bağışlayandır, merhamet edendir. Şüphesiz Allah size, yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır. Sizin yardımcınız Allah’tır. O, bilendir, hikmet sahibidir. Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber’e açıklayınca, Peygamber

²⁹² Maide, 5/6.

²⁹³ Maide, 5/6.

²⁹⁴ Müslim, “Gusûl”.

bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi: bunu sana kim bildirdi? dedi. Peygamber: bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi, dedi. Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz, (yerinde olur). Çünkü kalpleriniz sapmıştı. Ve eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarsanız bilesiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cebrail ve müminlerin iyileridir. Bunların ardından melekler de ona yardımcıdır."²⁹⁵

Tahrim suresinin 1. ve 2. âyetleri Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendine helal olan bir şeyi haram kılması nedeniyle inmiştir. Hicretin dokuzuncu yılında meydana gelen bu olay "Tahrim hâdisesi" olarak bilinir. Âyette zikredilen Resûlullah'ın(s.a.s.) kendine haram kıldığı şey hususunda ihtilâf olmakla beraber bunun bal şerbeti olduğu yaygınlık kazanmıştır. Bunun Resûlullah'ın, cariyesi Mariyetü'l-Kıbtiyye'yi kendisine haram kılması üzerine nazil olduğunu söyleyenler de vardır.²⁹⁶

Hz. Peygamber (s.a.s.), hanımları arasında adaleti en güzel şekilde uygulayan kişidir. Bunun en güzel örneklerinden biri de O'nun ikindi namazını kıldıktan sonra bütün hanımlarını ziyaret edip, onlarla bir müddet oturup sohbet etmesidir. Ancak bir defasında Hz. Zeynep bint Cahş'ın yanında biraz fazla kalmıştı. Bunu kıskanan Hz. Aişe validemiz, bu fazla kalışın nedenini araştırdı. Neticede Hz. Zeyneb'in akrabalarından birinin bir miktar bal gönderdiğini, balı ve tatlıyı seven Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bunu yemek için Hz. Zeynep'in yanında fazla kaldığını öğrendi. Bu durumdan hoşnut olmayan Aişe validemiz, Hz. Safiyye ve Hz. Sevede'ye Peygamber (s.a.s.) yanlarına gelince sanki onun ağzından kötü bir koku hissetmiş gibi yapmalarını ve ona "Ya Resûlullah! Meğafir mi yedin?" diye sormalarını tembihledi. Ondan Zeynep'in kendisine bal şerbeti içirdiği cevabını alınca da "Arılar onun balını urfut ağacından almışlar" diye karşılık vermelerini istedi. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ağız kokusu hususundaki hassasiyetini çok iyi bilen Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in diğer hanımlarıyla bu küçük planı uyguladı. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.s.) bir daha bal yememeye yemin etmin ve kendine haram kılmıştı. Bu yüzden Tahrim suresi 1. ve 2. Âyetleri *"Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasaklıyorsun? Allah bağışlayandır, merhamet*

²⁹⁵ Tahrim, 66/1-4.

²⁹⁶ Buhari, "Kur'ân-ı Kerim'in Tefsiri", 1751.

*edendir. Şüphesiz Allah size, yeminlerinizi kefaretle geri almanızı meşru kılmıştır. Allah sizin dostunuzdur. O, bilendir, Hakimdir.” nazil oldu.*²⁹⁷

Bu sıralarda Hz. Peygamber Hz. Hafsa’ya bir söz söylemiş, o da bu sözü Hz. Aişe’ye taşımıştı. “*Peygamber eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti...*” diye başlayan Tahrim suresi 3. ve 4. âyetleri de bundan bahseder:²⁹⁸

3.4.2.4. Nüzulüne Şahid Olduğu Âyetler

Diğer bir kategori ise bizzat kendisi sebep olduğu için değil de, başkalarının sebep olmasıyla indiği; Hz. Aişe’nin de buna vakıf olduğu, müşahade ettiği âyetlerdir. Bunlarla ilgili olarak Hz. Aişe’den bir çok rivayet gelmiştir. Birkaç örnek verelim.

Örnek 1: Eşi Hakkındaki Probleme Çözüm Arayan Kadın Hakkında İnen Âyet

Havle adında bir hanım kocasıyla ilgili bir problemini Hz. Peygamber’e iletip ısrarla çözüm ve hak arayışına girmiş, Peygamber’den cevap alamayınca halini Allah’a arz etmişti. Bunun üzerinden çok geçmeden, hemen Allah *قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ* “*Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir...*”²⁹⁹ âyetini indirmiştir. Bu olay ve âyetinin nüzulünün Hz. Aişe’nin gözleri önünde cereyan ettiği, ondan gelen rivâyetten ve Resûlullah’ın o andaki halini tasvir etmesinden anlaşılmaktadır: “Kadının söyledikleri ne çabuk duyuldu da hemen ‘*kocası hakkında seninle...*’ meâlindeki âyet nazil oldu.”³⁰⁰

Örnek 2: İnfâk Etmenin Sınırı Hakkında İnen Âyet

Hz. Aişe’den nakledilen habere göre; “Hz. Peygamber Hz. Aişe ile otururlarken Nebi (s.a.s) Aişe’nin eline vurarak şöyle buyurdu: Elinde avucunda bir şey kalmayınca kadar infakta bulun. Bir şey kalmayınca ne yapayım dedim.

²⁹⁷ Taberi, *Camiü'l-Beyân*, XXIII, 83-84; Buhari, “*Kur’ân-ı Kerim’in Tefsiri*”, 1751. (Resûlullah’ın bal şerbetini kimde içtiği konusunda ihtilaf vardır. Bazıları bu şahsın Hz. Hafsa olduğunu söylüyor. Fakat Buhari’de bu kişi Zeynep bint Cahş olarak geçmektedir.)

²⁹⁸ Taberi, *Camiü'l-Beyân*, XXIII, 83-84.

²⁹⁹ Mücadele, 58/1.

³⁰⁰ Taberi, *a.g.e.*, XXIII, 226.

Resûlullah (s.a.s) ise bunu üç kez tekrarladı. Bunu üzerine çok geçmeden **وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا** “Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma...”³⁰¹ âyeti nazil oldu.³⁰²

Örnek 3: Maide 5/67. Âyetin Nüzülü

Hiz. Aişe'den rivâyete göre şöyle demiştir: “Peygamber (s.a.s), ilk zamanlarda muhafızlar tarafından korunurdu. Fakat **يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رَسُولَاتِي وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ** “...Allah seni inanmayanların şerrinden koruyacaktır...”³⁰³ âyeti inince, bulunduğu yerden başını çıkararak: Ey insanlar dağılın Allah beni koruma altına almıştır, buyurdu.³⁰⁴

Örnek 4: Nisa 4/69. Âyetinin Nüzülü

Hiz. Aişe dedi ki: “Bir adam Nebi (s.a.s)’e geldi ve şöyle dedi: ‘Ey Allah’ın Rasulü ben seni kendi nefsimden, çocuğumdan daha çok seviyorum. Evde sürekli seni anıyorum, anlatıyorum, sabredemeyip hemen geliyorum ve sana bakıyorum. Ama kendi ölümümle senin ölümünü düşündüğüm zaman anlıyorum ki sen cennete girdiğinde Peygamberlerin olduğu katta yükseleceksin, ben cennete girdiğimde seni görmemekten korkuyorum.’ Hiz. Peygamber ona hiçbir cevap vermedi. Çok geçmeden Cibrail (a.s.) şu âyeti getirdi:³⁰⁵

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا

“Kim Allah’a ve Rasule itaat ederse işte onlar Allah’ın kendilerine lütufta bulunduğu Peygamberler, sıddıklar, şehitler ve Salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaşlardır.”³⁰⁶

Sahâbenin imanını, itaatini, ahiret inancını ve sevgisinin boyutlarını gösterme açısından bu rivâyet oldukça önemlidir.

³⁰¹ İsra, 17/29.

³⁰² Fenîsân, a.g.e., 236.

³⁰³ Maide, 5/67.

³⁰⁴ Tirmizi, “Kur’ân’ın Tefsiri”, 3046. Daha fazla bilgi için bkz.: Rûdânî, a.g.e., IV, 54: Fenîsan, a.g.e., 183.

³⁰⁵ Rûdânî, a.g.e., IV, 46.

³⁰⁶ Nisa, 4/69.

3.4.2.5. Kendisine Nispet Edilen Uydurma Rivâyetler

Hız. Aişe'nin yukarıda dört kategori olarak sunduğumuz sahih tefsir rivayetleri yanında Hız. Aişe'nin söylemediği halde ona nispet edilerek gelen tefsir rivayetleri de söz konusudur. Bunlara Uydurma tefsir rivayetleri diyebiliriz. Bu tür rivayetler, Hız. Aişe'ye ait olmaması hasebiyle tefsir ilmi açısından bağlayıcı tarafı yoktur. Bu rivayetlerden bazılarını örnek verelim.

Örnek 1: Erkeklerin Kadınlar Üzerinde Hâkim Olduğu

الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ *“Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler (veya koruyucudurlar).”*³⁰⁷ âyetinin tefsirinde Hız. Aişe'den rivâyet edilen şu haberlere yer verilmiştir:

Hız. Aişe Allah Rasulünden şöyle nakleder: “Eğer bir kimsenin başka bir kimseye secde etmesini emretseydim kadının erkeğine (eşine) secde etmesini emrederdim.”³⁰⁸ Bazı kaynaklarda aynı rivâyetin devamında ise; “Eğer bir erkek hanımına kırmızı dağın siyah dağa ya da siyah dağın kırmızı dağa intikalini emretse bu, hanımın yapması gereken bir vecibedir”³⁰⁹ denilmektedir.

Aynı âyetin tefsirinde geçen başka bir rivâyette de Hız. Aişe'nin Hız. Peygamber'den şöyle naklettiği iddia edilir: “Hamam için hicab örtücü değil, su da temizleyici değildir. Hamama erkeklerin peştemalsiz girmeleri helal değildir. Müslümanlara kadınların erkekleri fitneye düşürmemelerini emret, (çünkü) erkekler kadınlar üzerinde hâkimdirler. Onlara ilim öğretin ve tesbih çekmelerini emredin...”³¹⁰

Örnek 2: Evcil Hayvanın Sahifelerini Yırttığı Rivâyeti

Hız. Aişe'nin şöyle dediği nakledilir. “Recm âyeti ve yaşça büyüklerinin on defa emzirilmelerini öngören âyetler benim yatağımın altında bulunan sahifelerdeydi. Allah Rasulü vefat ettiği zaman biz onun vefatı ile meşgulken bir evcil hayvan (erkek deve) (odaya) girip bu sahifeleri yemiş.”³¹¹

³⁰⁷ Nisâ, 4/34.

³⁰⁸ Suyûtî, *a.g.e.*, Nisa 4/34. âyetinin tefsiri; İbn Mâce Ebu Abdullah b. Yezid Kazvini, *Sünen-i İbn Mâce*, “*Nikâh*”, 1842, Mektebetü’ş-Şamile, <http://www.Shamela.ws> 3.21.0.0.

³⁰⁹ İbn Mâce, “*Nikâh*”, 1842; Suyûtî, *a.g.e.*, Nisa 4/34. âyetinin tefsiri.

³¹⁰ Suyûtî, *a.g.e.*, Nisa 4/34. âyetinin tefsiri.

³¹¹ Suyûtî, *a.g.e.*, Nisa 4/23. âyetinin tefsiri; İbn Mâce, *a.g.e.*, “*Nikah*”, 1934; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLIII, 342.

Örnek 3: Çalgı Aletlerinin Haram Oluşu Hakkındaki Rivâyet

Kur’ân-ı Kerim’de geçen: “*İnsanların öylesi var ki her hangi bir ilmî delile dayanmadan, Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lafı satın alır...*”³¹² Hz. Aişe Hz. Peygamberden şöyle nakleder: “Allah çalgı aletini, onu satmayı, onun parasını, onu öğrenmeyi ve onu dinlemeyi haram kılmıştır. (Hz. Peygamber) daha sonra ‘*insanlardan kim boş lafı satın alırsa...*’ âyetini okur.”³¹³ İsnad bakımından âlimler tarafından sahih olmadığına hükmedilen bu haber, Hz. Peygamber’in bizzat Hz. Aişe’ye Habeşlilerin oyun ve çalgılarını seyrettirmesi ve câriyelerin şarkı söylemesine izin vermesi hususunda varid olan sahih haberlerle de metin yönünden çelişki arz etmektedir.

3.4.3. İçerik ve Konu Açısından Analizi

Hz. Aişe’nin tefsir rivayetleri, tefsir ilmi açısından konu düzeyinde çeşitli kategorilere ayrılabilir. Çok kaba şekliyle bu rivayetleri, pratik tefsir rivayetleri, ulumu’l-Kur’an içerikli rivayetler ve Fezail ile ilgili rivayetler olarak tasnif etmek mümkündür. Birinci kısımda yer alan kısım, dönemi itibariyle luğavi tefsir ile özdeşleştirilebilir. Bunlarla ilgili örnekler geçtiği ve sonraki pratik bölümde inceleneceği için bunları bu kısımda ele almayacağız. Sadece son iki kategorideki örnekleri anahatlarıyla örneklendirmeye çalışacağız.

3.4.3.1. Ulûmu’l-Kur’ânla İlgili Rivâyetleri

Sahabe dönemi tefsir faaliyeti göz önüne alındığında, ulumu’l-kur’an altında yer alan ilimler süreç içerisinde isim ve içerik itibariyle gelişme gösterdiğinden, Hz. Aişe’nin tefsir rivayetleri kendi döneminde mevcut olan çeşitlerle sınırlı olacağı hemen anlaşılacaktır. Hal böyle olunca, ilgili rivayetlerin konuları, çoğunlukla vahiy olgusu, sebab-i nüzul, nasih-mensuh, mutlak-mukayyed, mücmel-mübeyyen ve fezail başlıklarıyla ilgili olacaktır. Vahiy konusu doğrudan ulumu’l-kuran’a hasredilmeyeceği için öteki başlıklarla ilgili örneklerle yetinelim.

³¹² Lokman, 31/6.

³¹³ Suyûtî, a.g.e., Lokman 31/6. âyetinin tefsiri; Şevkânî, *Fethu’l-Kadir*, Lokman 31/6. âyetinin tefsiri.

3.4.3.1.1. Sebeb-i Nüzul Rivayetleri

Örnek 1: Bakara 2/199. Âyetinin Sebeb-i Nüzulü

Aişe'den şöyle rivâyet edilmektedir: Kureyş ve içindeki dini bilginleri Müzdelife'de dururlardı. Onlara Hıms denilirdi. Diğer Araplar ise Arafat'ta dururlardı. İslâm geldiğinde Peygamber Arafat'a gelmeyi orada durmayı, sonra oradan dağılmayı emretti. Çünkü âyeti kerime “*Sonra insanların aktığı yerden siz de akın*”³¹⁴ diye emretmektedir.³¹⁵

Örnek 2: Enfal 8/1. Âyetinin Sebeb-i Nüzulü

Aişe'den şöyle rivâyet edilmektedir: “Hz. Peygamber Bedir'den döndüğünde Allah O'na Enfal suresini indirdi ve O'nun Bedir ganimetlerinin ihlali konusunda muatebe (azarladı) etti. Bu ondan dolayıydı ki, Resûlullah bu ganimetleri ashâbı arasında ihtiyaçlarına ve kendi içlerinde yaptıkları ihtilâflara göre dağıtmıştı. Bunun üzerine Allah (c.c.) *يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا دَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا* (c.c.) *يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا دَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا*”*Sana savaş ganimetlerini soruyorlar. De ki; Ganimetler Allah ve Peygamberine aittir. O halde siz (gerçek) mümin iseniz Allah'tan korkun, aranızı düzeltin, Allah ve Resulüne itaat edin*”³¹⁶ buyurarak ganimetleri Resûlullah'a geri vermiş ve Resululla da takva, Allah'a ve Resulüne itaat ve iki tarafın arasını düzeltmek gibi özelliklere göre dağıtmıştır.³¹⁷

Örnek 3: İsra 17/110. Âyetinin Sebeb-i Nüzulü

قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا

“*De ki (Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihâyet en güzel isimler O'nundur. Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisnin ortası bir yol tut.*”³¹⁸

Hz. Aişe bu âyetin teşehhüd hakkında indiğini söylemiştir.³¹⁹

³¹⁴ Bakara, 2/199.

³¹⁵ Taberi, a.g.e., IV, 189; İbn Kesir, a.g.e., I, 354.

³¹⁶ Enfal, 8/1.

³¹⁷ Fenîsân, a.g.e., 201.

³¹⁸ İsra, 17/110.

³¹⁹ Müslim, “Tefsir”, 2147; Taberi, Camiü'l-Beyân, XVII, 587.

Örnek 4: Fetih, 48/29. Âyetinin Sebeb-i Nüzulü

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيُغَيِّظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

*“Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncildeki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendirir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vâdetmiştir.”*³²⁰

Hiz. Aişe “Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendirir.” ifadesi için: “Bunlar Resûlullah'ın ashabıdır. Onlar kâfirlerin bağışlanması için çalıştılsa da kâfirler dinlemediler.”³²¹ demiştir.

Hiz. Aişe'nin “bunlar Resûlullah'ın ashabıdır” dediği ve âyet-i kerimede ayrıntılı bir biçimde özellikleri anlatılan bu müminler için tefsir kitapları da “Sahâbedir”³²² demişlerdir. Âyet-i kerimede “Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir.” ifadesi için genel olarak müfessirle namaz kılanların alınlarındaki secde izi demişlerdir. Fakat bir yoruma göre de bu, namaz kılanların alınlarındaki secde izi değil, Allah'a baş eğme sonucu insanda fitri olarak meydana gelen ruh yüceliği, ahlak güzelliği, vakar ve takva gibi insan çehresinde kendisini gösteren hasletlerdir. İnsanın çehresinden onun ruh dünyası ve nefis âlemi rahatlıkla anlaşılabilir. İşte Hiz. Muhammed'in Sahâbileri ve beraberindekiler öyle kimselerdi ki, çehrelerinde takva nurunun parlamasından dolayı görenler onları insanların mahlûkatın en hayırlıları ve en iyileri olduklarını derhal sezer ve kabul eder.³²³ İşte Hiz. Aişe'nin sözünden

³²⁰ Fetih, 48/29.

³²¹ Hâkim en-Neysâbüri, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, (Thk.: Mustafa Abdulkadir Atâ), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, Fetih 48/29. âyetinin tefsiri Mektebetü's-Şamile, <http://www.Shamela.ws> 3.21.0.0; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, Fetih 48/27. âyetinin tefsiri; Alûsî, *a.g.e.*, XIX, 241.

³²² Taberi, *a.g.e.*, XXII, 261; İbn Kesir *a.g.e.*, VII, 342; Elmalılı *a.g.e.*, VII, 182; Mevdûdî, *a.g.e.*, V, 397; Mâverîdî, *a.g.e.*, V, 323.

³²³ Mevdûdî, *a.g.e.*, V, 397.

anlaşılan bu özellikteki Sahâbe ile ve ayrıca Allah'ın onları ekine benzeterek onları yetiştirip büyütmesi ve de sağlam bir hale getirmesi ile Allah (c.c.) kâfirleri öfkeliendirmek, kıskandırmak ve çatlatmak ister. Veya kâfirler öfkeliendiği için, Allah (c.c.) onları bu şekilde yetiştirmiştir.³²⁴

Örnek 5: Abese Suresinin Sebeb-i Nüzulü

عَبَسَ وَتَوَلَّى أَن جَاءَهُ الْأَعْمَى “Âmânın kendisine gelmesinden ötürü (Peygamber), yüzünü ekşitti ve geri döndü...”³²⁵

Hız. Aîşe, Abese suresinin a'ma olan İbn Ümmü Mektum hakkında indiğini söylemiştir. Ümmü Mektum Resûlullah'a gelmiş ve “Ey Allah'ın Resulü! Beni irşad et” demeye başlamıştır. Resûlullah (s.a.s.)'in yanında ise müşriklerin önemli adamlarından biri vardı. Resûlullah, a'madan yüz çeviriyor ve müşriğe yönelerek şöyle diyordu: “Söylediklerimde her hangi bir sakınca görüyor musun?” O da: “Hayır” diyordu. İşte bu sure Resûlullah'ın a'madan yüz çevirip müşrik olana İslâm'ı anlatması üzerine inmiştir.³²⁶ Çünkü İslâm'a göre insanlar arasında makam, şan şöhret vs. bakımından fark yoktur. Fark sadece takvadadır. A'ma'nın o müşrikten daha takva sahibi olmayacağını kimse bilemez. Bu yüzden Resûlullah'ın (s.a.s.) bu davranışını Allah (c.c.) hoş karşılamamıştır.

3.4.3.1.2. Nasih-Mensuh Rivayetleri

Bir nassın hükmünü daha sonra gelen bir nass ile kaldırmaya nesh denir. Nasih mensuh denince Kur'ân ve sünnetteki hükümlerin birbirini neshi anlaşılmalıdır.³²⁷ Nitekim “Biz bir âyeti neshedersek veya unutturursak ondan daha hayırlısını yahut benzerini getiririz.”³²⁸ buyrulmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de neshin var olup olmaması hususunda iki görüş vardır. İslâm âlimlerinin ekserisi neshin Kur'ân'da mevcut olduğunu kabul etmişlerdir. Bunlar Kur'ân'ın kendinden evveki kitapları neshine ilaveten, yeni kurulmaya başlayan İslâm nizamının inkişaf ve tekâmülü için nesh keyfiyetini tabii bir şey olarak karşılamışlardır.³²⁹

³²⁴ Râzî, *a.g.e.*, XX, 186.

³²⁵ Abese, 80/1-2.

³²⁶ Tirmizi, “Kur'ân'ın Tefsiri”, 3331.

³²⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 122.

³²⁸ Bakara, 2/106.

³²⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 124.

Sahâbe zamanında da nesh konusunun varlığı tartışılmıştır. Hz. Aîşe'nin rivâyetlerinden de anlaşılacağı gibi o, Kur'ân'da bazı hükümlerin neshedildiğini savunanlardandı. Kur'ân'da neshin olduğunu ve bunun ilk örneklerini Hz. Aîşe'den öğrenmiş olmak onun bu ilimdeki yerini belirleyebilmek açısından çok önemlidir. Onun bütün nesh ile ilgili rivâyetlerini daha sonra açıklayacağız. Burada sadece bir örnek sunacağız:

İslâm'ın doğuşunda ilk başta evlatlık edinme vardı. Fakat Hz. Aîşe'ye göre daha sonra şu âyetle nesholundu³³⁰ “... ve evlatlıklarınızı da öz oğullarınız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza geliveren sözlerden ibarettir. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola o eriştirir. Onları evlat edindiklerinizi babalarına nisbet ederek çağırın. Allah'ın yanında en doğrusu budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları din kardeşleriniz ve görüp gözettiğiniz kimseler olarak kabul edin. Yanılarak yaptıklarınızda size vebal yok; fakat kalplerinizin bile bile yöneldiğinde günah vardır. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”³³¹

3.4.3.1.3. Mutlak-Mukayyedle İlgili Rivayetler

Ulumu'l-Kur'an kaynaklarında Kur'an lafız türlerinden biri olarak incelenen mutlak ve mukayyed tabirleri, bir Kur'an ilmi olarak telakki edilir. Mutlak, Kur'an'da bir kelimenin mutlak olarak zikredilip herhangi bir sıfat, kayıt ve özellikle kayıtlanmamasını ifade eder. Mukayyed ise, mutlak bir ifadenin Kur'an'daki başka bir ayette ya da hadis gibi kuvvetli bir nassta ilave bir kayıt veya özellikle açıklanmasını ifade etmektedir. Hz. Aîşe'nin tefsir rivayetleri içerisinde mutlakın takyid edildiği tefsir örnekleri de yer almaktadır. Birkaç örnek sunalım.

Örnek 1: Visal Orucu Hakkındaki Görüşü

“Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye kadar yiyin için. Sonra da akşama kadar orucu tamamlayın.”³³² Hz. Aîşe'ye göre bu âyetle visal orucunun yasaklanmasını gerektiren bir işaret vardır. Çünkü gece, orucun sona erdiği vakittir.³³³ Nitekim âyetle gaye ile takyid vardır.

³³⁰ Fâyizu'd-Dahîl, a.g.e., 131.

³³¹ Ahzap, 33/4-5.

³³² Bakara, 2/187.

³³³ Kurtubi, *el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân*, II, 605.

Örnek 2: Miras Dağıtılırken Hazır Bulunan Kişilere de Vermek İle İlgili İzahı

Miras taksimine başlandığı zaman ve mirasta payı olmayan birisi orada bulunursa herhangi bir takdir veya tahdit yapmadan o kişiye de vermek gerekir. İbn Abbas (r.a.), Abdurraman b. Ebubekir (r.a.)’nın mirası hakkında hüküm verdiği zaman, Hz. Aişe, kardeşinin mirası hakkında İbn Abbas’ın söylediklerine ve yaptıklarına herhangi bir itirazda bulunmadı. İbn Hazm “(Mirastan payı olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunursa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.”³³⁴ âyetini tefsir ederken İbn Abbas’ın şu sözünü hatırlatıyor: “Allah Teâlâ, insanlara miraslarını paylaştıkları zaman, akrabalarına, yetimlerine ve fakirlerine ulaştırmayı vasiyet etmelerini emretmiştir.” Tabiki bu, eğer mirasta pay sahibi değillerse böyledir. Abdurrahman’ın mirasında, Hz. Aişe’nin bilgisi dâhilinde bu âyetle hükmedildi ve buna herhangi bir itirazı olmadı.³³⁵

Aynı şekilde Abdullah b. Abdurrahman bin Ebubekir (r.a.) Hz. Aişe hayatta iken babası Abdurrahman’ın mirasını paylaştırdı. Evde kim varsa ona mirastan bir şeyler verdi ve Nisa 4/8. âyeti okudu.³³⁶

Abdullah’ın evdekilerin tümüne mirası paylaşmasına karşı Aişe (r.a.) ona herhangi bir itirazı bize intikal edilmemiştir. Eğer Abdullah’ın yaptıkları şeriata muhalif olsaydı, Hz. Aişe mutlaka ona itiraz edecekti. Çünkü o, şeriata muhalefet eden bir duruma karşı asla susmazdı.

Örnek 3: İtikâfın Sahihliği Hakkında

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتَمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ

“Sabahın beyaz ipliği siyah ipliğinden ayırt edilinceye kadar yiyin için, sonra akşama kadar birleşmeyin. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın.”³³⁷

Yukarıdaki âyette itikâf ve oruç birlikte zikredildiği için Hz. Aişe (r.a.) itikâfın sahih olabilmesi için oruç tutmayı şart koşuyor. Hz. Aişe’ye göre itikâfa

³³⁴ Nisa, 4/8.

³³⁵ Fâyizu’d-Dahîl, a.g.e., 133.

³³⁶ Fâyizu’d-Dahîl, a.g.e., 133.

³³⁷ Bakara, 2/187.

giren kişiye oruç tutmak vaciptir. Günün bir kısmında veya yalnız gecede itikâfa girmek de sahih değildir. Çünkü itikâf için şart olan oruç, yalnız gündüz tutabilir ve o da bir günden daha az olamaz.³³⁸ Ayrıca oruçta esas olan akşam onu tamamlamaktır. Böylelikle itikâfın sahih olabilmesi için oruç tutmayı şart koşturma mutlak olan itikâf, oruçla kayıtlıdır.

3.4.3.1.4. Mücmel-Mübeyyen ile İlgili Rivayetler

Yine Kur'an ilimlerinde elfaz bahsiyle ilintili ilimlerden biri de mücmel-mübeyyendir. Mücmel kavramı, sözlükte “ayrıntılı olarak açılmamış söz, anahatlarıyla sunulan söz, muğlak ve kapalı” gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise detaylara girilmeden anahatlarıyla sunulduğu için sözün sahibi tarafından bir açıklama yapılmadıkça kendisinden kastedilen mananın anlaşılmadığı, kapalı kaldığı lafza verilen isimdir. Sözün sahibi tarafından açıklanma yapıldıktan sonra kapalılık giderildiği için mübeyyen ismini alır; açıklanmazsa mücmel olarak kalır. Mücmellik çoğunlukla gayb alemi, metafizik konuları ve Allah'ın zatı ile ilgili konularda gerçekleşir. Mücmel'deki kapalılık, sadece ayet veya Hz. Peygamberin sözleriyle açıklanabilir.

Hiz. Aişe'nin tefsir rivayetlerin bir kısmı da, mücmel lafızların tebyini ile alakalıdır. Hiz. Aişe, Kur'an'daki mücmel bir ibareyi ya Kur'an'la ya da Hiz. Peygamber'in açıklamalarıyla tefsir etmiştir. Şimdi birkaç örnek verelim.

Örnek 1: İçki Âyetini Tefsiri

Hiz. Aişe “*Sana içkiden soruyorlar...*” âyetinin tefsiri mahiyetinde içki içmenin, dolayısıyla sarhoşluk veren her şeyin haram olduğu görüşündedir. İçkinin azı ve çoğu da aynı şekilde haramdır. Bunun az veya çok olması arasında bir fark yoktur.³³⁹

Yine Aişe'ye göre içkinin üzümünden veya başka bir şeyden olması arasında bir fark yoktur. Hepsinin hükmü birdir ve cezası da içkinin cezasıdır. Bu konuda şöyle

³³⁸ Fâyizu'd-Dahîl, *a.g.e.*, 158.

³³⁹ Müslim, “*İçkiler*”, 1265; Ali b. Ömer Ebu Hasan Dârekutnî el-Bağdâdî, *Sünen-ü'd-Dârekutnî*, (Thk.: Abdullah Haşim Yemani), Daru'l-Marife, Beyrut, 1966, IV, 256, Mektebetü's-Şamile, <http://www.shamela.ws> 3.21.0.0.

demiştir: “Ben sarhoş edici hiçbir şeyi helal göremem. Veleve ki bu, ekmek ve su bile olsa.”³⁴⁰ diyerek mücmeli beyân etmiştir.

Örnek 2: Yetim Kızlar Hakkındaki Açıklaması

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِمَّنِّي وَثَلَاثَ رُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُعَدِّلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أُذُنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا

“Eğer kendileriyle evlendiğiniz takdirde yetimlerin haklarına riâyet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helal olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”³⁴¹

Ürve b. Zübeyr Hz. Aişe’den bu âyet hakkında sormuş. Bunun üzerine Hz. Aişe; Ey kız kardeşimin oğlu! Burada kastedilen, velisinin velâyeti altında bir yetim kız bulunur. Velisi onun malından o güzelliğinden hoşlanır evlenmek ister fakat mehir konusunda adaletli davranmaz. İşte bu âyetle onların, adil davranmaları ve onların mehirlerini tam vermeleri hariç, bu kızlarla evlenmeleri yasaklanmıştır.”³⁴² diyerek “yetimlerin haklarına riâyet edememekten korkarsanız...” ifadesini açıklamıştır.

Örnek 3: Fâtır 35/32. Âyetinde Bahsedilen Kişileri Açıklaması

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ “Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed’in ümmetine) miras olarak verdik. Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine Allah’ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır. İşte bu büyük lütuftur.”³⁴³

Hiz. Aişe’ye bu âyetin tefsiri sorulmuş buna cevaben Hiz. Aişe şöyle demiştir: “Ey oğulcuğum! Bunların hepsi de cennetle mükâfatlandırılmışlardır. İyiliklere koşanlar ve diğerlerini bu konuda geride bırakanlar Resûlullah (s.a.s.) devrinde yaşayanlardır. Orta yollu davrananlar, Resûlullah’ın amellerini taklid ederek onların

³⁴⁰ Kurtubi, *el-Cami li Ahkâmi’l-Kur’ân*, (Thk.: Hişam Samiri Buhari), Daru Aleml-i-Kütüb, Riyad, 2003, X, 132; Fâyizu’d-Dahîl, *a.g.e.*, 148.

³⁴¹ Nisa, 4/3.

³⁴² Taberi, *a.g.e.*, VII, 531; Müslim, “*Tefsir*”, 2129.

³⁴³ Fâtır, 35/32.

dostluğunu kazananlardır. Kendine yazık edenler ise, senin benim gibi insanlardır.”³⁴⁴

3.4.3.2. Fezail İle İlgili Rivâyetleri

Kur'an ilimlerinden biri de fezail konusudur. Fezail, kendi içinde çeşitli kategorilere ayrılmaktadır. Kur'an'ın fazileti, ayetlerin fazileti, surelerin fazileti, mübarek gün ve gecelerin fazileti, amellerin fazileti, mekan ve beldelerin fazileti vb. bir çok konuyu içermektedir. Alt tasnife gitmeden kabaca bu konularla ilgili birkaç örnekle yetinelim.

Örnek 1: Kur'ân Okumanın Fazileti İle İlgili Rivayetler

“Allah Rasulü'nün yanında bir adam hayırla anılınca Rasulullah (s.a.s.): ‘Onun Kur'ân öğrendiğini görmüyor musunuz’ buyurdu.”³⁴⁵

Başka bir rivâyette: “Rasulullah (s.a.s.): Kur'ân'a vakıf olan kimse güvenilir ve değerli meleklerle beraber olacaktır. Kendisine zor geldiği halde, dili sürçerek Kur'ân okumaya devam eden kimseye ise iki kat ecir vardır.”³⁴⁶

Örnek 2: Yasin Suresinin Fazileti

Hiz. Aişe'nin rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: “Kur'ân'da Allah katında “azîme” diye isimlendirilen bir sûre vardır ki onun sahibi (onu okuyan) de Allah katında “şerefli” diye çağrılır. Kıyamet günü arkadaşlarından Rebia ve Mudar kabilelerinden daha fazlasına şefaet eder, o Yâsîn sûresidir.”³⁴⁷

Örnek 3: Cuma Günleri Okunacak Sureler

Hiz. Aişe Hiz. Peygamber'den şöyle rivâyet eder: “Kim Cuma namazından sonra ihlâs, felâk ve nâs sûrelerini yedi defa okursa Allah o kimseyi gelecek Cuma'ya kadar, okudukları sebebiyle kötülüklerden korur.”³⁴⁸

³⁴⁴ İbn Kesir, *a.g.e.*, VI, 535.

³⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XL, 436.

³⁴⁶ Tirmizî, “*Kur'ân'ın Fazileti*”, 2904; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XLII, 379.

³⁴⁷ Suyûtî, *a.g.e.*, Yasin 36/1. âyetinin tefsiri; Alûsî, *Ruhu'l-Meânî*, , 209.

³⁴⁸ Suyûtî, *a.g.e.*, İhlas 112/1. âyetinin tefsiri.

Örnek 4: Hz. Peygamber'in Uyurken Okuduğu Sureler

“Resûlullah (s.a.s.) yatağına yattığı zaman her gece iki avucunu birleştirip, üfler, sonra İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerini okur, sonra vücudunun ulaşabildiği kısmına başından ve yüzünden başlayarak mesheder ve bunu da üç kez tekrarlardı.”³⁴⁹

Örnek 5: Hz. Peygamber'in Gece Namazlarında Okuduğu Sureler

Hız. Aîşe Resûlullah'ın gece namazlarında ne okuduğına dair rivâyetlerinden biri şöyledir: “Rasulullah ile beraber gece namaza kalkıyordum. (O) Bakara, Âl-i İmrân ve Nisâ sûrelerini okuyor, müjde âyetlerine gelince dua ediyor ve (o müjdeyi) istiyor, korkutan âyetlere geldiğinde dua ediyor ve Allah'a sığınuyordu.”³⁵⁰

Örnek 6: Resûlullah'ın Vitir Namazında Okuduğu Sureler

Hız. Aîşe Hz. Peygamber'in vitir namazında A'lâ, Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okuduğunu haber vermektedir.³⁵¹

3.5. Hız. Aîşenin Tefsir Açısından Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler

Hız. Aîşe, sadece nakilci ve rivayetçi mantığıyla hareket eden, duyduklarını ve bildiklerini aktaran rivayetçi bir alim tiplmesi çizmek yerine genelde tüm İslami konularda özelde tefsir konusunda yanlış ve eksik gördüğü; Kur'an'a ve Resulullah'ın hadislerine aykırı düşen şeyleri cesaretle eleştiren; doğrusunu göstermeye çalışan dirayetli bir alim portresi çizmiştir. Hatta selef içerisinde rivayet mantığının ağır basması; fikir yürütmenin hoş karşılanmamasının aksine eleştiri geleneğinin oluşmasında katkısı olan önemli şahsiyetlerden biri olmuştur. Hız. Aîşe'nin özellikle tenkite yönelik açıklamaları “istidrak” kavramıyla sonraki ulema

³⁴⁹ Suyûtî, *a.g.e.*, İhlâs 112/1. âyetinin tefsiri; Alûsî, *Ruhu'l-Meânî*, XXX, 279; Ebu Muhammed Hüseyinb. Mes'ud b. Muhammed b. Ferai el-Begâvî, *Mealimu't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur'ân*, (Thk.; Abdurrezzak Mehdi), Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1999, V, 338; Hikmet b. Beşir b. Yasin, *Mevsuatu Sahihî'l-Mesburi min Tefsir bi'l-Me'sûr*, Daru'l-Masîr, Medine, 1999, IV, 680.

³⁵⁰ Suyûtî, *a.g.e.*, Fatiha 1/7. âyetinin tefsiri.

³⁵¹ Begâvî, *a.g.e.*, V, 244; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübra*, III, 37; İsmail Hakki el-Bursavî, *Tefsiru Ruhi'l-Beyân*, Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî, X., 319; Şirbînî, *Tefsirü Siraci'l-Münir*, IV, 383

tarafından bir araya getirilmiştir. Ebu Mansur el-Bağdadi'nin Reddü'l-Ukuli't-Taişe bi Zikri Me'stedrekethu Aişe, Zerkeşi'nin el-İcabe li İradi Mestedrekethu Aişe ale's-sahabe ve Suyuti'nin Aynu'l-İsabe fi istidraki Aişe ale's-sahabe adlı eserleri örnek verilebilir.³⁵² Şimdi Hz. Aişe'nin sahabeyi tefsir alanında eleştirisini örneklemeye çalışalım.

Örnek 1: Ölünün Arkasından Ağlamak Hakkındaki Eleştirisi

İbn Ebi Müleyke'den şöyle rivâyet edilmiştir: Osman (r.a.)'nın kızı vefat etmiş, biz de cenazesine katılmak için gelmiştik. Cenazede ibn Ömer ve ibn Abbas da katılmışlardı. Ben o ikisinin arasına oturdum. Abdullah b. Ömer, Amr b. Osman'a şöyle dedi: Ağlamaktan nehy etmeyecek misin? Çünkü Resûlullah, “ölü, ailesinin kendisine ağlaması sebebiyle azap görür” buyurmuştur.³⁵³ Hz. Aişe ibn Ömer'in bu hadisi iyice alamadığını ve lafzını zaptedemediğini söyleyerek reddetmiştir.³⁵⁴

Bununla ilgili başka bir rivâyet de şöyledir: Hz. Ömer (suikasta uğrayıp) yaralanınca, Suheyb, “vah kardeşim, vah dostum” diye ağlamaya başlamış. Bunun üzerine Hz. Ömer “Ey Suheyb! Resûlullah (s.a.s.), ölü kimse ailesinin kendisine ağlaması sebebiyle azap çeker, buyurduğu halde sen bana ağlıyor musun?” demişti. İbn Abbas, Hz. Ömer vefat ettiğinde bunu Hz. Aişe'ye hatırlattığında Hz. Ömer'e rahmet diledikten sonra şöyle demiştir: “Vallahi Resûlullah böyle söylememiştir. Resûlullah (s.a.s.) ancak, Allah, ailesinin ağlaması sebebiyle kâfirin azabını arttırır, demiştir. Size Kur'ân yeterlidir.” dedikten sonra şu âyeti okumuştur: وَلَمَّا تَرَأَوْا زُرَّةً وَزُرَّةً وَزُرَّةً “Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü yüklenmez.”³⁵⁵ Bunun yanı sıra “Vallahi siz bu hadisi bana yalancılardan ve yalanlananlardan rivâyet etmiyorsunuz, fakat kulak hata eder.” diyerek rivâyet edenleri tekzipten kaçınmıştır.³⁵⁶ Çünkü bir ölü ancak kendi yaptıklarının cezasını çeker. Hâlbuki ağlamak ölü kimsenin değil, başkasının amelidir. Eğer varsa bir ceza ameli yapan kişi bunu çeker. Bundan ölü kişi mesul olmaz.

Hz. Aişe'nin bu hadisi Kur'ân'a arzetmesi çok önem taşımaktadır. Çünkü Hz. Aişe bununla sünnetin Kur'ân-ı Kerim'e arzının ölçüsünü ortaya koymuştur. Şöyle

³⁵² Geniş bilgi için bkz. Görmez, a.g.t., s. 198 vd.

³⁵³ Rıf'at Fevzî, a.g.e., 130.

³⁵⁴ Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, 264.

³⁵⁵ Fatır, 35/18. Benzer diğer bazı âyetler için bkz: Necm, 53/38, En'am, 6/164; İsrâ, 17/15; Zümer, 39/7.

³⁵⁶ Rıf'at Fevzî, a.g.e., 131.

ki, Kur'ân'a uyanları kabul eder, uymayanları ise reddederdi. Hz. Aişe ayrıca, sünnetin Kur'ân-ı Kerim'e tearuz edemeyeceği kuralını koymuştur. Bu ise hiç kimsenin itiraz edemeyeceği bir şeydir. Sünnete hizmet eden bu çabaları Hz. Aişe başlatmıştır. İşte bu Hz. Aişe'yi fakih ve muhaddisler arasında büyük bir yer edinmesine sebep olmuştur.³⁵⁷

Örnek 2: “Resûlullah’ın Rabbini Gördüğü” Rivâyetini Eleştirmesi

Allah’ın görülüp görülemeyeceği (rû’yetullah) ve Resûlullah’ın Allah’ı görüp görmediği konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bu konu sahabiler arasında da tartışma konusu olmuştur. Fakat Hz. Aişe kesinlikle, O’nun görülebildiği iddiasını reddetmiştir.³⁵⁸

İbn Cüreyc’in Atâ’dan rivâyet ettiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: “Muhammed Rabbini iki kere görmüştür.” Yine Yezid b. Harun’un Muhammed b. Amr’dan, onun da Seleme’den ve onun da İbn Abbas’tan rivâyet ettiği bir hadiste “Muhammed Rabb’ini kesinlikle görmüştür.” denilmektedir. Hz. Aişe İbn Abbas’ın bu rivâyetine itiraz etmiş ve bunu Kur’ân-ı Kerim’e arz etmiştir.

Bir rivâyette Mesruk Hz. Aişe’ye gidip Peygamberimizin Rabbini görüp görmediğini sormuştu. Mesruk’un bu sorusu üzerine Hz. Aişe ona: “Öyle bir söz söyledin ki tüylerim diken diken oldu.” Mesruk söylediğini desteklemek için “*Andolsun ki Rabbinin âyetlerinden en büyüklerini gördü*”³⁵⁹ âyetini okudu. Hz. Aişe “Bu anlamı da nereden çıkardın. Bunu sana kim söyledi? Bu Cibril’dir. Muhammed Cibril’i kendi (gerçek) suretinde iki kere görmüştür.” demiş ve: “*Gözler O’nu görmez. Hâlbuki O gözleri görür.*”³⁶⁰ âyetini okumuştur.³⁶¹

Yine Mesruk’tan rivâyet edildiğine göre Hz. Aişe ona şöyle demiştir: “Her kim, Muhammed (s.a.s.)’in Rabbini gördüğünü iddia ederse büyük günah işlemiş olur.” O esnada ben yaslanmıştım, oturdum ve ey müminlerin annesi bana müsaade buyur dedim, o da acele etmememi söyledi. Allah Teâlâ, “*O’nu –Cibril’i- diğer bir inişinde de gördü.*”³⁶² “*Andolsun (Muhammed) onu açık ufukta görmüştür.*”³⁶³

³⁵⁷ Rıf’at Fevzî, *a.g.e.*, 134.

³⁵⁸ Erul, *Hz. Aişe’nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*, 67.

³⁵⁹ Necm, 53/18.

³⁶⁰ En’am, 6/103.

³⁶¹ Rıf’at Fevzî, *a.g.e.*, 136.

³⁶² Necm, 53/13.

³⁶³ Tekvir, 82/23.

buyurmadı mı? dedikten sonra da şöyle devam etti. Bu ümmet içinde onu Resûlullah'a ilk defa ben sordum ve o da bana, "O Cibril'dir,³⁶⁴ Onu yaratıldığı hakiki surette iki kereden başka görmedim. Semadan inerken görmüştüm, büyüklüğü, gök ile yer arasını kaplamıştı." dedi. Hz. Aişe sonra da bana Allah'ın "*Gözler O'nu görmez, O, gözleri görür; O latîf'tir, her şeyi haber alandır*"³⁶⁵ buyurduğunu işitmedin mi?³⁶⁶ dedi. Ve yine bana Allah'ın şöyle buyurduğunu duymadın mı? dedi: "*Allah bir insanla konuşmaz. Ancak vahiyyle yahut perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder. O, yücedir, hâkimdir.*"³⁶⁷

Hz. Aişe yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere bazı sahabilerin bu konudaki rivâyetlerini Kur'ân-ı Kerim'le karşılaştırarak reddetmiştir. Dolayısıyla o, bu dünyada Allah'ı görmek mümkün olmadığını savunmuştur. Fakat bu demek değildir ki ibn Abbas'ın hadisleri yanlıştır. Bu yüzden âlimler bu iki hadisi cemetmeye çalışmışlardır. İbn Hacer şöyle demektedir: "İbn Abbas'ın hadisinin ispat olunması ve Hz. Aişe'nin hadisinin ise nefyedilmesiyle mümkündür. Şöyle ki nefyedilmesi çıplak gözle olmasından, ispat olunması ise kalp gözüyle olmasından dolayı olmaktadır." Allah Teâlâ'nın "*Gözü ile gördüğünü kalp yalanlamadı*"³⁶⁸ kelimelerinden maksat, sadece ilmin hâsıl olması değil, kalple görmedir. Çünkü Resûlullah (s.a.s) her zaman Allah'ı tanımıştır. Fakat buradaki maksat, Resûlullah'ın Allah'ı kalbiyle gördüğü, başkasının görebildiği gibi görmenin kalbinde hâsıl olmasıdır. Görme, âdeten gözün fonksiyonu olsa da aklen özel bir şey ona şart koşulamaz. Yine ibn Abbas'ın rivâyetindeki gibi görmenin, "*Gözler O'nu görmez..*" âyetine zıt düştüğünü düşünmek doğru olmaz. Bu âyet-i kerime, görme ile tearuz oluşturmayacak şekilde tefsir edilebilir.³⁶⁹ Şevkani bu konuyu şöyle ifade etmiştir: Allah'ın "*Gözler O'nu görmez*" kelimelerindeki "*الابصار*" (gözler) "*بصر*" sözünün çoğuludur ki bu da duyudur. Onun algılama alanı çevresi ile sınırlıdır.³⁷⁰

³⁶⁴ Buhari, "*Bed'ül-Halk*", 1336.

³⁶⁵ En'am, 6/103.

³⁶⁶ Taberi, *a.g.e.*, XII, 17.

³⁶⁷ Şura, 42/51.

³⁶⁸ Necm, 53/11.

³⁶⁹ Rıf'at Fevzî, *a.g.e.*, 137.

³⁷⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, En'am 6/103. âyetinin tefsiri.

Örnek 3: İbn Ömer'in "Ölülerin İşiteceğine" Dair Rivâyetini Eleştirmesi

Ölülerin işitip işitemeyeceği hakkında görüşler ve yorumlar farklı farklıdır.³⁷¹

Bazıları ölüler işitir derken Hz. Aişe'nin de içinde bulunduğu diğer bir grup ise, bu sadece mecâzi anlamdadır ölüler işitmez sadece bilirler, demiştir. Hz. Aişe bu konuya akli bir kıyas ile bakmıştır. Bu konuda Hz. Aişe'nin rivâyeti şu şekildedir:

İbn Ömer'den nakledilen bir rivâyette şöyle denmektedir: Peygamber (a.s.)'ın Bedir meydanında ölen müşriklere seslenerek; "Nasıl, Rabbinizin vaat ettiği azab ve cezayı hak buldunuz mu?" buyurmasına şaşırın Ömer (r.a.)'nın; "Ya Resûlullah, bu duyusuz, ölmüş insanlara mı hitap ediyorsunuz" demesi üzerine Resulullah: "Siz bunlardan fazla işitici değilsiniz. Fakat bunlar cevap veremezler." buyurdu. Bu durumu sonradan kendisine aktaran şahsa Hz. Aişe: "Resûlullah (s.a.s.) Bedir maktûlleri işitir dememiştir. Dese dese, bu ölüler kendilerine söylemekte bulunduğu sözümün hak ve doğru olduğunu şimdi bilirler, demiştir. Çünkü Allah Teâlâ "*Şüphesiz sen ölülere duyuramazsın.*"³⁷² buyurmuştur."³⁷³ Böylelikle Hz. Aişe İbn Ömer'in rivâyetini Kur'an'a muhalif olması sebebiyle kabul etmemiştir. Eğer ölülerin bu durumda konuşulanları bilmesi caizse, o zaman cumhurun (Ehl-i Sünnetin) da dedikleri gibi kulaklarıyla ya da kendi bedenine rücû etmemiş veya soru esnasında kısmen rücû etmiş ruhun duyması da caiz olmaktadır. Sorgu ve sualın ruha yönelik olduğunu söyleyenlere göre ise ruh sadece bu olaya şahitlik eder. Bu, uyku haline benzer. Nasıl ki uykulu kişi yanındakinin idrak edemediği zevk veya acıyı hissediyorsa ruh da böyledir.

Hz. Aişe'nin rivâyetinde "*Sen ölülere duyuramazsın*" diyerek delil getirdiği âyetin "*Sağırlara sen mi duyuracaksın, körleri sen mi doğru yola ileteceksin*"³⁷⁴ âyetindeki gibi bir mana taşıdığı söylenmiştir. Yani işittiren, hidâyete erdiren ve kalp kulaklarına öğüdü duyuran Allah'tır, sen değilsin (ey Peygamber). Burada Allah kâfirleri ölümlere ve sağırlara benzetmek suretiyle onları sağır ve ölü diye nitelendirmiştir. Dolayısıyla bu âyetin iki açıdan Hz. Aişe'nin görüşüyle ilgisi yoktur: Birincisi bu âyet kâfirlerin imana daveti hakkında inmiştir. İkincisi ise bu âyet, onlara duyuranın Hz. Peygamber olduğunu nefyetmiştir. Ve Allah doğru söylemiştir. Onlara dilerse, sadece kendisi duyurabilir. Yani Hz. Aişe'nin "*Şüphesiz*

³⁷¹ Kurtubi, *a.g.e.*, XIII, 228.

³⁷² Neml, 27/80.

³⁷³ Buhari, "*Cenaze Bahsi*", 674; Erul, *Hz. Aişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*, 81.

³⁷⁴ Zuhurf, 43/40.

*sen ölülere işittiremezsin” âyetinde kastettiği mana, ölülere fayda verecek bir şey veya Allah istemedikçe onlara dinletemezsinizdir.*³⁷⁵

Hiz. Aîşe’nin, Hiz. Peygamber bu sözü derken hazır bulunmadığı, buna göre hazır bulunan diğerlerinin Hiz. Peygamber’in bu sözünü daha iyi bildiği ve bellediği söylenmiştir. Cumhur da bu konuda Hiz. Aîşe’ye muhalefet etmiş ve İbn Ömer hadisini, aleyhine başka bir rivâyet bulunmaması sebebiyle kabul etmişlerdir.

“Aîşe hazır bulunmamıştır” sözü doğrudur. Ancak bu, onun rivâyetinin düşük olduğunu göstermez. Çünkü o Sahâbe mürseldir. Bu da hazır bulunan kimseden veya daha sonra Hiz. Peygamber’den duyması anlamı taşımaktadır. Eğer bu konuda Hiz. Aîşe’nin rivâyeti kötülenecekse, İbn Ömer’in rivâyeti de kötülenmelidir. Çünkü İbn Ömer de aynı şekilde hazır bulunmamıştı. Bu durumda Hiz. Peygamber’in her iki lafzı da söylemesinde hiçbir engel bulunmamaktadır. Çünkü bunlar arasında herhangi bir tearuz da yoktur.³⁷⁶

Ayrıca Katade gibi bazıları da, Allah ölüleri Peygamberinin dediklerini işitsinler diye bir azarlama ve ceza olarak diriltmiştir, diyenler de vardır. Fakat ne olursa olsun Hiz. Aîşe bu konuda sünnetin Kur’ân-ı Kerim’e arzı ölçüsünün temelini oluşturmuştur.³⁷⁷

Örnek 4: “İyne Tarzı” Satışına Karşı Çıkması

Zeyd b. Erkam’ın cariyesi Ümmü Muhabbe Hiz. Aîşe’ye şöyle demişti: “Ben, Zeyd bin Erkam’a bedelini âta (devletin ödemede bulunduğu tarih) vaktinde tahsil etmek üzere sekiz yüz dirheme bir köle sattım. Daha sonra bu köleyi ödeme vakti gelmeden ondan peşin olarak altı yüz dirheme satın aldım.” Aîşe (r.a.) “Sattığın da aldığın da ne kötü şeydir.” buyurdu. Zeyd’e de, tevbe etmediği takdirde Resûlullah’la birlikte yaptığı cihadın boşa çıkacağını haber verilmesini söyledi. Ümmü Muhabbe: “Sadece sermayemi alsam nasıl olur? diye sorunca Hiz. Aîşe ona: “*Faiz yiyenler mahşerde ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu onların “zaten alışveriş de faiz gibidir” demelerindendir. Oysa Allah alışverişi helal, faizi haram kıldı. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisinin ve artık onun işi Allah’a kalmıştır.*”³⁷⁸ âyetini okudu.³⁷⁹ Hiz.

³⁷⁵ Erul, Hiz. Aîşe’nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler, 81.

³⁷⁶ Rıf’at Fevzî, a.g.e., 140.

³⁷⁷ Rıf’at Fevzî, a.g.e., 142.

³⁷⁸ Bakara, 2/275.

³⁷⁹ Erul, Hiz. Aîşe’nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler, 82; Fâyizu’d-Dahîl, a.g.e., 194.

Aişe'nin görüşüne göre, satıcının malı sattığı fiyattan daha düşük bir fiyatla satın alması caiz değildir, fakat sattığı fiyatla veya daha yüksek bir fiyatla satın alınmasında bir sakınca yoktur.³⁸⁰

Örnek 5: Mut'a Nikâhı Hakkındaki Eleştirisi

Kaynaklarda “muayyen bir bedel veya maddi menfaat karşılığında akdedilen muvakkat evlilik”³⁸¹ diye tanımlanan mut'a nikâhı Cahiliye devrinde tatbik edilen nikâh çeşitlerinden biridir. Hz. Peygamber tarafından da izin verildiği hususunda ittifak vardır. Fakat bunun ne zaman ve kaç defa olduğu hakkında tartışmalar mevcuttur. Buhari ve Müslim'de geçen Hz. Ali hadisi delil gösterilerek Hayber günü Resûlullah'ın bunu yasakladığı söylenmiştir: “Resûlullah (s.a.s.) Hayber gününde kadınlarla mut'a nikâhı yapılmasını ve evcil eşek etlerinin yenmesini yasakladı.”³⁸² Yine Mekke'nin fethi yılında helal kılıp sonra tamamen yasaklamıştır. İmam Şafii bunu şöyle ifade etmiştir: “Mut'a nikâhından başka önce haram sonra mübah, sonra yeniden haram kılınan bir şey bilmiyorum.”³⁸³ Buradan anlaşılıyor ki Hz. Muhammed (s.a.s.) mut'a nikâhını asla umumî bir şekilde haram kılmamış, aksine ihtiyaç olmadığı zaman haram kılmış, mut'a nikâhına ihtiyaç duyulduğu zaman ise mübah kılmıştır.³⁸⁴ İbn Abbas “İzin, zarurete binaen verilmişti; yasak da zaruretin sona ermesindendir. Dolayısıyla hüküm eski hali üzere bakidir.” deyip bunun mübah olduğunu söylemesine karşılık, Sahâbe âlimlerinin çoğu, iznin ibâha³⁸⁵ için olduğunu, yasağın ise ibaha hükmünü neshettiğini ve mut'a nikâhının haram kılındığını söylemişlerdir.³⁸⁶ Mut'a nikâhı Hz. Aişe'ye sorulduğunda tüm bu tartışma ve karışıklıklara son vermek amacıyla Kur'ân'a arzemiş ve reddetmiştir.

Hz. Aişe'ye Mut'a nikâhı hakkında sorulduğunda “Sizinle benim aramda Allah'ın Kitab'ı esastır.” demiş ve “*Onlar ki ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı*

³⁸⁰ Kurtubi, *a.g.e.*, III, 598.

³⁸¹ Rağıp el-İsfahani, *Müfredât*, (Çev.: Yusuf Türker), Pınar Yay., İstanbul, 2007, 1358.

³⁸² Buhari, “*Hayber Gazası*”, 1613.

³⁸³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, (Çev.: Şükrü Özen v.d.), İklim Yay., İstanbul, 1989, III, 389.

³⁸⁴ Geniş bilgi için bkz.: Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2009. 273-302; Heyet, *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.B. Yay., İstanbul, 1993, VIII, 848-851.

³⁸⁵ Bir şeyin kullanıp kullanılmaması, serbest olma hali.

³⁸⁶ Dihlevî, *a.g.e.*, 406,526.

kınanmazlar.”³⁸⁷ âyetini okuyarak cevap vermiştir.³⁸⁸ Dolayısıyla Hz. Aişe’ye göre âyet-i kerimede belirtilen ve dinin meşru kıldığı nikâh yoluyla edinilen “eşler” ve ellerin altında bulunan “cariyeler” hariç bütün birliktelikler ki buna mut’a da dâhil, haramdır.

Hz. Aişe yukarıdaki cevabı verip, Peygamber (s.a.s.)’ın geçici olarak izin verdiği bu durumu açıklamakla, önceden yapılan uygulamaların kesin olarak kabul edilmemesini, asıl ve önemli olanın Kur’ân olması gerektiğini belirtmiş olmaktadır.

Örnek 6: Ebu Hureyre’nin “Veled-i Zina” Rivâyeti Hakkındaki Eleştirisi

Hz. Aişe’nin Kur’ân’ı kıstas alarak muhalefet ettiği ve Kur’ân’a arzettiği konulardan bir tanesi de Ebu Hureyre’nin veled-i zina ile ilgili rivâyetleridir. Bunlardan her biri kendisine iletildiğinde hemen düzeltme ihtiyacı duymuş ve bunları sebepleriyle birlikte açıklamıştır. Bu gibi rivâyetlerde Sahâbeden hiç kimseyi olmadığı gibi Ebu Hureyre’yi de asla yalancılıkla itham etmemiştir. Böyle durumlarla karşılaştığında “unuttu, yanlış, başını duymadı” demiştir.

Ebu Hureyre’nin rivâyet ettiği hadislerde, veled-i zinanın anne ve babasının yaptığı fiil sebebiyle sorumlu olduğu rivâyetlerini eleştirmiş, ona bu sorulduğunda **وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى** “Hiç kimse başkasının günah yükünü yüklenmez.”³⁸⁹ âyetini okumuştur.

Hz. Aişe’ye Ebu Hureyre’nin “Allah yolunda bir kırbaç bağışlamam, benim için bir veled-i zina azat etmekten daha hoştur.” rivâyeti ulaşınca, şöyle dedi: “Allah Ebu Hureyre’ye rahmet etsin! O hem yanlış işitmiş hem de yanlış rivâyet etmiştir. Bu, Allah’ın “*Fakat o, sarp yokuşu aşamadı. O sarp yokuş nedir bilir misin? Köle azat etmektir*”³⁹⁰ âyetini indirmesinden sonradır. Resûlullah’ın; “Allah yolunda bir kırbaç bağışlamam, benim için bir veled-i zina azat etmekten daha hoştur.” sözüne gelince bu az önceki âyetleri inince O’na; Ya Resûlullah; Bizim azat edebileceğimiz kölelerimiz yoktur. Bizden birinin, kendisine hizmet eden köleleri vardır. Onlara emretsek çocuk doğursalar ve biz de onları azat etsek ne dersiniz? şeklinde sorulunca Resûlullah, Allah yolunda bir kırbaç bağışlamam, benim için zinayı emredip de ondan olan çocuğu azat etmekten daha hoştur, buyurdu.”³⁹¹

³⁸⁷ Mü’minun, 23/5-6.

³⁸⁸ Hâkim, *Müstedrek*, Müminun 23/5-6. âyetlerinin tefsiri: Suyûtî, *Aynu’l-İsâbe*, 64.

³⁸⁹ Fâtır, 35/18.

³⁹⁰ Beled, 90/11-13.

³⁹¹ Suyûtî, *a.g.e.*, Beled 90/14. âyetinin tefsiri.

Başka bir zamanda yine Ebu Hureyre'nin Resûlullah'ın "Veled-i Zina, üç kişinin en şerlisidir." diye rivâyet ettiğini duyunca hemen müdahale edip rivâyetin bu şekilde olmadığını, olayın aslının şöyle olduğunu söylemiştir: " Münafıklardan biri Resûlullah'a eziyet ediyordu. Bunun üzerine Resûlullah, bu adama karşı beni kim savunacak, diye seslendi. Yanındakiler, ya Resûlullah o adam üstelik bir veled-i zinadır, dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.); o üç kişinin en şerlisidir, buyurdu." Hz. Aişe bu açıklamayı yaptıktan sonra "*Hiç kimse başkasının günah yükünü yüklenmez.*"³⁹² âyetini okuyup hiç kimsenin anne ve babasının yanlışlarından dolayı sorumlu tutulamayacağını ifade etmiştir.³⁹³

Yine veled-i zina ile ilgili olarak, Hz. Aişe (r.a.) zina çocuğunun arkasında namaz kılınmasında da herhangi bir sakınca görmemiştir. Kendisine zina çocuğunun durumu sorulunca, "Hiçbir şekilde anne ve babasının günahını taşımamaktadır" demiş ve şu âyeti okumuştur: "...*Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez...*" Aişe'nin bu görüşü "*Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır...*"³⁹⁴ âyeti ve Resûlullah (s.a.s.)'in "İnsanlara, Allah'ın kitabını en iyi okuyan kişi imamlık eder." hadisiyle desteklenebilir. Hz. Aişe'nin belirttiği gibi İslâm'da üstünlük yoktur. Üstünlük ancak takva iledir. Buna göre de veled-i zinanın Müslümanlara imamlık yapmasında bir sakınca yoktur.³⁹⁵

Örnek 7: Ebu Hureyre'nin "Uğursuzluk Üç Şeydedir" Rivâyetini Kur'ân'a Arzı

Hz. Aişe'yi en çok hiddetlendiren konulardan biri de kadının uğursuz sayılan varlıklar arasında zikredilmesidir. Hz. Aişe'nin bilhassa hanımlar aleyhine yorumlanan âyet ve hadislerin doğru anlaşılması hususundaki görüşlerinin ve fetvalarının önemi ve katkısı çok büyüktür. Bu konudaki yanlışlıklar düzeltilmemiş olsaydı bunlara bir yenilerinin eklenmesi de kaçınılmaz olacaktı.³⁹⁶

³⁹² Fâtır, 35/18; En'am, 6/164; İsrâ, 17/15.

³⁹³ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, X, 58; Suyûtî, *Aynü'l-İsâbe*, 73; Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mucemu'l-Evsat*, (Thk.: Tarık b. İvedullah), Daru'l-Harameyn, Kahire, 1415, IV, 269.

³⁹⁴ Hucurat, 49/13.

³⁹⁵ Fâyizu'd-Dahîl, *a.g.e.*, 173.

³⁹⁶ Hatice Görmez, *Hz. Aişe'nin Tefsir Rivâyetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, 141.

Hiz. AîŖe, Ebu Hureyre tarafından nakledilen “Uğursuzluk üç Ŗeydedir: Evde, kadında ve atta.” rivâyetini âyetle temellendirerek ve Peygamber’den(s.a.s.) eksik aldığı gerekçesiyle tenkit etmiştir.

Rivâyete göre, Hiz. AîŖe Ebu Hureyre’nin bu hadisi naklettiğı haber verilince: Ebu Hureyre hadisi ezberleyememiş! Çünkü Peygamber (s.a.s.): ‘Allah Yahudilerin belasını versin. Onlar (nasıl oluyor da) evde, kadında ve atta uğursuzluk olduğunu söyleyebiliyorlar.’ dediğı esnada Ebu Hureyre içeri girmiş, fakat sözün başına değıl de sonuna yetişmiştir” diyerek hatasını düzeltmiştir.³⁹⁷

Başka bir rivâyette ise; iki kişi Hiz. AîŖe’ye gelerek, Ebu Hureyre’nin Hiz. Peygamber’den (s.a.s.) “Uğursuzluk, evde, kadında ve attadır” şeklinde hadis naklettiğini haber verdiler. Hiz. AîŖe buna fena halde kızmış ve tepkisini şöyle dile getirmiştir: “Muhammed’e Kur’ân’ı indiren Allah’a and olsun ki, o asla böyle bir Ŗey dememiştir. O yalnızca, cahiliye ehlinin üç Ŗeyi uğursuz saydıklarını söylemiş” ve daha sonra: “*Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu Allah’a göre kolaydır.*”³⁹⁸ âyetini okumuştur.³⁹⁹

Bu konuda şöyle denmiştir: Hadisin Câbir, Sehl ve İbn Ömer kanalıyla gelen varyantı da AîŖe’nin bu itirazının haklılığını ortaya koymaktadır. Buna göre, hadisin manası, eğer bir Ŗeyde uğursuzluk olsaydı, evde, atta ve kadında olurdu, demektir. Bunlarda olmadığına göre o halde hiçbir Ŗeyde uğursuzluk yoktur. Var olduğu iddia edilen uğursuzluk, genellikle can sıkıntısına bunların sebep olduğu sanısından başka bir Ŗey değıldir. Yoksa bu, ne yaratılış gereğı ne de doğrudan bunlardan neşet eden bir Ŗeydir. Bunların hepsi kaza ve kader gereğıdir. Bunlardan dolayı kimin başına bir bela gelirse, pekâlâ onu terk etmesi mümkündür. Ayrıca Peygamber’in (s.a.s.) “Hiçbir Ŗeyde uğursuzluk yoktur”, “Herhangi bir Ŗeyi uğursuz ve hayırsız saymak şirktir” şeklindeki sözleriyle, evinin uğursuzluğuna yakınan birine karşı söylediğı: “Siz onun uğursuz olduğuna (dair içinizde kuruntulanıyor ve) bundan dolayı onu çirkin görüyor, kınıyorsunuz. (Oysaki bizatihi evde uğursuzluk diye bir Ŗey yoktur.)” sözleri de Hiz. AîŖe’nin bu konudaki haklılığını ispatlamaktadır.⁴⁰⁰

³⁹⁷ Süleyman b. Davud b. el-Carudi’l-Farisi’l-Basri Ebi Davud et-Tayâlisî, *Müsned*, Daru’l-Marife, Beyrut, bty., I, 215.

³⁹⁸ Hadid, 57/22.

³⁹⁹ Tirmizi, “*Edeb*”, 2824; Alûsî, *Ruhu’l-Meânî*, XXVII, 187; Hâkim, *Müstedrek*, Hadid suresi tefsiri; Erul, *Hiz. AîŖe’nin Sahâbeye Yönelttiğı Eleştiriler*, 75; Nedvi, *a.g.e.*, III, 381.

⁴⁰⁰ Osman Güner, *Ebu Hureyre’ye Yönelik Eleştiriler*, İnsan Yay., İstanbul, 2001, 86.

Örnek 8: İnziva Hayatı Yaşamak İsteyen Sahâbeyi Eleştirisi

Sa'd b. Hişam Hz. Aişe'ye gelip kendisini kısırlaştırmak istediğini söylemesi üzerine Hz. Aişe; Öyle yapma! “*Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik*”⁴⁰¹ ve “*Sizin için Allah'ın peygamberinde pek güzel bir örnek vardır.*”⁴⁰² âyetlerini duymadın mı? Resûlullah da evlenmiştir ve çocukları da olmuştur, cevabını vermiştir.⁴⁰³ Resûlullah'ın ve İslâm'ın özünü yakalayabilen ender insanlardan olan Hz. Aişe dünyadan el etek çekmeyi tasvip etmemiştir.

3.6. Sahâbenin Tefsir Açısından Hz. Aişe'ye Yöneltilen Eleştiriler

H. Aişe, tefsirle ilgili olarak çeşitli sahabileri eleştiriye tabi tuttuğu gibi, kendisi de başka sahabeler tarafından eleştirilmiştir. Bu son derece tabii bir olaydır. Herkes, kendi birikimi ve bilimsel kabiliyeti oranında ilim geleneğine katkı yapar. Hakikatler de fikirlerin çarpışmasıyla ortaya çıkar. Ayrıca herkesin yanlış yapma, eksik yapma durumu söz konusu olabilir; çünkü sonuçta insan, beşerdir; zayıf yaratılmıştır. Kuşkusuz yapılan eleştiriler, hakikat ile örtüştüğü ölçüde önemlidir; kanıtlarla temellendirildiği zaman anlamlıdır. Bazen eleştirilen ile alternatif olarak sunulan şeyler de hakikati yansıtabilir; yorum zenginliği olabilir. Ama Kur'an ve sünnete ters düştüğü durumlarda eleştiri de alternatifi de kabul edilemez. Bu bağlamda sahabe'nin Hz. Aişe'ye yöneltilen eleştirilerden iki örnek sunalım.

Örnek 1: الْفَتْحُ Kelimesinin Yorumuyla ilgili Yöneltilen Eleştiri

Bu konudaki örneklerden bir tanesi de Nasr suresinin işaret ettiği mana hakkındaki görüşlerdir. Sahâbenin birçoğu (إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ) “*Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman*”⁴⁰⁴ âyetini zâhirî anlamında Mekke'nin fethi olarak değerlendirmişlerdir. Hz. Aişe'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Rasûlullah (s.a.s.) çokça *سبحان الله وبحمده، وأستغفر الله وأتوب إليه*” Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim ve yalnız O'na hamd ederim. O'ndan mağfiret istiyorum ve O'na tevbe ediyorum” diyordu. Bunun üzerine “Yâ Rasûlallah! Bu sözleri çok söylediğini görüyorum”

⁴⁰¹ Ra'd, 13/38.

⁴⁰² Ahzab, 33/21.

⁴⁰³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLI.

⁴⁰⁴ Nasr, 110/1.

dedim. O da “Rabbim bana; Ümmetim içinde bazı alametler göreceğimi bildirdi ve o alametleri gördüğümde ‘Allah’ı noksan sıfatlardan tenzih ederim ve yalnız O’na hamd ederim. O’ndan mağfiret istiyorum ve O’na tevbe ediyorum’ diye söylememi emretti. Ben de bu alametleri gördüm.” dedi ve sonra da “*Allah’ın yardımı ve fetih geldiği zaman*” âyetini okudu.⁴⁰⁵ Bu Mekke’nin fethidir.⁴⁰⁶ Bununla beraber İbn Abbâs, (وَالْفَتْحُ) “ve'l-Fethu” kelimesinin mecâzen Hz. Peygamber’in (s.a.s.) vefatına işaret ettiği şeklinde yorumlamıştır. Nitekim Hz. Ömer, İbn Abbâs’ı derin ilmi sebebiyle yanında tutuyor ve onun görüşlerine itibar ediyordu. Sahâbe’den bazıları bu tavrının sebebini sorunca Hz. Ömer, onlara söz konusu âyetin mânâsını sormuş ve hepsi âyetin zâhirinde olan şehirlerin ve beldelerin fethi şeklinde tefsir yapmışlardır. Bazıları da bilmediğini ifade etmiştir. Daha sonra Hz. Ömer, aynı soruyu İbn Abbâs’a yöneltmiştir. İbn Abbâs ise âyetin Allah tarafından Hz. Muhammed’e (s.a.s.) vefat edeceğini bildiren bir işaret olduğunu ifade etmiştir. Hz. Ömer de aynı kanaatte olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁷

Örnek 2: Teşehhüd Hakkındaki Görüşünün Eleştirisi

Sahâbilerin Hz. Aişe ile ters düştükleri konulardan biri de şu âyettir: “*De ki; ister Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini deseniz deyin en güzel isimler O’na mahsustur. Namazında yüksek sesle okuma; sesini de kısma. İkisi arasında orta bir yolu tut*”⁴⁰⁸ âyetinde geçen (بِصَلَاتِكَ) “bisalâtike” kelimesi hakkında da sahâbeden farklı görüşler rivâyet edilmiştir. Nitekim Hz. Aişe, kelimenin lügat anlamındaki gibi dua etmek mânâsında olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁹ Hz. İbn Abbâs’a göre ise kelime dua mânâsında olmasına rağmen âyette mecâzî olarak namaz ibadeti anlamında kullanılmıştır. Çünkü Rasûlullah (s.a.s.) Mekke’de ashâbına namaz kıldırırken sesini yükseltiyordu. Müşrikler Rasûlullah’ın (s.a.s.) sesini işittiklerinde hem Kur’ân’a, hem Kur’ân’ı gönderen Allah’a hem de Hz. Peygamber’e (s.a.s.) hakaret ediyorlardı. Bu

⁴⁰⁵ Suyûtî, *a.g.e.*, Nasr 110/1. âyetinin tefsiri; Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 670; Alûsî, *a.g.e.*, XXX, 255; Beğavi, *a.g.e.*, V, 326; Müslim, “*Salat*”, 1114.

⁴⁰⁶ Alûsî, *a.g.e.*, XXX, 257; Şevkânî, *a.g.e.*, Nasr 110/1. âyetinin tefsiri.

⁴⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 356.

⁴⁰⁸ İsrâ, 17/110.

⁴⁰⁹ Taberî, *a.g.e.*, XVII, 581.

sebeple âyette namazda sesini fazla yükseltme, çok fazla da sesini alçaltma. Bilakis ikisinin arasında bir yol izle denmiştir.⁴¹⁰

Başka bir rivâyette ise Hz. Aişe bunun teşehhüd olduğunu söylemiştir.⁴¹¹ Yani namazda iken teşehhüd diye okunan dua demektir. Dolayısıyla İbn Abbas da aynı şeyi ifade etmiş oluyor. Bu yüzden bu ifade Hz. Aişe'nin de İbn Abbas'ın da söylediği manalara uygundur.

⁴¹⁰ Taberi, *a.g.e.*, XVII, 584.

⁴¹¹ Müslim, “*Tefsir*”, 2147; Taberi, *Camii'l-Beyân*, XVII, 587.

4. HZ. AİŞE'NİN TEFSİR YÖNTEMİ VE ÖRNEKLERİ

4.1. RİVÂYET TEFSİRİ VE ÖRNEKLERİ

Rivâyet tefsiri; Kur'ân'a, Hz. Peygamber'in sünnetine, seleften nakledilen haberlere, Arap dili ve ve cahiliye Arap şiirine dayanan tefsire denir. Buna göre rivâyet tefsirinin kaynakları, Kur'ân, sünnet, Sahâbe ve tabiun kavilleri ile Arap dili ve cahiliye şiiridir. Bu kaynakların en önemlisi şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'dir. Nitekim Allah Teâlâ “*Sonra onu açıklamak yine bize düşer*”⁴¹² buyurarak, Kur'ân'ın bir kısım âyetlerinin diğer bir kısmını tefsir ettiğine işaret etmektedir.⁴¹³ Diğer bir kaynak olan Resûlullah'ın sünneti de tefsir için çok önemlidir. Hz. Peygamber ashabına Kur'ân'ın müphem, mücmel ve müşkil olan kısımlarını açıklıyordu. Sahâbe de Hz. Peygamber'den öğrendiklerine kendi re'y ve içtihadlarını katarak, Kur'ân'ı kendi ihtiyaçlarını giderecek kadar tefsir edip bunları kendilerinden sonrakilere naklettiler. Hz. Aişe de öncelikle Kur'ân'a başvurmakla birlikte sünnete ve ondan istediğini bulamaması halinde kendi re'yyine göre Kur'ân'ı tefsir edenlerdendir. Devrinin en büyük bilginlerden olması ve Resûlullah'ın eşi olması onun rivâyetlerinin değerini arttırmaktadır. Hz. Ömer'in kendi devrinde Hz. Aişe'den başkasına fetvâ izni vermemesi onun bu özelliklerini kanıtlamaktadır.⁴¹⁴ Biz bu bölümde Hz. Aişe'nin bu rivâyetlerinden bazısını incelemeye çalışacağız.

4.1.1. Kur'ân'ı Kur'ânla Tefsiri ve Örnekleri

Hz. Aişe Kur'ân-ı Kerim'i, manası ve tefsiri ile birlikte ezberlemeye çalışırdı. Çünkü o, Kur'ân âyetlerinin manasını ve Allah'ın oradaki muradını anlamak için çoğu zaman Resûlullah'a sorardı. Kur'ân'ı ve onun manasını iner inmez telakki ederdi.

O, Kur'ân-ı Kerim'le istidlalindeki bu metodunda, kendisinden delil çıkarılan ve hüküm alınan âyetin üzerinde durarak, değişik birçok yollardan istifade ederdi. Eğer âyette açık veya açık olmayan bir şekilde delil bulunmazsa, Hz. Aişe,

⁴¹² Kıyamet, 75/19.

⁴¹³ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 121.

⁴¹⁴ Nedvi, *a.g.e.*, 245.

Peygamberimizin sünnetine başvurur veya âyetin mefhumu ve mantığından veya diğer yollardan hareketle delil çıkarırdı.⁴¹⁵

Örnek 1: Yetimlerle İlgili Ayeti Bir başka ayetle tefsiri

وَأِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا

“Eğer kendileriyle evlendiğiniz takdirde yetimlerin haklarına riâyet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helal olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”⁴¹⁶

Bu âyeti kerimede kendileriyle evlenmek istediğiniz yetim kızların haklarını yemeyin ve mihrlerini adaletle verin, buyruluyor. Hz. Aişe buradaki “haklarını ver”mekteki maksadın mihrlerini tam olarak yani mihr-i misil şeklinde vermek olduğunu söylemiştir. Aksi takdirde Allah (c.c.) onların bu yetimlerle evlenmelerini yasaklamıştır.⁴¹⁷ Hz. Aişe bu açıklamasını da Nisa suresi 127. Âyetine dayandırmaktadır ki âyeti şöyle açıklamaktadır:

“Nisa 3. âyetten sonra insanlar Resûlullah’tan bu hususta fetva istediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.”⁴¹⁸ Hz. Aişe’nin mihr-i misil görüşü âyetin “Kitap’ta, kendileri için yazılmışı (mirası) vermeyip...” ifadesinde açıklanmıştır.

Örnek 2: Evlatlıkla ilgili Ayeti başka bir ayetle tefsiri

Araplar evlatlıklarını öz evlatlarıyla bir tuttukları için onların boşadıkları eşleriyle evlenmiyorlardı. Bundan dolayı Hz. Peygamber evlatlığı Zeyd ona boşanmak istediğini söylediğinde ona boşanmamasını ve sabretmesini tavsiye etmişti. Fakat buna rağmen Zeyd hanımıyla anlaşılamamış ve ayrılmıştı. Resûlullah (s.a.s.) Allah’ın emrettiği şeyi yani Zeynep ile evlenme fikrini dedikodu çıkacağından endişe ettiği için kimseye söyleyemiyor, insanlardan çekiniyordu.

⁴¹⁵ Fâyizu’d-Dahîl, *a.g.e.*, 556.

⁴¹⁶ Nisa, 4/3.

⁴¹⁷ Taberi, *a.g.e.*, VII, 531; Müslim, “*Tefsir*”, 2129.

⁴¹⁸ Buhari, “*Kur’ân-ı Kerim’in Tefsiri*”, 1690; Taberi, *a.g.e.*, VII, 531-533, IX, 258; İbn Kesir, *a.g.e.*, II, 182; Suyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr*, Nisa 4/127. âyetinin tefsiri.

Allah Teâlâ bunu âyetiyle ortaya çıkarınca Hz. Peygamber Zeynep ile evlenmek durumunda kalmıştı.

Hiz. Aişe bunu kastederek, Hz. Peygamber eğer bir vahyi gizleseydi “*Hani sen Allah’ın da kendisine nimet verdiği, senin de kendisine nimet ettiğin kimseye: Zevcenî nikâhında tut ve Allah’tan kork! diyordun. Allah’ın açığa çıkaracağı şeyi ise içinde gizliyor, insanlardan korkuyordun.*”⁴¹⁹ âyetini gizlerdi, demiştir. Çünkü Resûlullah Zeynep’le evlendiğinde, “*O, oğlunun boşadığı kadınla evlendi*” demişlerdi. Bunun üzerine “*Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Lakin o, Allah’ın Resulü ve peygamberlerin sonuncusudur.*”⁴²⁰ âyeti inmiştir.⁴²¹

4.1.2. Kur’ân’ı Sünnetle Tefsiri ve Örnekleri

Örnek 1: “Resûlullah’ın Rabbini Gördüğü” Rivâyetini Kur’ân’a Arzı

İbn Cüreyc’in Atâ’dan rivâyet ettiği İbn Abbas’ın “Muhammed Rabb’ini kesinlikle görmüştür.”, “Muhammed Rabbini iki kere görmüştür.”⁴²² ifadelerine Hz. Aişe itiraz etmiş ve bunu Kur’ân-ı Kerim’e arz etmiştir.⁴²³

Bir rivâyete göre Mesruk Hz. Aişe’ye gidip Peygamberimizin Rabbini görüp görmediğini sormuştu. Mesruk’un bu sorusu üzerine Hz. Aişe ona: “Öyle bir söz söyledin ki tüylerim diken diken oldu.” Mesruk söylediğini desteklemek için *لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ* “*Andolsun ki Rabbinin âyetlerinden en büyüklerini gördü*”⁴²⁴ âyetini okuyunca Hz. Aişe: “Bu anlamı da nereden çıkardın. Bunu sana kim söyledi? Bu Cibril’dir. Muhammed Cibril’i kendi (gerçek) suretinde iki kere görmüştür.” demiş ve şöyle demiştir: “*Sen, الْكَافِرُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ* “*Gözler O’nu görmez. Hâlbuki O gözleri görür.*”⁴²⁵, *حَجَابٌ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِي بآيَاتِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ* “*Allah bir insanla konuşmaz. Ancak*

⁴¹⁹ Ahzab, 33/37.

⁴²⁰ Ahzab, 33/40.

⁴²¹ Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ et-Tirmizi, *es-Sünen*, (Çev.: Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, Konya, 2004, “*Kur’ân’ın Tefsiri*”, 3207; Kurtubi, *a.g.e.*, XIV, 109-110.

⁴²² Şirbîni, *Tefsiri Siraci’l-Münir*, IV, 82.

⁴²³ Erul, *Hiz. Aişe’nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*, 67.

⁴²⁴ Necm, 53/18.

⁴²⁵ En’am, 6/103.

vahiyle yahut perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder. O, yücedir, hâkimdir.”⁴²⁶ âyetlerini duymadın mı?”⁴²⁷

Örnek 2: Müminun 23/60-61. Âyetleri

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ {60} أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ {61}

“Rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları işleri kalpleri çarparak yapanlar, işte onlar iyi işlerde yarış ederler ve o uğurda öne geçerler.”⁴²⁸

Ebu Hureyre’den Aişe’nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Allah’ın “Rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları işleri kalpleri çarparak yapanlar” âyeti hakkında Resûlullah’a; bunlar şarap içip hırsızlık yapanlar mı? diye sordum. Resûlullah: ‘Hayır ey Sıddık’ın kızı. Onlar oruç tutar, namaz kılar ve tasaddukta bulunurlar. Fakat onlar bu yaptıklarının kabul edilmeyeceğinden korkarlar.’ Allah “İşte onlar iyi işlerde yarış ederler ve o uğurda öne geçerler.” buyurdu.”⁴²⁹

Hz. Aişe farklı anlaşılmaya çok müsait olan bu âyeti yorumlamaya ve Resûlullah’a sormakla kimsenin cesaret edemeyeceği şeyi yapmıştır. Çünkü bu konu çok hassastır. “kalpleri çarparak, korkarak yapanlar” ifadesi, günah işlemekten (iman ettiği halde) dolayı olabileceği gibi, güzel işler yapıp Allah rızasına erememe korkusundan dolayı da olabilir. Bu belirsizliği Hz. Aişe Hz. Peygamber’e sorarak gidermiştir.

Örnek 3: Hz. Peygamber’e Al-i İmran 3/7. Âyetinin Tefsirini Sorması

...فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا

اللَّهُ...

“...Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir...”⁴³⁰

Hz. Aişe Resûlullah (s.a.s)’e bu âyetin tefsirini sorduğunda o, onları gördüğünüzde kendilerini tanıyın ve onlardan sakının cevabını vermiştir.⁴³¹ Çünkü

⁴²⁶ Şura, 42/51.

⁴²⁷ Taberi, a.g.e., XII, 17; Suyûtî, ed-Durru’l-Mensûr, Necm 53/5. âyetinin tefsiri.

⁴²⁸ Müminun, 23/60-61.

⁴²⁹ Taberi, Camiü’l-Beyân, XIX, 46-47.

⁴³⁰ Al-i İmran, 3/7.

onlar kalplerinde eğrilik olduğu ve âyetlerin te’vilini bilmedikleri için müteşâbihata yöneliyorlar. Böylece içlerindeki açığa çıkarıp dinle mücadele ediyorlar.⁴³² Bunu yapanlar, insanları dinleri hususunda fitneye düşürmek ve halka Allah’ın kalamını tefsir etmeyi istedikleri izlenimi vermek için yaparlar.⁴³³

Örnek 4: Resûlullah’ın Yaptığı Duayı Sorgulaması

Hiz. Aişe Hz. Peygamber’in sürekli yakınında olduğu için onun ibadetlerine, dualarına, davranışlarına herkesten daha çok vakıf oluyordu. Bunları gözlemliyor, anlamlandırıyor, bazen kendisi de uyguluyor ve kavrayamadığı hususları doğrudan ona soruyordu. İşte anlamakta zorlandığı ve Resûlullah’a sorduğu şeylerden biri de şöyledir:

Aişe’den şöyle rivâyet edilmektedir: Resûlullah çoğu kere şöyle dua ederdi: Ey kalpleri çeviren Rabbim! Kalbimi dininde sabit kıl! Ben de Ya Resûlullah, bu duayı ne kadar da çok yapıyorsun? diye sorduğumda O; Hiçbir kalp yoktur ki Allah’ın parmakları arasında olmasın. İsteddiği zaman düzeltir, istediğinde ise onu saptırır. Allah’ın *رَبَّنَا لَا تُرِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ* “(Onlar şöyle yakarırılar): Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize tarafından rahmet bağışla. Lütfu en bol olan sensin.”⁴³⁴ âyetini duymadın mı buyurdu.⁴³⁵

Tefsir kitaplarında Al-i İmran 7. âyetiyle bağlantılı olarak müteşâbihata yönelmeyip ilimde derinleşenler, Allah için tevazu gösterip O’nun rızası için hor görünenler, astlarını hor görmeyenler, Allah katında bu konumlarının kaybolmasını istemedikleri için Allah’a (c.c.) dua ettiklerini ve “Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme.” dedikleri anlatılır.⁴³⁶ Peygamber Efendimiz de bu âyete dikkat çekerek Allah’ın (c.c.), ilimde derinleşenler ve Peygamberler de dâhil herkesin kendisini şaşırtmaması hususunda Rabbine yönelmesi gerektiğini işaret ettiğini vurgulamıştır.

⁴³¹ İbn Kesir, *a.g.e.*, II, 6; Tirmizi, “Kur’ân’ın Tefsiri”, 2993; Rûdânî, *a.g.e.*, IV, 35.

⁴³² Taberi, *Camiü'l-Beyân*, VI, 193.

⁴³³ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, I, 344.

⁴³⁴ Al-i İmran, 3/8.

⁴³⁵ İbn Kesir, *a.g.e.*, II, 10.

⁴³⁶ İbn Kesir, *a.g.e.*, II, 9.

Hız. Aişe'ye göre geçmiş ve gelecek günahlarının bağışlandığı Kur'ân'la müjdelenen bir Peygamber'in "kalplerimizi eğriltme" duasına çok fazla ihtiyacı olmaması gerekiyordu. Öyleyse Resûlullah bu duayı neden bu kadar çok yapıyordu. Bu yüzden Resûlullah'a bunu sormuş ve ondan tatmin edici bir cevap almıştır. Bu da biz sonraki nesillere ders çıkarılacak çok önemli bir konu olarak Hız. Aişe sayesinde aktarılmıştır.

Örnek 5: İbn Ömer'in "Ölülerin İşiteceğine" Dair Rivâyetini Kur'ân'a Arzı

İbn Ömer'den nakledilen bir rivâyette şöyle denmektedir: Peygamber (a.s.)'ın Bedir meydanında ölen müşriklere seslenerek; " Nasıl, Rabbinizin vaat ettiği azab ve cezayı hak buldunuz mu?" buyurmasına şaşırın Ömer (r.a.)'nın; "Ya Resûlullah, bu duygusuz, ölmüş insanlara mı hitap ediyorsunuz" demesi üzerine Resulullah: "Siz bunlardan fazla işitici değilsiniz. Fakat bunlar cevap veremezler." buyurdu. Bu durumu sonradan kendisine aktaran şahsa Hız. Aişe: "Resûlullah (s.a.s.) Bedir maktûlleri işitir dememiştir. Dese dese, bu ölüler kendilerine söylemekte bulunduğum sözümün hak ve doğru olduğunu şimdi bilirler, demiştir. Çünkü Allah Teâlâ *إِنَّكَ لَا تَسْمَعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تَسْمَعُ الصَّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ* "Şüphesiz sen ölülere duyuramazsın."⁴³⁷ buyurmuştur.⁴³⁸ Böylelikle Hız. Aişe İbn Ömer'in rivâyetini Kur'ân'a arz etmiş ve ona muhalif olması sebebiyle kabul etmemiştir.

4.2. DİRÂYET TEFSİRİ VE ÖRNEKLERİ

Dirâyet tefsiri sadece rivâyetlere bağlı kalmayıp dil, edebiyat ve çeşitli ilimlere dayanılarak yapılan tefsirdir. Buna Re'y ve ma'kul tefsir de denir.⁴³⁹ Dirâyet tefsiri bir ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kur'ân'ın ilk muhatapları olan Sahâbenin yaşayışları Kur'ân'ın ana prensipleri istikametinde devam ettiği için, o dönemde Kur'ân'ın anlaşılması noktasında pek problem ortaya çıkmıyordu. Ayrıca Müslümanlar herhangi bir mesele ile karşılaştıklarında Hız. Peygamber (s.a.s.)'e başvurup onu çözüme kavuşturabiliyorlardı. Ancak bir taraftan İslâm coğrafyasının genişlemesi neticesi yeni hadiselerin, felsefî fikirlerin ve mezheplerin ortaya çıkması,

⁴³⁷ Neml, 27/80.

⁴³⁸ Buhari, "Cenaze Bahsi", 674; Erul, Hız. Aişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler, 81.

⁴³⁹ Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, 230.

diğer taraftan da nübüvvet asrından uzaklaştıkça Müslümanların bilgi ve kültürlerinin zayıflaması, Kur'ân'ın tefsirini zorunlu hale getirmişti. İşte böyle hassas bir dönemde söz konusu edilen tefsirin, rivâyet kaynakları yanında doğal olarak içtihadı da yer verilmesi gerekiyordu ki zaten böyle de olmuştur. Böylece dirâyet tefsirinin kaynakları da ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁰

Tefsirde rivâyetlerin yanında müfessirin içtihadına da yer verilmesi Kur'ân için çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü Kur'ân'ın temel amacı olan onu hayata yansıtıp yaşanması ancak bu yolla olabilir. Sadece rivâyetlerle onu açıklamaya çalışmak yetersiz olurdu.

Dirâyet tefsiri Sahâbe döneminde ortaya çıkmış ve zaman ilerledikçe bu ihtiyaç artmıştır. Sahâbenin tefsiri bugünkü anlamda bir tefsir metodu içermiyordu. Sahâbe tefsiri tedvin edilmemiştir. Sahâbe Kur'ân'ı sırayla ve tamamen tefsir etmemiştir, böyle bir amaçları da yoktu. Fazla detaya girmeden sadece ihtiyaçları kadarını tefsir etmişlerdir.⁴⁴¹ Sahâbenin bilgisi, fazileti ve cesareti farklı olduğu için tefsirleri de farklı olmuştur.⁴⁴² Ayrıca Sahâbenin bazıları dirâyetle tefsir yapmayı uygun bulmazken, bazıları da uygun ve gerekli görüp böyle tefsir yapmışlardır. Hz. Aişe de dirâyetle tefsir eden Sahâbiler arasındadır. O Resûlullah (s.a.s.)'ın vefatından sonra Kur'ân'ı açıklama gayreti içerisine girmiş, birçok talebe yetiştirmiş, âyetler hakkında kendisine sorulanları cevaplamış, bazen de sorulmadığı halde Resûlullah'tan duydukları ve engin bilgisiyle insanlara Kur'ân'ı açıklamaya çalışmıştır. Âyetleri bazen tahsis yoluyla, bazen Hz. Peygamber'in sünnetiyle bazen de Kur'ân'a arz ederek açıklamaya çalışmıştır. Biz bu başlıkta onun luğavi ve fıkhi açılarda tefsirini incelemeye çalışacağız.

4.2.1. Luğavi Tefsir

Şüphesiz, Hz. Peygamber'den nakledilen tefsir bütün Kur'ân'ı kapsamamaktadır. Sadece gerektiği ve kendilerine yettiğince mücmel, müşkil, müphem, umum ve mutlak gibi hususları tefsir etmişlerdir. Fakat daha sonra bu müşkiller artarak Kur'ânın bütününün tefsir etme ihtiyacı doğurunca Arap dili ve ve

⁴⁴⁰ Demirci, *a.g.e.*, 152.

⁴⁴¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I, 90.

⁴⁴² Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 234.

onun üsluplarından ve de Hz. Peygamber'in devrinde zuhur eden tarihi hadiselerden faydalanılarak tefsir yapılmaya başlanmıştır. Kur'ân lafızları bakımından Arap dili için bir esas teşkil etmekte idi. Sırf dil bakımından yapılan ve Garibu'l-Kur'ân adında birçok eserler yazılmıştır. Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerim filolojik tetkikler için de esas olmuştur. Ondan sonra da "İrabu'l-Kur'ân", "Garibu'l-Kur'ân", "Meânî'l-Kur'ân" adlı eserler meydana gelmeye başlamıştır.⁴⁴³ Nihâyetinde filolojik çalışmaların temelinde Kur'ân'ı doğru okuma ve doğru anlama arzusu ve bu arzuya bağlı olarak O'nun sahip olduğu dili daha iyi tanıma ve öğrenme fikri yatmaktadır.

Bu eserler meydana gelmeden önce Sahâbe döneminde Kur'ân'ın garib ve müşkil lafızları açıklanmaya çalışılmış olmasına rağmen lügat ilminin gelişmesi gecikmiştir. Hâlbuki Sahâbe bunun ilk ve çok güzel örneklerini vermişti. Bu konuda Taberi'nin, bütün garibu'l-Kur'ân müelliflerinin, âyetlerin lügavi manalarında, garip kelimelerin tefsirinde, Abdullah b. Mes'ud ve diğer Sahâbeden daha az salahiyetli olduklarına hükmettiği söylenmiştir.⁴⁴⁴

Kur'ân'ın müşkil ve garip lafızlarını tefsir eden Sahâbe arasında Hz. Aişe de vardır. Onun bu konudaki birkaç örneği şöyledir:

Örnek 1: "بِهِمْ" İfadesini İzahı

كَزَرَ عَ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سَوْقِهِ يَعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

"...Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendir..."⁴⁴⁵ âyetinde geçen "بِهِمْ" ifadesini Hz. Aişe şöyle tefsir eder:

"Onlarla kâfirleri öfkelenendir." sözündeki kimseler Allah Rasulünün ashabıdır. (Kâfirler ve münâfıklar) onlara istiğfarla emrolundukları halde onlara, yani Sahâbeye küfretmişlerdir."⁴⁴⁶

⁴⁴³ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I, 272.

⁴⁴⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I, 278.

⁴⁴⁵ Fetih, 48/29.

⁴⁴⁶ Neysâbüri, *el-Müstedrek*, Fetih 48/29. âyetinin tefsiri; Şirbînî, *Tefsirü Sirâci'l-Münîr*, IV, 177; Suyûtî, *a.g.e.*, Fetih 48/29. âyetinin tefsiri.

Hız. Aişe'nin "bunlar Resûlullah'ın ashabıdır" dediğı ve âyet-i kerimede ayrıntılı bir biçimde özellikleri anlatılan bu müminler için tefsir kitapları da "Sahâbedir"⁴⁴⁷ demişlerdir. Âyet-i kerimede ki "Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir." ifadesi için genel olarak müfessirle namaz kılanların alınlarındaki secde izi demişlerdir. Fakat bir yoruma göre de bu, namaz kılanların alınlarındaki secde izi değil, Allah'a baş eğme sonucu insanda fitri olarak meydana gelen ruh yüceliğı, ahlak güzelliğı, vakar ve takva gibi insan çehresinde kendisini gösteren hasletlerdir. İnsanın çehresinden onun ruh dünyası ve nefis âlemi rahatlıkla anlaşılabilir. İşte Hz. Muhammed'in Sahâbileri ve beraberindekiler öyle kimselerdi ki, çehrelerinde takva nurunun parlamasından dolayı görenler onları insanların mahlûkatın en hayırlıları ve en iyileri olduklarını derhal sezer ve kabul eder.⁴⁴⁸

İşte Hz. Aişe'nin sözünden anlaşılan bu özellikteki Sahâbe ile ve ayrıca Allah'ın onları ekine benzeterek onları yetiştirip büyütmesi ve de sağlam bir hale getirmesi ile Allah (c.c.) kâfirleri öfkelenmek, kışkırtmak ve çatlatmak ister. Veya kâfirler öfkeleniğı için, Allah (c.c.) onları bu şekilde yetiştirmiştir.⁴⁴⁹

Örnek 2: "Tubba" Kelimesini İzahı

أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمٌ تُبِّعَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ "Bunlar mı daha hayırlı, yoksa Tübbâ kavmi ile onlardan öncekiler mi? Onları helak ettik. Çünkü onlar suçlu kimselerdi."⁴⁵⁰

Âyette geçen 'Tubba' Yemen'de bulunan Himyer krallarına verilen bir isimdir. "Tubba"nın kişiliğı ve iktidarı hakkında çeşitli kıssalar zikredilmiştir. Ancak Hz. Aişe'nin bu şahsın Salih bir kimse olduğunu söylediğı rivâyet edilmiştir. Hz. Aişe: "Tubba'ya sövmeyin, o Salih bir kişidir. Allah onu değil kavmini zemmetti."⁴⁵¹ demiştir.

⁴⁴⁷ Taberi, *a.g.e.*, XXII, 261; İbn Kesir *a.g.e.*, VII, 342; Elmalılı *a.g.e.*, VII, 182; 397; Mâverdî, *a.g.e.*, V, 323; Mevdûdî, *a.g.e.*, V

⁴⁴⁸ Mevdûdî, *a.g.e.*, V, 397.

⁴⁴⁹ Râzî, *a.g.e.*, XX, 186.

⁴⁵⁰ Duhân, 44/37.

⁴⁵¹ Taberi, *Camiü'l-Beyân*, XXII, 40.

Örnek 3: “قُرُوءَ” Kelimesini İzahı

وَالْمُطَلَّقاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبَعُولَتْهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا

“Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kar’ müddeti beklerler. Eğer Allah’a ve ahret gününe inanıyorlarsa Allah’ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almaya daha çok hak sahibidirler.”⁴⁵²

Buradaki قُرُوءِ kelimesinden ne kastedildiği konusunda “hayızdır” diyenler ve “temizliktir” diyenler olmak üzere İslâm âlimleri iki gruba ayrılmıştır. Hz. Aişe bunun hayız değil de temizlik olduğunu söylemiştir.⁴⁵³ Bu müddet kadının iddeti için önemlidir. Böylece boşanmış kadın üçüncü hayızın başladığı andan itibaren başkalarıyla evlenebilir.⁴⁵⁴

Hz. Aişe bunun temizlik olduğunu söylemekle Ulûmu’l-Kur’ân’la ilgili önemli bir konuyu yani mücmeli beyân ederek birçok çağdaşını geride bırakmıştır.

Örnek 4: İtikâf Kelimesini Tefsiri

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصَّيَّامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ

“Sabahın beyaz ipliği siyah ipliğinden ayırt edilinceye kadar yiyin için, sonra akşama kadar birleşmeyin. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın.”⁴⁵⁵

Yukarıdaki âyette itikâf ve oruç birlikte zikredildiği için Hz. Aişe (r.a.) itikâfın sahih olabilmesi için oruç tutmayı şart koşuyor. Hz. Aişe’ye göre itikâfa giren kişiye oruç tutmak vaciptir. Günün bir kısmında veya yalnız gecede itikâfa girmek de sahih değildir. Çünkü itikâf için şart olan oruç, yalnız gündüz tutabilir ve o da bir günden daha az olamaz.⁴⁵⁶ Oruçsuz itikâf olamayacağına göre nasıl ki oruç sadece gündüzün ve bütün gün tutuluyorsa itikâf bütün gün olacaktır. Yani yarım gün oruç tutulamayacağına göre yarım itikâf da olmaz.

⁴⁵² Bakara, 2/228.

⁴⁵³ Alioğlu- Bozali, *Ahkâm Hadisler*, “Nikah”, 1112.

⁴⁵⁴ Taberi, *a.g.e.*, IV, 506.

⁴⁵⁵ Bakara, 2/187.

⁴⁵⁶ Fâyizu’d-Dahîl, *a.g.e.*, 158.

Örnek 5: “Salatu’l-Vusta” İbaresini Tefsiri

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ “*Namazlara ve orta namaza devam edin*”⁴⁵⁷ âyetinde “Salatu’l-Vusta”nın tefsiri konusunda Sahâbe ihtilâfa düşmüşlerdir. Bunun öğle namazı olduğunu söyleyenler olduğu gibi bazı Sahâbiler de bunun sabah namazı olduğunu söylemişlerdir. Hz. Aişe ise bunun ikindi namazı olduğunu⁴⁵⁸ söylemiştir.

4.2.2. Fıkhi Tefsir

Fıkhi tefsir, Kur’ân-ı Kerim’in amel yani ibâdât ve muamelât yönleri ile meşgul olan, bu konu ile ilgili bulunan âyetleri açıklayan ve onlardan hükümler çıkarmaya çalışan bir tefsir çeşididir. Bu nevi tefsirin gayesi, İslâm’ın ilk temel kaynağı olan Kur’ân’ın ihtiva ettiği amelî hükümleri, kaide ve prensipleri ortaya çıkarıp onları açıklamak ve onların nasıl uygulanacaklarını göstererek, insanlara dünya ve âhiret saadetini temin et-mektir. Fıkhi Tefsir, Kur’ân’ın inzali ile beraber başlamıştır.⁴⁵⁹

Örnek 1: Yetim Kıza Mehr-i Misil Vermenin Gerekliliği

Hz. Aişe, velisi olduğu şahısla evlenen yetim kıza da mehr-i misil verilmesi gerektiğini eğer adaletli davranmayıp mihrini az verirse başkalarıyla evlenmesini söylemiştir.⁴⁶⁰ Bu hükmü aşağıdaki âyetlerden istidlal etmiştir: “*Eğer kendileriyle evlendiğiniz takdirde yetimlerin haklarına riâyet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helal olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın.*”⁴⁶¹, “*Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki, onlara ait hükmü size Allah açıklıyor: Kitap’ta kendileri için yazılmış mirası vermeyip nikâhlamak istediğiniz yetim kadınlar, çaresiz çocuklar ve yetimlere karşı adil davranmanız hakkında size okunan âyetler (Allah’ın hükmünü apaçık ortaya koymaktadır.)*”⁴⁶²

⁴⁵⁷ Bakara, 2/238.

⁴⁵⁸ Taberi, a.g.e., V, 173-175; Tirmizi, “Kur’ân’ın Tefsiri”, 2982.

⁴⁵⁹ Davut Ayduz, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, <http://www.darulkitab.com/indir/tefsir-tarihi-cesitleri-ve-konulu-tefsir-davut-ayduz-isik.html> 01.04.2011.

⁴⁶⁰ Buhari, “Kur’ân-ı Kerim’in Tefsiri”, 1690; Taberi, a.g.e., VII, 531-533, IX, 258; İbn Kesir, a.g.e., II, 182.

⁴⁶¹ Nisa, 4/3.

⁴⁶² Nisa, 4/127.

Örnek 2: İftirada Bulunanın Cezası Hakkında

*“Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (bunu ispat için) dört şahit getirmeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar.”*⁴⁶³

Zina iftirasına maruz kalan kişi muhsan (iffetli) olduğu zaman, Hz. Aişe, iftira eden kişinin seksen kırbaçla kırbaçlanmayı hak ettiğini söylemiştir.⁴⁶⁴ Böylece âyetin manasını açıklayarak te’kid etmiştir.

4.3. KUR’ÂN İLİMLERİYLE TEFSİRİ VE ÖRNEKLERİ

4.3.1. Sebeb-i Nüzul ile Tefsir

Hz. Peygambere bir soru veya bir hâdisle dolayısıyla birkaç âyetin veyahut da bir surenin tamamının nazil olmasına sebep olan şeye sebep-i nüzul denir. Kur’ân âyetlerini; sebep-i nüzulünü bildiğimiz ve sebep-i nüzulünü bilmediğimiz ki Kur’ânın ekseriyetini bunlar teşkil eder, âyetler diye iki kısma ayrılır.⁴⁶⁵

Kur’ân ilimlerinin en önemlilerinden biri olan sebep-i nüzulünü bilmek Kur’ân’ın daha iyi anlaşılmasını sağladığı gibi Kur’ânla ilgili olarak da Kur’ân’ın tarihi ve toplumsal zeminini sonraki nesillere aktarır. Böylece âyetlerin taşıdığı hükmü tahsis eder ve âyetin hıfzına da kolaylık sağlar.

Tüm bu olumlu katkılarının yanında bazen esbâb-ı nüzul rivâyetleri, yorum zenginliğinin önünde engel teşkil eden bir husus olabilir. Bunlar:

- Her âyette nüzûl sebebi araştırma çabaları,
- Âyetin mana bakımından birçok vechesi olabilir diye düşünmek varken, nüzûl sebebi ile sınırlı kalma ihtimali,
- Âyetin sebep-i nüzûlündeki olayın çevresinde sıkışıp kalmak şeklinde ifade edilebilir.⁴⁶⁶

⁴⁶³ Nûr, 24/4.

⁴⁶⁴ Fâyizu’d-Dahîl, a.g.e., 122.

⁴⁶⁵ Cerrahoğlu, a.g.e., 115.

⁴⁶⁶ Ahmet Nedim Serinsu, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzulün Rolü*, Şule Yay., İstanbul, 1994, 235.

Bir âyetin ne zaman, nerede, hangi şartlar içinde ve hangi olayla ilgili olarak indirildiğini bilmek âyetin, ilâhi maksada uygun şekilde yorumlanması, fıkhi hükümlerin çıkarılması, teşrii hikmetinin kavranması için önem arz eder.

İşte bu tarihi arka planı ve birikimi aktaran Sahâbe arasında Hz. Aişe'nin mümtaz bir yeri vardır. Çünkü o yıllarda vahyin ilk muhatabının yanında yer almış, birçok âyetin ve surenin nüzulüne şahit olmuş bir isimdir. Onun bu imtiyazlı durumu kendisinden gelen sebep-i nüzul rivâyetlerinin değerini göstermesi bakımından çok önemlidir.⁴⁶⁷

Örnek 1: Ahzab, 33/10. Ayeti sebep-i nüzulüyle tefsiri

وَتَنْظُنُونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتْ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ إِذْ جَاؤُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ

*Onlar hem yukarınızdan hem aşağı tarafınızdan (vadinin üstünden ve alt yanından) üzerinize yürüdükleri zaman, gözler yıldıgı, yürekler gırtlığa geldiğı ve siz Allah hakkında türlü türlü şeyler düşündüğünüz zaman...*⁴⁶⁸

Rivâyet edilir ki Hz. Aişe hendek savaşını anlattı ve yukarıdaki âyeti okudu. Daha sonra “Bu hendek savaşı sırasında olmuştur.”⁴⁶⁹ dedi. Burada hendek savaşında Müslümanların zor duruma düşmeleri ve bela ile karşılaşmaları tasvir edilmektedir.⁴⁷⁰

Öyle ki bütün müşrikler ve Yahudiler bir araya gelmiş ve Medine'ye saldırmışlardı. Bu kalabalık düşman ordusu Sahâbeye ağır gelmiş ve onları ürkütmüştü. Hz. Peygamber tedbir olarak hendekler kazdırmıştı. Müşriklerin ordusunu yöneten komutanlar Hendeğin en dar noktasından saldırıya karar vermişlerdi. Savaşın bu çok şiddetli anlarında gözler kaymış, heyecan ve korkudan nefesler kesilecek noktaya gelmişti. İşte bu noktada Allah (c.c.)'ın gaybi yardımı devreye girmiş ve güçlü düşman ordusu Müslümanlara hiç zarar vermeden geri dönmek zorunda kalmıştır.⁴⁷¹

⁴⁶⁷ Görmez, *Hz. Aişe'nin Tefsir Rivâyetleri*, 89.

⁴⁶⁸ Ahzab, 33/10.

⁴⁶⁹ Müslim, “*Tefsir*”, 2159.

⁴⁷⁰ Süleyman en-Nedvi, *Siretü's-Seyyideti Aişe Ümmi'l-Müminin*, Daru'l-Kalem, Dımaşk, 2003, 237.

⁴⁷¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VI, 301; Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 241.

Örnek 2: Tahrim 1-2. Ayetlerini Sebeb-i Nüzulüyle Tefsiri

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ {1} قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ {2} وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضُهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ {3} إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ {4}

“Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah’ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasaklıyorsun? Allah bağışlayandır, merhamet edendir. Şüphesiz Allah size, yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır. Sizin yardımcınız Allah’tır. O, bilendir, hikmet sahibidir. Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber’e açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi: bunu sana kim bildirdi? dedi. Peygamber: bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi, dedi. Eğer ikiniz de Allah’a tevbe ederseniz, (yerinde olur). Çünkü kalpleriniz sapmıştı. Ve eğer Peygamber’e karşı birbirinize arka çıkarsanız bilesiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cebrail ve müminlerin iyileridir. Bunların ardından melekler de ona yardımcıdır.”

Tahrim suresinin 1. ve 2. âyetleri Hz. Peygamber’in (s.a.s.) kendine helal olan bir şeyi haram kılması nedeniyle inmiştir. Hicretin dokuzuncu yılında meydana gelen bu olay “Tahrim hâdisesi” olarak bilinir. Âyette zikredilen Resûlullah’ın(s.a.s.) kendine haram kıldığı şey hususunda ihtilâf olmakla beraber bunun bal şerbeti olduğu yaygınlık kazanmıştır. Bunun Resûlullah’ın, cariyesi Mariyetü’l-Kıbtıyye’yi kendisine haram kılması üzerine nazil olduğunu söyleyenler de vardır.⁴⁷²

Hz. Peygamber (s.a.s.), hanımları arasında adaleti en güzel şekilde uygulayan kişidir. Bunun en güzel örneklerinden biri de O’nun ikinci namazını kıldıktan sonra bütün hanımlarını ziyaret edip, onlarla bir müddet oturup sohbet etmesidir. Ancak bir defasında Hz. Zeynep bint Cahş’ın yanında biraz fazla kalmıştı. Bunu kıskanan Hz. Aişe validemiz, bu fazla kalışın nedenini araştırdı. Neticede Hz. Zeyneb’in akrabalarından birinin bir miktar bal gönderdiğini, balı ve tatlıyı seven Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bunu yemek için Hz. Zeynep’in yanında fazla kaldığını öğrendi. Bu durumdan hoşnut olmayan Aişe validemiz, Hz. Safiyye ve Hz. Sevd’e ye Peygamber (s.a.s.) yanlarına gelince sanki onun ağzından kötü bir koku hissetmiş

⁴⁷² Buhari, “Kur’ân-ı Kerim’in Tefsiri”, 1751.

gibi yapmalarını ve ona “Ya Resûlullah! Meğafir mi yedin?” diye sormalarını tembihledi. Ondan Zeynep’in kendisine bal şerbeti içirdiği cevabını alınca da “Arılar onun balını urfut ağacından almışlar” diye karşılık vermelerini istedi. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) ağız kokusu hususundaki hassasiyetini çok iyi bilen Hz. Aişe, Hz. Peygamber’in diğer hanımlarıyla bu küçük planı uyguladı. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.s.) bir daha bal yememeye yemin etmin ve kendine haram kılmıştı. Bu yüzden Tahrim suresi 1. ve 2. Âyetleri *“Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah’ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasaklıyorsun? Allah bağışlayandır, merhamet edendir. Şüphesiz Allah size, yeminlerinizi kefaretle geri almanızı meşru kılmıştır. Allah sizin dostunuzdur. O, bilendir, Hakimdir.”* nazil oldu.⁴⁷³

Bu sıralarda Hz. Peygamber Hz. Hafsa’ya bir söz söylemiş, o da bu sözü Hz. Aişe’ye taşımıştı. *“Peygamber eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti...”* diye başlayan Tahrim suresi 3. ve 4. âyetleri de bundan bahseder.⁴⁷⁴

Örnek 3: Bakara, 2/158. Ayeti Sebeb-i nüzulüyle Tefsiri

Hz. Aişe Bakara 158. Âyetin ensar hakkında nazil olduğunu söyleyerek şöyle buyurmuştur: *“Şüphesiz Safa ve Merve Allah’ın koyduğu nişanlardandır”*⁴⁷⁵ âyeti şüphesiz Ensar hakkında inmiştir. Çünkü onlar Müslüman olmadan önce, cahiliye devrinde insanlar Menat’a tapıyorlar, Safa ve Merve mevkiinde ona telbiye getiriyorlardı. Bu niyetle ihrama girenler Safa ve Merve arasında tavaf yapmayı helal görmemekteydiler. Medine’ye geldiğimizde bunu Resûlullah’a sordular. Bunun üzerine Allah *“Şüphesiz Safa ve Merve Allah’ın koyduğu nişanlardandır”* âyetini indirdi.⁴⁷⁶

Örnek 4: Bakara, 2/199. Ayeti sebeb-i nüzulüyle tefsiri

Aişe’den şöyle rivâyet edilmektedir: Kureyş ve içindeki dini bilginleri Müzdelife’de dururlardı. Onlara Hıms denilirdi. Diğer Araplar ise Arafat’ta dururlardı. İslâm geldiğinde Peygamber Arafat’a gelmeyi orada durmayı, sonra oradan dağılmayı emretti. Bu emir *“ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ”* *“Sonra insanların aktığı yerden siz de akın”*⁴⁷⁷ âyetinden dolayıydı.⁴⁷⁸

⁴⁷³ Taberi, *Camiü'l-Beyân*, XXIII, 83-84; Buhari, *“Kur’ân-ı Kerim’in Tefsiri”*, 1751.

⁴⁷⁴ Taberi, *Camiü'l-Beyân*, XXIII, 83-84.

⁴⁷⁵ Bakara, 2/158.

⁴⁷⁶ Rûdânî, *a.g.e.*, IV, 24. Taberi, *a.g.e.*, III, 236,237,241,245.

⁴⁷⁷ Bakara, 2/199.

Örnek 5: Bakara, 2/229. Ayeti sebab-i nüzulüyle tefsiri

Vahyin henüz tamamlanmadığı bir dönemde bir kadın gelerek Hz. Aişe'ye eşiyle arasındaki problemi anlatmıştır. Problem kocanın hanımını defalarca boşayıp, iddeti içinde tekrar dönüp, tekrar boşamasıdır.

Aişe'den şöyle rivâyet edilmektedir: “Koca hanımını istediği kadar boşayabilmekteydi. Kadının iddeti bitmeden yüz küsur defa boşardı. (Yani kadın iddetini bitirmek üzereyken onu boşamıyor ve aynı durum devam ediyordu). Kadını başkası ile evlenememesi için ne onu bain talakla boşar ne de yanında tutardı.” İşte bu durumda olan kadınlardan biri Hz. Aişe'ye gelerek problemini anlattı. Hakkında açık bir hüküm olmadığı için Aişe bu konuda sustu ve olayı Hz. Peygamber'e götürdü. O da fetva veremeyip sustu. Bunun üzerine *الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْنًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ* “Boşanma iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir.”⁴⁷⁹ âyeti nazil oldu.⁴⁸⁰

Örnek 6: Maide, 5/6. Ayetini sebab-i nüzuliyle tefsiri

Hz. Aişe Allah'ın kendisini mübarek kıldığı, canlılığı ve hareketliliği sayesinde İslâm'a bereket getiren bir şahsiyettir. Çünkü Allah (c.c.) onu sebep kılarak bazı âyetler nazil etmiştir. Maide suresi 6. âyeti bunlardan biridir. Olay kısaca şöyledir:

Hz. Aişe'nin de katılmış olduğu Beni Mustalik gazvesinden dönerken ordu Zatü'l-Ceyş denilen yerde mola vermişti. Bu sırada Hz. Aişe ablası Esmâ'dan emanet olarak aldığı kolyenin kaybolmuş olduğunu fark etti. Bunun üzerine onu aramaya başladı, fakat gece karanlığında onu bulamadı. Konuyu Resûlullah'a anlatınca, Resûlullah onunla birlikte aramaya başladı ve bunu gören herkes aramaya koyuldu. Bütün aramalara rağmen kolye bulunamayınca istirahataya çekildiler.

Vakit ilerliyor ve sabah namazının vakti yaklaşıyordu fakat yanlarında yeterince su yoktu. Hz. Aişe'nin kolyesi olmasaydı ilerleyecek ve bir pınar başında namazlarını kılabilirdiklerdi. Bu yüzden namazlarını nasıl kılacaklarını düşünüyor

⁴⁷⁸ Taberi, *a.g.e.*, IV, 189; İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 354.

⁴⁷⁹ Bakara, 2/229.

⁴⁸⁰ İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 398.

fakat bir çözüm bulamıyorlardı. Bu arada bazı Sahâbe gece karanlığında böyle kaldıkları ve yanlarında yeteri kadar su bulunmadığı için bundan rahatsız olmuş ve Aişe'yi babası Ebubekir'e şikâyet etmişti. Hz. Ebubekir kalkıp, o sırada Peygamberimizin dizinde istirahat ettiği Aişe'ye gidip insanları böyle alıkoyduğu için öfke dolu sözler söyledi. Derken Resûlullah (s.a.s.) de uyandı. Namaz kılmak için su bulunmadığı ve Sahâbenin kara kara düşündüğü bir sırada Hz. Peygamber'e vahiy gelmeye başladı.⁴⁸¹

وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا

صَعِيدًا طَيِّبًا ...

“Şayet hasta veya yolculuk halindeyseniz yahut tuvalet ihtiyacınızı gidermiş veyahut da kadınlara dokunmuş ve gusledecek su bulamazsanız, o vakit temiz toprağa teyemmüm edin...”⁴⁸²

Artık herkesin yüzü gülüyordu ve Ebubekir (r.a.) başta olmak üzere herkes bunun için Hz. Aişe'ye memnuniyetini ifade ediyordu.

H. Aişe olayı şöyle özetliyor: “Benim kolyem çölde kaybolmuştu. Resûlullah devesini çöktürdü, kafasını dizlerimin üstüne koydu. Ebu Bekir de gelerek beni sert bir şekilde dürttü ve şöyle dedi: “İnsanları bir kolye için neden alıkoymuşsun.” Bu sırada Resûlullah (s.a.s.) uyuyordu. Ben buna çok üzıldüm. Daha sonra da Hz. Peygamber uyandı, sabah namazı için abdest almak istedi, fakat su bulamadı. Bunun üzerinde de bu âyet (Maide 5/6) indi.” Hz. Aişe kolyeyi de deveyi kaldırdıklarında onun altında bulduğunu eklemiştir. Üseyd b. Hudayr ise Ebubekir'e giderek şöyle demiştir: “Ey Ebu Bekir ailesi! Allah sizi mübarek kıldı. Bu sizin ilk bereketiniz değildir.”⁴⁸³

Örnek 7: Enfal, 8/1. Ayeti sebab-i nüzulüyle tefsiri

Aişe'den şöyle rivâyet edilmektedir: “Hz. Peygamber Bedir'den döndüğünde Allah O'na Enfal suresini indirdi ve O'nun Bedir ganimetlerinin ihlali konusunda itab (azarladı) etti. Resûlullah Bedir ganimetlerini ashâbı arasında ihtiyaçlarına ve kendi içlerinde yaptıkları ihtilâflara göre dağıtmıştı. Bunun üzerine Allah (c.c.)

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ

⁴⁸¹ Müslim, “Gusûl”, 165.

⁴⁸² Maide, 5/6.

⁴⁸³ Müslim, “Gusûl”, 165.

“مُؤْمِنِينَ” *Sana savaş ganimetlerini soruyorlar. De ki; ganimetler Allah ve Peygamberine aittir. O halde siz (gerçek) mümin iseniz Allah’tan korkun, aranızı düzeltin, Allah ve Resulüne itaat edin*”⁴⁸⁴ buyurarak ganimetleri Resûlullah’a geri vermiş ve Resûlullah da takva, Allah’a ve Resulüne itaat ve iki tarafın arasını düzeltmek gibi özelliklere göre dağıtmıştır.”⁴⁸⁵

Örnek 8: Mücadele, 58/1. Ayeti sebab-i nüzulüyle tefsiri

Havle adında bir hanım kocasıyla ilgili bir problemini Hz. Peygamber’e iletip ısrarla çözüm ve hak arayışına girmiş, Peygamber’den cevap alamayınca halini Allah’a arzemişti. Bunun üzerinden çok geçmeden, hemen Allah *قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ* “Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir...”⁴⁸⁶ âyetini indirmiştir. Bu olay ve âyetinin nüzulünün Hz. Aişe’nin gözleri önünde cereyan ettiğini ondan gelen rivâyetten anlıyoruz: “Kadının söyledikleri ne çabuk duyuldu da hemen ‘kocası hakkında seninle...’ meâlindeki âyet nazil oldu.” Ayrıca bunu Resûlullah’ın o andaki halini tasvir etmesinden de anlıyoruz.⁴⁸⁷

Örnek 9: İsra, 17/29. Ayeti sebab-i nüzulüyle tefsiri

H. Aişe’den nakledilen habere göre; “Hz. Peygamber Hz. Aişe ile otururlarken Nebi (s.a.s) Aişe’nin eline vurarak şöyle buyurdu: Elinde avucunda bir şey kalmayınca kadar infakta bulun. Bir şey kalmayınca ne yapayım dedim. Resûlullah (s.a.s) ise bunu üç kez tekrarladı. Bunu üzerine çok geçmeden *وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا* “Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma...”⁴⁸⁸ âyeti nazil oldu.”⁴⁸⁹

Örnek 10: Maide, 5/67. Ayeti sebab-i nüzulüyle tefsiri

H. Aişe’den şöyle bir olay rivâyet edilmiştir: “Bir gece yanınımda uyuyan Resûlullah (s.a.s.) uyuyamadı. Ben de: “Neyin var ya Resûlullah” dedim. O da keşke ashabımdan iyi bir kimse bu gece beni beklese, dedi. Sonra birden bir silah sesi

⁴⁸⁴ Enfal, 8/1.

⁴⁸⁵ Fenîsân, a.g.e., 201.

⁴⁸⁶ Mücadele, 58/1.

⁴⁸⁷ Taberi, a.g.e., XXIII, 226.

⁴⁸⁸ İsra, 17/29.

⁴⁸⁹ Fenîsân, a.g.e., 236.

duyduk. “Kim o” dedim. O da Sa’d b. Malik, dedi. “Niçin geldin” diye sorduğumda “Resûlullah’ı beklemek için” dedi. Hz. Aişe diyor ki: “Ondan sonra Resûlullah’ın horultusunu işittim.”⁴⁹⁰

Hiz. Aişe’den yapılan başka bir rivâyette: “ Peygamber (s.a.s), ilk zamanlarda muhafızlar tarafından korunurdu. Fakat “...Allah seni inanmayanların şerrinden koruyacaktır...”⁴⁹¹ âyeti inince, bulunduğu yerden başını çıkararak: “Ey insanlar dağılın Allah beni koruma altına almıştır” buyurdu.”⁴⁹²

Örnek 11: İsra, 17/100. Ayeti sebab-i nüzulüyle tefsiri

قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى وَلَا تَجْهَرُوا بِصَلَاتِكُمْ وَلَا تَخَافُوا يَهَا
وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا

“De ki (Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihâyet en güzel isimler O’nundur. Namazında sesinipek yükseltme, çok da kısıma. İkisinin ortası bir yol tut.”⁴⁹³

Hiz. Aişe bu âyetin teşehhüd hakkında indiğini söylemiştir.⁴⁹⁴

Örnek 12: Ahzab, 33/5. Ayeti sebab-i nüzulüyle tefsiri

ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“Onları babalarına nisbet edip çağırın. Bu, Allah nezdinde daha adildir. Eğer babalarını bilmiyor iseniz, dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Hata etmenizden dolayı size bir günah yoktur, ama kalplerinizin kastettiği müstesnadır. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁴⁹⁵

Rivâyet edildiğine göre cahiliye döneminde bir kimse birisinin gayreti, yiğitliği ve görünüşü hoşuna gidecek olursa, onu evlatlık olarak alır ve mirasından diğer erkek çocuklarının payı gibi ona pay ayırırdı. Bu evlat da o kimseye nisbet edilir ve “filan oğlu filan” denilirdi. Cahiliyede olan bu durum İslâm geldikten sonra da devam etmiştir. Ta ki bu âyet gelip uygulamayı neshedinceye kadar. Allah (c.c.)

⁴⁹⁰ İbn Kesir, a.g.e., III, 143.

⁴⁹¹ Maide, 5/67.

⁴⁹² İbn Kesir, a.g.e., III, 144; Tirmizi, “Kur’ân’ın Tefsiri”, 3046.

⁴⁹³ İsra, 17/110.

⁴⁹⁴ Müslim, “Tefsir”, 2147; Taberi, a.g.e., XVII, 587.

⁴⁹⁵ Ahzab, 33/5.

kişiyi öz babasına nisbet etmeyi emrediyor ve bunun daha doğru ve adil olacağını buyuruyor.⁴⁹⁶

Hiz. Aîşe şöyle demiştir: “Hz. Muhammed Zeyd’i küçükken oğulluğa aldı ve büyüyünceye kadar da yanında kaldı. Ona Zeyd b. Muhammed derlerdi. Bunun üzerine de “*Onları babalarının adlarıyla çağırın. Allah katında bu daha doğrudur*” âyeti nazil oldu.”⁴⁹⁷

Örnek 13: Ahkaf, 46/17. Ayeti sebab-i nüzulüyle tefsiri

Rivâyet edildiğine göre Mervan hutbede, Muaviye’den sonra oğlu Ziyad’a biat edilmesini istiyor ve bunun hakkında konuşuyordu. Konuşmasında bunun Ebu Bekir ve Osman’ın sünneti olduğunu söyleyince Abdurrahman da bu Ebu Bekir ve Osman’ın değil Herkül ve Kayser’in sünnetidir, dedi. Mervan bunun üzerine sen hakkında, “*Öylesi var ki, ana babasına uf der...*”⁴⁹⁸ âyetinin indirildiği kişi değil misin? dedi. Bu haber Aîşe’ye ulaştığında, şöyle demiştir: “Mervan yalan söylemiştir. Vallahi, âyet onun hakkında değil falanca kişi hakkında inmiştir. Eğer isteseydim o kişinin adını verirdim. Ancak Resûlullah Ebû Mervan’a lânet etmiştir...”⁴⁹⁹

Bu olay değişik şekillerde farklı rivâyetlerle de anlatılmıştır. Fakat olayın özü böyledir. Hiz. Aîşe âyetin kardeşi Abdurrahman hakkında değil başkası hakkında indiğini söylemiştir.

Örnek 14: Fetih, 48/29. Ayeti sebab-i nüzulüyle tefsiri

Aîşe “*Kâfirleri onlarla kızdırmak içindir...*”⁵⁰⁰ âyeti hakkında “Bunlar Resûlullah’ın ashabıdır. Onlar kâfirlerin bağışlanması için çalıştılsa da kâfirler dinlemediler.”⁵⁰¹ demiştir. Hiz. Aîşe’nin sözünden anlaşılan âyeti kerimede “*Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir.*” denilerek Sahâbenin özellikleri anlatılmış ve övülmüştür. Ayrıca Allah’ın onları ekine benzeterek onları yetiştirilip büyütüldüğü

⁴⁹⁶ Kurtubi, *a.g.e.*, XIV, 16.

⁴⁹⁷ Tirmizi, “*Kur’ân’ın Tefsiri*”, 3207.

⁴⁹⁸ Ahkaf, 46/17.

⁴⁹⁹ Suyûtî, *a.g.e.*, Ahkaf 46/5. âyetinin tefsiri; İbn Kesir, *Tefsirü’l-Kur’âni’l-Azim*, VII, 267.

⁵⁰⁰ Fetih, 48/29.

⁵⁰¹ Hâkim, *Müstedrek*, Fetih 48/29. âyetinin tefsiri; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, Fetih 48/27. âyetinin tefsiri; Alûsî, *a.g.e.*, XIX, 241.

ve sağlam bir insan haline getirildiği anlatılmıştır. Böylece Allah (c.c.) kâfirleri öfkelenmek, kıskandırmak ve çatlatmak istemiştir.⁵⁰²

Örnek 15: Hucurat, 49/1. Ayeti sebab-i nüzulüyle tefsiri

Sahâbe, Resûlullah (s.a.s.) emretmediği ve kendisi tutmadığı halde, onu karşılamak adına sevinçlerini belirtmek için Ramazan ayı gelmeden bir veya iki gün önceden oruca başlardı. Fakat Sahâbenin bu davranışı Fussilet 41/33. âyetiyle yasaklanmıştır. Hz. Aişe bu konuda şöyle demiştir: “İnsanlar Ramazan’ı bir veya iki gün önce tutarlardı. Bunun üzerine Allah (c.c): **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدَمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ** “*Ey iman edenler Allah’ın ve peygamberinin huzurunda öne geçmeyin.*”⁵⁰³ âyetini indirdi.⁵⁰⁴

Örnek 16: Fussilet, 41/33. Ayeti sebab-i nüzulüyle tefsiri

Hz. Aişe, **وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ** “*(İnsanları) Allah’a çağıran, iyi iş yapan ve ben Müslümanlardanım, diyenden kimin sözü daha güzeldir?*”⁵⁰⁵ âyeti hakkında “Bu âyetin, müezzinler hakkında indiğinden başka bir şey tahmin etmiyorum” demiştir. “Salih Amel” kelimasının ise ezan ve ikamet arasındaki iki rekât olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁶

Örnek 17: Abese suresinin ilk bölümünü sebab-i nüzulüyle tefsiri

Hz. Aişe, Abese suresinin a’ma olan Abdullah b. Ümmi Mektum hakkında indiğini söylemiştir. İbn Ümmi Mektum Resûlullah’a gelmiş ve “Ey Allah’ın Resulü! Beni irşad et” demeye başlamıştır. Resûlullah (s.a.s.)’in yanında ise müşriklerin önemli adamlarından biri vardı. Resûlullah, a’madan yüz çeviriyor ve müşriğe yönelerek şöyle diyordu: “Söylediklerimde her hangi bir sakınca görüyor musun?” O da: “Hayır” diyordu. İşte bu sure Resûlullah’ın a’madan yüz çevirip müşrik olana İslâm’ı anlatması üzerine inmiştir.⁵⁰⁷ İslâm’a göre insanlar arasında makam, şan şöhret vs. bakımından fark yoktur. Fark sadece takvadadır. A’ma’nın o müşrikten

⁵⁰² Râzî, *a.g.e.*, XX, 186.

⁵⁰³ Hucurat, 49/1.

⁵⁰⁴ Fenîsân, *a.g.e.*, 371.

⁵⁰⁵ Fussilet, 41/33.

⁵⁰⁶ İbn Kesir, *Tefsirü’l-Kur’âni’l-Azim*, VI, 168; Şevkânî, *a.g.e.*, Fussilet 41/33. âyetinin tefsiri.

⁵⁰⁷ Tirmizi, “*Kur’ân’ın Tefsiri*”, 3331.

daha takva sahibi olmayacağını kimse bilemez. Bu yüzden Resûlullah'ın (s.a.s.) bu davranışını Allah (c.c.) hoş karşılamamıştır.

Örnek 18: Nisa, 4/69. Ayeti sebab-i nüzulüyle tefsiri

Hiz. Aişe dedi ki: “Bir adam Nebi (s.a.s.)’e geldi ve şöyle dedi: “Ey Allah’ın Rasulü ben seni kendi nefsimden, çocuğumdan daha çok seviyorum. Evde sürekli seni anıyorum, anlatıyorum, sabredemeyip hemen geliyorum ve sana bakıyorum. Ama kendi ölümümle senin ölümünü düşündüğüm zaman anıyorum ki sen cennete girdiğinde Peygamberlerin olduğu katta yükseleceksin, ben cennete girdiğimde seni görmemekten korkuyorum.” Hiz. Peygamber ona hiçbir cevap vermedi. Çok geçmeden Cebrail (a.s.) şu âyeti getirdi:⁵⁰⁸

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ
وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا

“Kim Allah’a ve Rasule itaat ederse işte onlar Allah’ın kendilerine lütufta bulunduğu Peygamberler, sıddıklar, şehitler ve Salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaşlardır.”⁵⁰⁹

Sahâbenin imanını, itaatini, ahiret inancını ve sevgisinin boyutlarını gösterme açısından bu rivâyet oldukça önemlidir.

Örnek 19: Kalem, 68/4. Ayeti sebab-i nüzulüyle tefsiri

Hiz. Aişe’den şöyle rivâyet edilmiştir: “Resûlullah (s.a.s.)’den daha güzel ahlaklı hiç kimse yoktu. Ashabından veya ailesinden biri O’na seslendiğinde hemen “buyurun” diyerek ona yönelirdi. Bu sebeple de Allah Teâlâ “*Muhakkak ki sen yüce bir ahlak üzeresin.*”⁵¹⁰ âyetini indirdi.” Başka bir rivâyette ise onun ahlakını soranlara “*Onun ahlakı Kur’ân’dı.*”⁵¹¹ diye cevap vermiştir.

4.3.2. Nasih-Mensuh ile Tefsir

Kur’ân’da neshin var olup olmadığı konusunda İslâm bilginleri ihtilâf etmişlerdir. Çoğunluğun görüşüne göre Kur’ân’da nesh vardır. Bu görüşte olanlardan bazılarına göre bir âyetin hükmü ancak daha sonra gelen bir âyetin hükmü ile

⁵⁰⁸ Rûdânî, a.g.e., IV, 46.

⁵⁰⁹ Nisa, 4/69.

⁵¹⁰ Kalem, 68/4.

⁵¹¹ Kurtubi, a.g.e., XVII, 533.

bazılarına göre hem âyet ile hem de sahih hadisle kaldırılabilir. Mensuh âyetler konusunda da ittifak yoktur. Nesh, sadece vahiy devam ederken Hz. Peygamber'in sağlığında gerçekleşmiş ve sona ermiştir.

Sahâbiler arasında da neshin olup olmadığı konusunda ihtilâf olmuştur. Hz. Aişe neshin olduğunu savunan grup arasında yer almıştır. O'na göre Kur'ân'da bazı hükümler nesh edilmiştir ve bazı ibareler metinden çıkarılmıştır.

Örnek 1: Müzzemmil, 73/1-2'nin Müzzemmil, 73/20 ile Neshi

Hiz. Aişe, bazı âyetlerin hükmünün nesh edildiği, fakat tilâvetinin ise kaldığı hususunda seleflerinden bazılarıyla tevafuk halindeydi. Hiz. Aişe: *“Ey örtüsüne bürünüp örtünen! Birazı hariç, geceleri kalk namaz kıl. Yahut bunu biraz azalt, ya da çoğalt.”*⁵¹² âyetiyle teheccüdün farz olduğunu, bu yüzden Resûlullah'la birlikte ashabın bir yıl boyunca namaza kalktığını fakat bu hükmün, daha sonra Allah Teâlâ'nın *“(Resulüm)! Senin gecenin üçte ikisine yakın kısmını, bazen yarısını, bazen de üçte birini yatmadan ibadetle geçirdiğini ve beraberinde bulunan bir topluluğun da böyle yaptığını Rabbin elbette biliyor.”*⁵¹³ âyetiyle nesh edilerek hafifletildiğini söylemiştir. Bundan sonra Allah Resulü için farz olan bu ibadet Müslümanlar için nafile olmuştur.⁵¹⁴

Örnek 2: Ahzab, 33/4-5 ile Evlatlık Mirasının Neshi

Hiz. Aişe'ye göre evlatlık da İslâm'dan önce olduğu gibi İslâm'ın ilk yıllarında da vardı. Fakat sonra şu âyetle nesholundu: *“... ve evlatlıklarınızı da öz oğullarınız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza geliveren sözlerden ibarettir. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola o erİştirir. Onları evlat edindiklerinizi babalarına nisbet ederek çağırın. Allah'ın yanında en doğrusu budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları din kardeşleriniz ve görüp gözettığınız kimseler olarak kabul edin. Yanılarak yaptıklarınızda size vebal*

⁵¹² Müzzemmil, 73/1-3.

⁵¹³ Müzzemmil, 73/20.

⁵¹⁴ İbn Kesir, *a.g.e.*, VIII, 277.

yok; fakat kalplerinizin bile bile yöneldiğinde günah vardır. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”⁵¹⁵

İnsanlar, evlatlık edinmekle veraset hakkını da tanıyorlardı. Yani evlatlık eden ve edilen kişiler birbirlerine varis olurlardı. Evlatlık neshedildiği zaman onunla beraber onlara tanınan miras hakkı da neshedildi. Evlatlık mirası da şu âyetle neshedilmiştir.⁵¹⁶ “Onları -evlat edindiklerinizi- babalarına nisbet ederek çağırın.”⁵¹⁷

Örnek 3: Bakara, 2/284. Ayetinin 286. Ayetiyle neshi

لِّلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاِنْ تُبْذَرُوْا مَا فِيْ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تَخْفَوْهُ يَحٰسِبِكُمْ بِهٖ اللّٰهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ

“Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah’ındır. İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir...”⁵¹⁸

Hız. Aişe’nin de içinde bulunduğu ashab ve tabiinden bir grubun görüşüne göre bu âyet Bakara 286. âyetle neshedilmiştir.⁵¹⁹ Hız. Aişe’den rivâyet edildiğine göre bu âyet nazil olunca ashab-ı kiramın kalplerine öyle bir duygu yerleşti ki, hiçbir şeyden dolayı benzeri bir duygu kalplerine girmiş değildir. Kalplerini bir titreme sardı ve ürktüler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.): “Amellerinizde orta yolu arayın ve doğruyu bulmaya çalışın! Müslümanın başına gelen her şey, hatta bir kere tökezlemesi ya da ayağına batan bir diken bile onun günahına keffâret olur”⁵²⁰ buyurdu. Daha sonra “Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir. Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla.”⁵²¹ buyrukları indi ve önceki âyeti neshetti.⁵²²

⁵¹⁵ Ahzap, 33/4-5.

⁵¹⁶ Fâyizu’d-Dahîl, a.g.e., 131.

⁵¹⁷ Ahzap, 33/5.

⁵¹⁸ Bakara, 2/284.

⁵¹⁹ Taberi, a.g.e., VI, 112.

⁵²⁰ Rûdânî, a.g.e., IV, 50.

⁵²¹ Bakara, 2/286.

⁵²² Kurtubi, a.g.e., IV, 66.

Başka bir rivâyette; “İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir” âyeti inince Müslümanlar çok korkmuşlar, endişeye kapılmışlar ve güçlerinin yetmeyeceği bir şeyle mükellef tutulduklarını Resûlullah’a ifade etmişlerdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) da: “Siz de İsrailoğulları gibi duyduk isyan ettik mi demek istiyorsunuz. Sizler işittik ve itaat ettik deyin ve bağışlanma dileyin.” buyurdu.⁵²³

Örnek 4: Süt Emme Süresinin Neshi

Hız. Aişe şöyle demiştir: “İndirilen Kur’ân âyetleri içinde ‘on defa malum süt emme anneyi çocuğa haram kılar’ âyeti de vardı. Sonra bu ‘beş defa malum emme’ ile neshedilmiştir. Resûlullah (s.a.s.) vefat edinceye kadar (bu nesh edilen âyetler) Kur’ân’dan tilâvet ediliyordu.”⁵²⁴

4.3.3. Kıraat Farklılıklarıyla Tefsir

Şüphesiz diğer ilimler gibi kıratda da Müslümanlar için bir kolaylık ve merhamet vardır. Bu da Kur’ân’ın farklı özelliklerinden bir tanesidir. Kıraat farklılıkları Sahâbiler döneminden itibaren vardır. Aslında bu farklılıklar Arap dilinin yapısından kaynaklanmaktadır. Fakat Hız. Peygamber (s.a.s.) hayattayken bu problem olmamıştı ve olacağı da düşünülmemişti. Sahâbe döneminde kıraat ihtilâfları ortaya çıkmış ve gitgide büyümüşür. Öyle ki, falancanın kıratı böyleydi, denecek kadar Sahâbiler farklı okumuşlardır. Bu yüzden Ebu Bekir b. Mücahid kıraatlerin en sahih olanlarını toplamış ve yedi tane olarak cem etmiştir.⁵²⁵

Sahâbilerden bazılarının Mushaflarına tefsir kabilinden ekledikleri bazı açıklamalar şazz bazen de mütevatir kıraatler içinde değerlendirilmiş ve kıraat farklılığına sebep olmuştur. Bazen de kıraat farklılıkları fıkhi ihtilâflara sebep olmuştur.⁵²⁶ Fakat kıraat ihtilâfı Kur’ân’da tenakuz meydana getirecek kadar manada büyük bir değişiklik yapmamaktadır. Aksine değişik kıraatleri ihtiva eden bu Kur’ân

⁵²³ Taberi, *a.g.e.*, VI, 112. Daha fazla bilgi için bkz.: Rûdânî, *a.g.e.*, IV, 34; Fenisan, *a.g.e.*, 128.

⁵²⁴ Celâlüddin es-Suyûtî, *el-İtkan fî Ulumi’l-Kur’ân*, (Çev.: Komisyon), Madve Yay., İstanbul, bty., II, 58; Alioğlu-Bozali, *Ahkâm Hadisler*, “Nikah”, 1130; Müslim, “Süt Emme”, 879; İbn Aşûr, *a.g.e.*, IV, 80.

⁵²⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 102.

⁵²⁶ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 103.

lafızları bünyesindeki değişik renkleri ve mana çeşitliliği ile nüzulünden beri başta tefsir âlimleri olmak üzere ilim erbabının ufkunu genişletmektedir. Bu yüzden tefsirciler kıraat farklarına büyük önem vermişler ve birçoğu tefsirlerinde kıraat farklılıkları için ayrı başlıklar açmışlar ve buna bölümler ayırmışlardır.⁵²⁷ Sahâbe döneminde kıraat farklılığıyla Kur’ân lafızlarını açıklayanlar vardı. Hatta bunları kendi Mushaflarına notlar halinde yazanlar vardı. Bunlardan biri de Hz. Aişe’dir.

Örnek 1: Bazı Kelimelerin Yazımında Hataya Düşüldüğünü Belirtmesi

Hişam b. Urve’den rivâyet edildiğine göre, babası Urve b. Zübeyr Aişe’ye, *in hazani lesahirani*⁵²⁸ (Şüphesiz bu ikisi sihir yapanlardır), *el-mukîmîne*⁵²⁹ (Namaz kılan ve zekât verenler) ve *es-sâbi’ûne*⁵³⁰ (sabiler) kelimelerinin okunuşlarındaki hataları sordu. Hz. Aişe, *Hazani* kelimesinin mansub olarak *hazeyni* şeklinde yazılması gerekirken merfu; *el-mukîmîne* kelimesinin kendisinden önceki *er-rasihune*’ye atfen merfu olması gerekirken mansub; *es-sâbi’ûne* kelimesinin âyetin başındaki inenin ismine matuf olarak *es-sabi’îne* şeklinde olması gerekirken belirtmiş ve Urve b. Zübeyr’e “Ey yeğenim! Bu, kâtiplerin işidir. Onlar (bu kelimelerin yazımında) hata yapmışlardır.”⁵³¹ diye cevap vermiştir.

Örnek 2: “كُذِّبُوا” Kelimesini Farklı Kıraatlerle Tefsiri

حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَشَاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ

“Ne zaman ki, resuller ümitsizliğe düşüp yalanlandıkları kanısına vardılar, işte o zaman yardımımız kendilerine ulaştı da dileklerimiz kurtarıldı”⁵³²

Urve tarikiyle şöyle rivâyet edilmektedir ki, o, Aişe’ye Allah’ın “Ne zaman ki, resuller ümitsizliğe düşüp yalanlandıkları kanısına vardılar, işte o zaman yardımımız kendilerine ulaştı da dileklerimiz kurtarıldı” âyeti ile ilgili sordu. Urve şöyle anlatıyor: “Ben bu âyetteki “كُذِّبُوا” (küzzibû) mu yoksa “كُذِّبُوا” (küzibû) mu?

⁵²⁷ Abdülhamit Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, http://www.darulkitab.com/oku/kuran/v2/kiraatilmivetarihi/#_Toc135893775, 01.04.2011.

⁵²⁸ Tâhâ, 20/63.

⁵²⁹ Nisa, 4/162.

⁵³⁰ Maide, 5/69.

⁵³¹ Mustafa Öztürk, *Kur’ân Dili ve Retoriği*, Kitâbiyât Yay., Ankara, 2002, 57; Fenîsân, a.g.e., 180.

⁵³² Yusuf, 12/110.

diye sordum. Hz. Aişe de: “كَذَّبُوا” (küzzibû/yalanlandılar) dedi.⁵³³ Bu sefer ben şöyle sordum; “Buna göre kavimlerinin kendilerini yalanladıklarına kesin kanaat getirdiler. Buna ise “sanmak” denilmez.” O şöyle dedi: “Hayır, yemin ederim ki onlar buna kesin olarak inanmışlardı.” Bu sefer ben ona: “Kendilerine yalan söylendiğini sandıkları...” diyecek oldum ki buna fırsatım olmadan o; “Allah’a sığınırız” dedi. “Hiçbir zaman Peygamberler Rabbleri hakkında böyle bir zanda buluşmamışlardır.” Bu sefer ben: “Peki bu âyet ne oluyor?” deyince, şu cevabı verdi: “Orada kastedilenler, Rabblerine iman eden ve peygamberleri tasdik eden, peygamberlere tabi olanlardır. Bunların karşılaştıkları bela ve musibetler onlara uzun geldi, onlara yardım da gecikti. Nihâyet peygamberler kavimlerinden kendilerini yalanlayan kimselerden de ümit kestiler ve ayrıca peygamberler kendilerine tâbi olanların, kendilerini yalanladıklarını sandıkları bir sırada bizim yardımımız onlara geldi.”⁵³⁴

Örnek 3: “وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ” İfadesini İzahı

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُثَلَّى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا

“Kadınlar hakkında senden fetva isterler. De ki: Onlara ait hükmü size Allah açıklıyor: Kitap’ta, kendileri için yazılmışı (mirası) vermeyip nikâhlamak istediğiniz yetim kadınlar, çaresiz çocuklar ve yetimlere karşı adil davranmanız hakkında size okunan âyetler (Allah’ın hükmünü apaçık ortaya koymaktadır.)”⁵³⁵ âyetinde geçen وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ kelimesinde أَنْ den önce فِي harf-i cerinin veya عَنْ harf-i cerinin hazfedildiğine dair sahâbe arasında görüş farklılıkları olmuştur. Yani bu kelime hem “nikâhlamak istediğiniz” hem de “nikâhlamak istemediğiniz” anlamına gelebilir. عَنْ harf-i ceri hazfedilmiş olursa mana; “çirkin oldukları için nikâhlamayı istemediğiniz” şeklinde olur. Hz. Aişe’ye göre âyette عَنْ harf-i ceri hazfedilmiştir. Bu takdirde mânâ da “Nikâhlamak istemediğiniz yetim kızlar ve zavallı çocuklar” şeklinde olmaktadır.⁵³⁶ Buna göre Hz. Aişe’ye göre âyetin kasdettiği mana; birinin yanında malına ortak olduğu bir yetim bulunur da onunla çok güzel olmadığı için

⁵³³ Taberi, *a.g.e.*, XVI, 307.

⁵³⁴ Kurtubi, *a.g.e.*, IX, 417.

⁵³⁵ Nisa, 4/127.

⁵³⁶ Suyûtî, *a.g.e.*, Nisa 4/3. âyetinin tefsiri; İbn Aşûr, *et-Tahrir ve’t-Tenvir*, XXX, 368, I, 1032.

evlenmek istemez ve malına da ortak olacağı endişesiyle başkasıyla da evlenmelerine mani olmaktır. Allah Teâlâ bu yetimler hakkında dikkatli ve adil olmayı aksi takdirde başkalarıyla evlenmelerini emretmektedir.⁵³⁷

Hiz. AîŖe'nin aksine burada في harf-i ceri hazfedilmiŖ olursa mana; “nikâhlamayı istediğiniz yetim kızlar ve zavallı çocuklar” olur. Bu g r Ŗ  savunanolardan biri de İbn Abbas'tır. Ona göre de Cahiliye devrinde biri himayesine aldığı yetim kızın üzerine elbisesini attığında, artık o kızla hiç kimse ebediyen evlenemezdi. Yetim kız güzel olur ve vasisi onu severse, onunla evlenir ve malını verdi. Fakat mihri vermede cimrilik eder ve emsali kadınların mihri kadar değil, ondan daha az verirdi.⁵³⁸ Dolayısıyla onunla evlenmek istediği halde mihri vermede adaletsizlik yaparak haklarını vermez.

⁵³⁷ Buhari, “*Kur'ân-ı Kerim'in Tefsiri*”, 1690; Taberi, a.g.e., VII, 531-533, IX, 258; İbn Kesir, a.g.e., II, 182, 377; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, Nisa 4/127. âyetinin tefsiri.

⁵³⁸ İbn Kesir a.g.e., II, 377; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, Nisa 4/127. âyetinin tefsiri.

5. SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim bütün insanlığa hidâyet, huzur ve saadet getirmek için gönderilmiş ilahi bir Kitaptır. Bu yüzden huzurlu ve mutlu bir hayat yaşamak isteyen herkesin Kur'ân'ın gösterdiği yolda ilerlemesi ve hayatını O'na göre düzenlemesi gerekir. Bunun için Kur'ân'ı anlamak herkes için çok önemlidir ve herkes onu anlamaya çalışmalıdır. Bu konuda en önemli görev de ilim adamlarına ve müfessirlere düşmektedir.

Tefsir ilmi ile uğraşan ve Kur'ân'ı anlamaya çalışan herkes için Kur'ân'ın tarihi arka planı ve nüzul ortamı çok önemlidir. Bu yüzden Kur'ân'ın nüzulüne tanıklık edenlerin Kur'ân'ın doğrudan muhataplarının ve onları takip edenlerin Kur'ân anlayışları, Kur'ân'a bakış açıları çok önemlidir.

İşte bu konuda öne çıkan şahsiyetlerin başında Hz. Aişe gelmektedir. O, vahyin yirmi üç yıllık nüzul sürecinin büyük bir kısmını Hz. Peygamberle (s.a.s.) birlikte yaşamış, pek çok âyetin nüzulüne şahit olmuş, bir kısmının da inmesine sebep olmuş değerli bir insandır. Bu sebeplerle onun tefsire dair rivâyetlerinin tahlili, Kur'ân'ı anlamak ve yorumlamak isteyen herkes için oldukça önemli kabul edilmiş ve günümüzde de bu şekilde kabul edilmektedir. Özellikle bazı âyetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında Hz. Peygamber ve Sahâbe ile yaptığı mütalâalar tefsir tarihinde önemli yer edinmiş ve bu konuda ufuk açıcı olmuştur.

Hz. Aişe fikhî, dirâyeti basireti, Kur'ân'a vukûfiyeti ve Resûlullah (s.a.s.) ile birlikteliği sayesinde ibadet, ahlak, ahret ve muamelat konularında Kur'ân'dan birçok âyeti tefsir ve te'vil etmiştir. Kendisinden nakledilen 2210 rivâyetin neredeyse yarıya yakınının tefsirle alakalı olması, Hz. Aişe'nin tefsirdeki yerini ve ehemmiyetini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Hz. Aişe, birçok âyeti bizzat tefsir etmiş ve yorumlamıştır. Ayrıca Resûlullah'tan (s.a.s.) da çok sayıda tefsir rivâyeti nakletmiştir. Kendisinin tefsir ettiği veya Resûlullah'tan naklettiği bu rivâyetleri, belli bir metot dahilinde ve konu bütünlüğü içerisinde veya sadece belirli konularda yapmamıştır. Hz. Aişe bunu muhatapın ihtiyacına göre, Sahâbenin sorusuna göre, Sahâbenin yanlış yorumladığı bir âyet veya olayı veyahut da kavrayamadığı âyeti bazen de âyetleri tefsir etmiştir.

Hız. Aîşe Resûlullahla (s.a.s.) birlikteliği süresince birçok âyetin nüzulüne şahit olduğu için Hız. Peygamber'in o anki fiziksel ve ruhsal değışikliklerini gözlemlemiş ve sonraki nesillere aktarmıştır.

Hız. Aîşe nüzulüne şahit olduğu, hem baba evinde hem Resûlullah'ın (s.a.s.) evinde çokça duyduğu ve bu sayede maddi ve manevi işaretlerine ve hikmetlerine aşına olduğu bu Kur'ân âyetlerini Resûlullah (s.a.s.) yaşarken ve daha sonrasında Sahâbeye ve diğer Müslümanlara aktarmıştır. İnsanlarla bunu paylaşmayı ve onlara aktarmayı kendine en önemli vazife addetmiştir.

Hız. Aîşe'nin bilhassa hanımlar aleyhine yorumlanan âyet ve hadislerin doğru anlaşılması hususundaki görüş ve fetvalarının önemi ve katkısı çok büyüktür.

Hız. Aîşe'nin İslâmi ilimlere yaptığı hizmetlerin belki de en büyüğü, onun pek çok rivâyete yaptığı tenkitlerdir. Kendisine ulaşan rivâyetleri, ravisi her kim olursa olsun değerlendirmeye tabi tutmuş, yanlış ve eksik bulduklarını düzeltmiştir. Bazen de Kur'ân'a ve Resûlullah'ın (s.a.s.) hayatına ters düştüğüne inandığı rivâyetleri reddetme cesaretini göstermiştir. Böylece ilmi tenkit zihniyetinin ilk örneği ve temsilcisi olmuş ve de bu konuda çok güzel misaller vermiştir.

Hız. Aîşe bilgiyi Kur'ân'la temellendirmiş, Kur'ân'a arzetmiş ve öğrendiği, bildiği, Resûlullah'tan aldığı Kur'ân'î bilgisine göre değerlendirmiştir. Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada nakle önem vermekle beraber çoğu zaman akli ön planda tutmuştur.

İslâm'ın kadına verdiği değeri, kadına verdiği özel statü ve İslâm'da kadının muhteşem dengeli konumu tartışılmazdır. Bununla birlikte Müslüman kadınların kendilerine layık görülen bu mertebeye ulaşmak için verdiği çaba çok az olmuştur. Bu yüzden özellikle günümüz hanımlarının bütün dini, ahlaki, ilmi, siyasi, medeni meziyetleri kendinde toplamış ve bütün bunların gereklerini yerine getirmiş olan Hız. Aîşe'den örnek alacakları çok şey vardır. Herkes onun hayatında kendisinden bir şeyler mutlaka bulacaktır. Hız. Aîşe her konuda hanımlara en güzel örnektir.

Bütün bunların ışığında bu araştırmamızda şimdiye kadar müçtehid ve muhaddis olarak ön plana çıkarılan Hız. Aîşe'nin ortaya konulmamış bir hazine hükmünde olan tefsir ilmine katkıları ve tefsirdeki yeri incelenmeye çalışılmıştır.

6. BİBLİYOGRAFYA

ABBOTT, Nabia, *Hz. Muhammed'in Sevgili Eşi Ayşe*, (Çev.: Tuba Asrak Hasdemir), Yurt Yay., Ankara, 1999.

AFZALURRAHMAN, *Siret Ansiklopedisi*, (Çev.: Yusuf Balcı vd.), İnkılab Yay., İstanbul, 1996.

AHMED B. HANBEL, *Müsned*, (Thk.: Şuayb Enburi vd.), Müessesetü'r-Risale, 1999, b.y.y.

AKGÜL, Muhittin, *Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber*, Işık Yay., İstanbul, 2002.

ALİOĞLU, Mehmet-**BOZALİ**, Betül, *Ahkâm Hadisler*, (Şrh: Şeyh Safiyyürrahman el-Mübarekfûri), Polen Yay., İstanbul, 2005.

ALÛSÎ, Muhammed Alûsî Ebu'l-Fadl, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'an'il-Azim*, Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, b.t.y.

ASIMGİL, Sevim, *Resulün Hümeýra'sı Hz. Aişe*, İpek Yay., İstanbul 1997.

ASKALANİ, İbn Hacer, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahâbe*, (Terc: Seyfullah Erdoğmuş), Sağlam Yay., İstanbul, 2008.

ASLAN, Abdülgaflar, *Kur'an'da Vahiy*, Ankara Okulu Yay., 1.Baskı. Ankara, 2000,

ÂŞIK, Nevzat, *Hz. Aişe'nin Hadisçiliği*, İzmir, 1987.

AYDÜZ, Davut *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, <http://www.darulkitab.com/indir/tefsir-tarihi-cesitleri-ve-konulu-tefsir-davut-ayduz-isik.html>
01.04.2011.

AYNACI, Mediha, *Hz. Aişe'nin İctihadında Takip Ettiği Usûl*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001.

BEĞAVİ, Ebu Muhammed Hüseyinb. Mes'ud b. Muhammed b. Ferai el-Begavi, *Meâlimu't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur'an*, (Thk.; Abdurrezzak Mehdi), Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1999.

BEYHAKÎ, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Sünenü'l-Kübra*, Dairetü'l-Mearif, b.y.y., 1923.

- BİRİŞİK**, Abdülhamit, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, http://www.darulkitab.com/oku/kuran/v2/kiraatilmivetarihi/#_Toc135893775, 01.04.2011.
- BUHARİ**, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğire el-Cufi, *Sahih-i Buhari*, (Muhtasarı), (Çev.: Ahmed Naim), D.İ.B Yay., Ankara, 1984.
- BUHARİ**, Abdulaziz b. Ahmed b. Muhammed Alaaddin Buhari, *Keşfül-Esrar an Usûli Fahri İslâm*, (Thk.: Abdullah Mahmud Ahmed), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- CARULLAH**, Musa, *Hatun*, (Haz.: Mehmet Görmez), Kitâbiyât Yay., Ankara, 2001. Yurt Yay., Ankara, 1999.
- CERRAHOĞLU**, İsmail, *Tefsir Tarihi*, D.İ.B. Yay., Ankara, 1988.
- *Tefsir Usûlü*, Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2006.
- CEYLAN**, M. Canan, *Entelektüel ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe*, Ahsen Yay., İstanbul, 2005.
- DÂREKUTNÎ**, Ali b. Ömer Ebu Hasan Dârekutnî el-Bağdâdî, *Sünen-ü'd-Dârekutnî*, (Thk.: Abdullah Haşim Yemani), Daru'l-Marife, Beyrut, 1966, Mektebetü's-Şamile, <http://www.Shamela.ws> 3.21.0.0.
- DEMİRCAN**, Adnan, *Ali-Muaviye Kavgası*, Beyân Yay., İstanbul, 2002.
- DEMİRCİ**, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, İfav Yay., İstanbul, 2006.
- DİHLEVÎ**, Şah Veliyullah, *Hüccetullahü'l-Bâliğa*, (Çev.: Mehmet Erdoğan), İz Yay., İstanbul, 1994.
- ERUL**, Bünyamin, *Hiz. Aişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*, Kitâbiyât Yay., Ankara, 2007, 3. Baskı.
- "Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Aişe," *İslâmiyât*, III, 2, (2000).
- FAYDA**, Mustafa, "*Aişe*", D.İ.A., İstanbul, 1989.
- FÂYİZU'D-DAHÎL**, Şeyh Said, *Mevsuetü Fıkhi Aişe Ümmi'l-Müminin Hayatuhe ve Fıkhuhe*, Daru'n-Nefais, Beyrut, 1989.
- FENÎSÂN**, Suûd b. Abdullah, *Merviyyâtu Ümmü'l-Mü'minin Aişe fi't-Tefsir*, Mektebetü't-Tevbe, Riyad, 1992.

- FEVZÎ**, Ceyhân Rıf'at, *es-Seyyidetü Aişe ve Tevsîkuhe li's-Sünne*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1421/2001.
- GÖRMEZ**, Hatice, *Hiz. Aişe'nin Tefsir Rivâyetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.
- GÜNER**, Osman, *Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler*, İnsan Yay., İstanbul, 2001.
- GÜNEŞ**, Abdulbaki, *Aklî Tefsir Hareketi*, Ahenk Yay., İstanbul, 2003.
- HABEŞ**, Refide, *Aişe bintü Ebi Bekr'is-Siddîk*, (Thk: Muhammed Habeş), Daru'l-Hayr, Beyrut, 1990.
- BURSAVÎ**, İsmail Hakki, *Tefsiru Ruhi'l-Beyân*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- HAMİDULLAH**, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (Çev.: Salih Tuğ), İrfan Yay., 2. Baskı İstanbul, 1992.
- HAYLAMAZ**, Reşit, *Hiz. Aişe*, Işık Yay., İzmir, 2009, 3. Baskı.
- HEYET**, *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.B. Yay., İstanbul, 1993.
- İBN AŞÛR**, Muhammed Tahir b. Muhammed Tahir b. Aşûr Tunusi, *Tahrir ve't-Tenvir*, Müessesetü't-Tarihu'l-Arabi, Beyrut, 2000.
- İBN HEMMAM**, Ebu Bekir Abdurrezzak, *el-Musannef*, (Thk.: Habibirrahman Âzamî), Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1403, Mektebetü's-Şamile, [http://www. Shamela.ws](http://www.Shamela.ws) 3.21.0.0.
- İBN KAYYİM**, Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, (Çev.: Şükrü Özen v.d.), İklim Yay., İstanbul, 1989.
- İBN KESİR**, İmamuddin Ebi'l-Fida İsmail el-Kureyşî, *Tefsir'ül-Kur'âni'l-Azim*, (Thk.: Abdulaziz Ganim vd.), Kahraman Yay., İstanbul, 1984.
- Tefsir'ül-Kur'âni'l-Azim*, (Çev.: Abduvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul, 2010.
- İBN MÂCE**, Ebû Abdullah Muhammed b.Yezid el-Kazvîni, *Sünen-ü ibn Mâce*, Dâru'l-Hadîs, bty.
- İBN SA'D**, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Daru Sadır, Beyrut, 1380/1960.

İMAM KURTUBÎ, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Çev.: M. Beşir Eryarsoy), Buruc Yay., İstanbul, 2001.

- *el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Thk.: Hişam Samiri Buhari), Daru Alemlî'l-Kütüb, Riyad, 2003.

İMAM MALİK, İbn Enes, *el-Muvatta*, (Çev.: Ahmet M. Çınar v.d.) Beyân Yay., İstanbul, 1994.

- *el-Muvatta*, (Thk.: Muhammed Fuad Abdulbaki), Daru İhya'i Turasi'l-Arabi, Mısır, Mektebetü's-Şamile, <http://www.Shamela.ws> 3.21.0.0.

İSFAHANÎ, Rağıp, *Müfredât*, (Çev.: Yusuf Türker), Pınar Yay., İstanbul, 2007.

KAHRAMAN, Abdullah, “Kadın Fakihlerin Öncüsü: Hz. Aişe”, *Diyanet İlmi Dergi*, 45, 2, 2009.

KANDEHLEVÎ, M. Yusuf, *Hayatü's-Sahâbe (Muhtasar)*, (Terc.: Mustafa Kasadar vd.), Ravza Yay., İstanbul, 1996.

KELEŞ, Ahmet, *Hadislerin Kur'ân'a Arzı*, İnsan Yay., İstanbul, 1998.

KIRBAŞOĞLU, M. Hayri, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1999.

-*İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1999.

MÂVERDÎ, Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *Tefsirü'l-Mâverdî*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, b.t.y.

MAVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, *el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar*, Çağrı Yay., İstanbul, 2007.

MAVSÎLÎ, Ahmed b. Ali el-Mesna Ebu Ya'la, *el-Müsned*, (Thk.: Hüseyin Selim Esed), Daru'l-Me'muni't-Türasi, Dimeşk, 1984.

MEVDÛDÎ, Ebu'l A'lâ, *Tefhimu'l Kur'ân*, İnsan Yay., İstanbul, 1996.

MÜNZİRÎ, Hafız Ebu Muhammed el-Münziri, *Muhtasar Sahih-i Müslim*, (Çev.: Halil Günaydın), Eser Neşriyat, İstanbul, 1984.

NEDVÎ, Seyyid Süleyman, *Asr-ı Saadet* (Terc.: Ömer Rıza Doğrul), Eser Neşriyat, İstanbul, 1978,

-Hz. Aişe, (Çev.: Ahmet Karataş), Timaş Yay., İstanbul, 2005, 3. Baskı.

- *Siretü's-Seyyideti Aişe Ümmü'l-Müminin*, Daru'l-Kalem, Dimaşk, 2003.

NESEFİ, Ebubekir Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *Tefsiru'n-Neseфі*, (Thk.: Mervan Muhammed Şuar), Daru'n-Nefais, Beyrut, 2005.

NEYSÂBŪRİ, Hâkim, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, (Thk.: Mustafa Abdulkadir Atâ), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, Mektebetü's-Şamile, <http://www.Shamela.ws> 3.21.0.0

ÖZTÜRK, Mustafa, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2009.

-*Kur'ân Dili ve Retoriği*, Kitâbiyât Yay., Ankara, 2002.

RÂZÎ, Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Trc.: Suat Yıldırım vd.) Huzur Yay., İstanbul, 2008.

RIZA, Muhammed Reşid, *Tefsiru'l-Menar*, Mısır, 1990.

RŪDÂNÎ, İmam Muhammed b. Muhammed b. Süleyman, *Büyük Hadis Külliyyatı (Cem'ul-Fevaid min Cami'il-usul ve Mecma'iz Zevaid)*, (Çev.: Naim Erdoğan), İz Yay., İstanbul, 2003.

SÂBŪNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, (Çev.: Komisyon), Ensar Neşriyat, İstanbul, 1995.

SAİD HAVVA, *El Esas Fi's Sünne*, (Çev.: Abdurrahim Ali Ural v.d.), Aksa Yay., İstanbul, 1991.

SALİH, Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, (Terc: Yaşar Kandemir), D.İ.A. Yay., Ankara, bty.

SERİNSU, Ahmet Nedim, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzulün Rolü*, Şule Yay., İstanbul, 1994.

SUYŪTİ, Abdurrahman b. Kemal Celâlüddin, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân*, (Çev.: Komisyon), Madve Yay., İstanbul, bty.

-*ed-Dürrü'l-Mensur*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1993, Mektebetü's-Şamile, <http://www.Shamela.ws> 3.21.0.0.

-*Aynu'l-İsabe fi İstidraki Aişe ala's-Sahâbe*, Mektebetü'l-İlm, Kahire, 1988.

- ŞAKİR**, Mahmut, *İslâm Tarihi*, (Çev.: Ferit Aydın), Kahraman Yay., İstanbul, 1993.
- ŞÂTİBÎ**, Ebu İshak, *el Muvâfakât fî Usûli 'ş-Şerî'a*, (çev: Mehmet Erdoğan), İz Yay., İstanbul, 1999.
- ŞEVKÂNÎ**, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadir*, Mektebetü'ş-Şamile, <http://www.Shamela.ws> 3.21.0.0.
- ŞİRBÎNÎ**, Muhammed b. Ahmed, *Tefsirü Sirâci'l-Münîr*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, b.t.y.
- TABERÂNÎ**, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mucemu'l-Evsat*, (Thk.: Tarık b. İvedullah), Daru'l-Harameyn, Kahire, 1415.
- TABERÎ**, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarihü't-Taberi*, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, bty.
- Camiü'l-Beyân fî Tevili'l-Kur'ân*, (Thk: Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risale, byy., 2000.
- TAHMÂZ**, Abdulhamid Mahmud, *es-Seyyidetü Aişe (Ümmü'l-Müminin ve Alimetü Nisai'l-İslâm)*, Daru'l-Kalem, Dimaşk, 1988, 4. Baskı.
- TAYÂLİSÎ**, Süleyman b. Davud b. el-Carudi'l-Farisi'l-Basri Ebi Davud et-Tayâlisî, *Müsned*, Daru'l-Marife, Beyrut, b.t.y.
- TİRMİZİ**, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, (Çev.: Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, Konya, 2004.
- VAROL**, Mehmet Bahaüddin, *Ehl-i Beyt Gerçeği*, Şamil Yay., İstanbul, bty.
- YASİN**, Hikmet b. Beşir b. Yasin, *Mevsuatü Sahihi'l-Mesburi min Tefsiri bil Me'sûr*, Daru'l-Masîr, Medine, 1999.
- YAZIR**, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (Sade.: İsmail Karaçam vd.), Azim Dağıtım, İstanbul, b.t.y.
- ZEHEBÎ**, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, (Thk.: Şuayb el-Arnaût), Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1402/1982.
- ZEHEBÎ**, Muhammed Hüseyin, *Tefsir ve Hadiste İsrâiliyât*, (Çev.: Enbiya Yıldırım), Rağbet Yay., İstanbul, 2007.

7. ÖZET

Hiz. Aife fevkalade bir kişiliğe sahip, İslâm ahlakı ve bilgisiyle yoğrulmuş, her Müslüman kadına örnek olabilecek, İslâm'ın yetiştirdiği ender şahsiyetlerden biridir. Hem kendi kişiliği hem de Resûlullah'ın (s.a.s.) eğitim-öğretimi sayesinde İslâm'ın ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'i anlayabilme, âyetlerin manevi hikmetlerini kavrayabilme ve onu tefsir etme noktasında, bu konuda öne çıkan Sahâbiler arasındaki yerini almıştır.

Hiz. Aife Kur'ân'ı tefsir ederken önce Kur'ân-ı Kerim'e, sonra sünnete müracaat etmiş, bunlarda aradığını bulamazsa Kur'ânî bilgisine dayanarak kendi görüşünü belirtmiştir. Sünnete olan bağlılığı bilinmekle beraber o, Resûlullah'a izafe edilen bazı rivâyetleri Kur'ân'ın ruhuna ve akla ters düştüğü gerekçesiyle reddetmiş, Sahâbeyi bu konuda eleştirmiş ve Resûlullah'tan yanlış duyulduğunu veya anlaşıldığını düşünerek Kur'ân'a arz etmiştir. Bu yüzden Kur'ân'ı anlama ve tefsir etmede, akıl-nakl dengesini korumakla beraber akla çok önem vermiştir.

Hiz. Aife, Kur'ân'ı anlama, yorumlama, onu açıklayabilme ve en kısa zamanda hayatlarına uygulayabilme konusunda çaba gösteren, Kur'ân'ın indiği ve yaşandığı bir ortamda büyümüş olan eşsiz Sahâbe arasındaki ilklerdendir. Hem de Resûlullah'ın en özel anlarına dahi tanıklık yapabilecek kadar yakınında olup ondan en iyi şekilde istifade edebilecek derecede dinamik, akıllı ve istekli olması hasebiyle, onun Kur'ân ile ilgili görüşleri tefsir ilmi açısından çok değerli bir kaynaktır.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, önemi, amacı, yöntemi ve Sahâbe döneminde tefsir anlatılmıştır. Birinci bölümde Hiz. Aife'nin hayatı, şahsiyeti ve ilmi kişiliği ele alınmış; ikinci bölümde Hiz. Aife'nin tefsir rivâyetleri incelenerek onun tefsir ilmindeki yeri ve bu ilme katkıları üzerinde durulmuş; üçüncü bölümde ise Hiz. Aife'nin tefsir yöntemi tespit edilmeye çalışılmıştır.

SUMMARY

Hız. Aîşe, who had a great personality and Islamic ethics and knowledge, and who can be an example of every Müslim woman, is one of the rare figure of islam world. She is among the prominent Muslims for understanding of the main source of islam, Quran, the spiritual mystery of verses and interpretation of these, thanks to both her personality and her being educated by the Prophet Muhammed.

When Hız. Aîşe interpreted Qur'an, she first consulted Quran, then the Sunna. Besides, when she didn't find vvhatever she searched, she expressed her opinions based on her knowledge of the Quran. Although her adherence to the Sunna was known, she refused some rumours about the Prophet Muhammed, because of the idea of going against spirit of Quran and logic, and she criticized the Companions of the Prophet Muhammed. Therefore, when understanding and interpreting Quran, she mostly took notice of logic.

Hız. Aîşe is among the first Muslims, who tried to understand, interpret, explain and apply Quran to real life as soon as possible, and who lived in an environment where people lived according to Quran. Because of being too close to be vvitness of Prophet Muhammed's most special times, and being too dynamic, smart and vvilling to benefit from Prophet Muhammed, her opinions about Quran is a valuable resource in terms of wisdom of exegesis.

Besides introduction, our study consists of three parts. In the introduction, the subject of the research, its target, its method and interpretation in the times of Companions of Prophet Muhammed are discussed. In the first part Hız. Aîşe's life, her character and her scientific personality are emphasized. In the second part, by searching Hız. Aîşe's interpretation accounts, it is stated that she has an important role in the wisdom of exegesis, and she makes a lot of contributions to this science. In the third, it is tried to find out Hız. Aîşe's interpretation methods such as rivaya and diraya.